

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

ŠTEV. 59/XIII

JESENICE, DNE 29. DECEMBRA 1983

OSKAR HUDALES

Na obisku pri Prežihovem Vorancu (1893—1983)

OB 90-LETNICI PISATELJEVEGA ROJSTVA

S Prežihovim Vorancem je užitek govoriti tudi o zelo preprostih, o najpreprostejših rečeh. V pogovoru z njim ima človek vselej občutek, da je odprl katero njegovih knjig in da bere iz nje eno tistih čudovitih zgodb, ki nas vselej navdušijo zaradi svoje velike umetniške prepričljivosti.

Prežihov namreč prav tako govori kot piše. Nobene razlike ni med njegovim pisanjem in njegovim pripovedovanjem. Oboje je sila preprosto, kleno, zdravo, lepo in prepričljivo, prežeto s silno vero v življenje in v človeka. Kadar govori, mu v očesnih kotih komaj opazno gorita dva mala ogenjčka. Njegovemu pripovedovanju dajeta tisto vedrino, ki diha iz vseh njegovih del. Tudi takrat, kadar pripoveduje o važnih, zamotanih in celo tragičnih rečeh. Da, tudi o tragičnih, kajti njegova vera v dobro in lepo je tako močna, da se vselej nepremagana dvigne iz najbolj temnih globočin življenja.

V teh letih, odkar se nisva videla, tista drobna plamenčka v Vorančevih očeh nista ugasnila. Tudi obledela nista. Prav tako živa sta in prav tako hudomušno se poigravata kakor prej.

Ko sem stopil v njegovo sobo in mu stisnil roko, me je obšel isti prijetni občutek topline in tistega zadovoljstva, kakor nekoč pred leti, ko sem prvič prebral njegove »Samorastnike«. Takrat ga še nisem osebno poznal, toda prepričan sem bil, da je mogel takšno umetnino kot je, na primer, »Ljubezen na odoru« napisati samo pisatelj, ki mu iz oči sije nepremagljiva vera v človeka in njegovo delo. Takrat sem to vero sodoživljal. Postajal je del mojega čustvovanja. Zdaj, ko sva si po letih spet segla z Vorancem v roke, sem se spomnil svojega prvega srečanja s »Samorastniki«. Zato mi je spet bilo lepo pri duši.

Sicer pa — kaj govorim o sebi! O Prežihovem Vorancu sem hotel napisati nekaj besed.

Prišel sem k njemu, da mu voščim sreče v novem letu in da mu čestitam k podelitvi visokega odlikovanja, s katerim ga je odlikoval Prezidij Ljudske skupščine FLRJ.

Zresnil se je, kar me je prvi hip začudilo: Ali nisi, Voranc, nič vesel nagrade in odlikovanja? Nisem si upal vprašati.

Toda mojega začudenja je bilo kmalu konec. Voranc namreč razume podeljevanje nagrad in odlikovanj mnogo širše, razume ga kot resnični umetnik.

»Ne samo jaz, ne samo nagrajenci in odlikovanci, vse ljudstvo je lahko srečno, da ima Tita, ki ima toliko smisla za kulturno ustvarjanje,« je dejal Voranc.

Najin pogovor je moral nujno preiti na njegovo nagrajeno knjigo. Povedal sem mu, da sem črtico »Solzice« bral že leta 1945, ko je bila še v rokopisu in da bi mu bil že takrat rad povedal svojo željo, naj napiše cel šopek takih »Solzic«.

»Solzice sem napisal že prej, že leta 1941,« je pojasnil Voranc. »Pozneje sem napisal še nekaj črtic in tako je nastala knjiga. Pravzaprav sem jo napisal iz zlehtnobe.«

V očeh sta mu zaplesala plamenčka. »Da, iz zlehtnobe,« je nadaljeval. »Pri nas se je v mladinski književnosti razpaslo že nemogoče cicibanstvo. Kakor da bi otroci ne bili več ljudje, temveč neka življenju odmaknjena bitja. To sem povedal tudi ranjkemu Župančiču. Rekel je, da imam prav.«

Nisem takoj razumel, kaj misli pod tem cicibanstvom. Skoraj da je bil hud.

»Cicibanstvo, to je tista nemogoča življenjska odmaknjenost v književnosti za mladino. Kakor da bi otroci sploh ne hodili po zemlji! Takšna mladinska literatura jih vodi skozi nek zlagani svet.«

Zdaj se je najin razgovor čudovito lepo razgibal. Nič mi ni bilo treba spraševati, kaj misli o nalogah mladinske književnosti. Voranc je začel kar sam.

»Ko mi bo zdravje dopuščalo, bom spet začel pridno pisati. Nadaljeval bom z romanom »Pristrah«. Lani je bil v »Novem svetu« objavljen odlomek iz tega romana, saj si ga gotovo bral. Veš, to bo zgodba, precej romantično pobarvana, vendar ta romantika ne bo osladna in brezsmiselna.«

Ni me treba o tem prepričevati, Voranc. Vsi vedo, da ti ne moreš napisati nič osladnega in nič brezsmiselnega. Želeli bi le, da nam ta roman čimprej napišeš. Odlomek, ki si ga lani objavil, že govori o umetniških kvalitetah romana, ki si ga zasnoval.

Teh misli nisem glasno povedal, da ga ne bi prekinil in da ne bi zasukal pogovora kam drugam.

»Vmes bi napisal še kaj za mladino,« je nadaljeval Voranc. »Nekaj takega kot so »Solzice«. Take čudovite stvari se gode okrog nas in ne bi smeli molčati o njih.«

Tu se je Voranc spomnil časopisnih ljudi, ki bi morali o teh stvareh mnogo pisati, toda ne tako kot danes. Več življenja bi

moralo odsevati iz časnikov. Novinarji bi morali biti čim več med ljudmi. Spoznavati bi morali njihove napore, njihove boje, ker le na ta način bodo lahko pisali o njegovi veličini in človečanski plemenitosti.

Toda to so tudi naloge književnika. Niti novinar, niti književnik se ne bi smela pred življenjem zapirati med štiri stene. Potrebno je hoditi z odprtimi očmi in ušesi skozi dogajanja naših dni. Na marsikaj bo še treba opozoriti, marsikatero napako bo še treba odkriti.

In že se Voranc spet spomni mladine.

»Za industrijsko mladino smo še kar po skrbeli. Vsega ima na razpolago. Dostojno hrano ima, šole, internate, obleko... Kako pa živi naša kmečka mladina? Kako se je izboljšalo njeno življenje? O tej mladini bom tudi še pisal«, obljublja Voranc. »Vredno je pisati o njej. Poznam zanimive slučaje iz življenja kmečke mladine, ki jih je treba opisati.«

Voranc ne bi bil Voranc, če ne bi mislil na druge. Vedno misli nanje, stalno se peha za druge. Zdaj je dobil nagrado, toda del te nagrade je že določil za elektrifikacijo svojih Kotelj.

Iz tega pehanja za druge, iz stalne skrbi za človeka, iz Vorančeve iskrene in nesebične ljubezni do vsakogar, ki trpi in ki je potreben pomoči, raste Vorančeva umetnost, rastejo njegova književna dela. Njegov humanistični in iskreni socialistični odnos do delovnih ljudi je tista sila, ki njegovo umetniško ustvarjanje stalno in tesno povezuje z življenjem. Na drugi strani pa daje njegovim delom visoko umetniško vrednost.

Nagrada in odlikovanje, ki ju je Voranc te dni dobil od Prezidija Ljudske skupščine FLRJ, ni samo priznanje njegovemu delu, temveč tudi priznanje socialističnemu realizmu in socialističnemu humanizmu, ki ju Voranc stalno in dosledno oznanja v naši književnosti.

(Iz literarne zapuščine Oskarja Hudalesa.)

MARKO HUDNIK

Ob novi pesniški zbirki

Valentina Cundriča »pesemsol«

Nova Cundričeva knjiga pesmi je izšla približno v istem času kot slovenski prevod knjige **Tragično občutje življenja**. Avtor te knjige, španski filozof Miguel de Unamuno, kmalu na začetku izraža prepričanje, da je filozofija — kakor si jo oni predstavljajo — zelo blizu poeziji. Nam zdaj ne gre za filozofijo, pač pa za poezijo. Bi bilo mogoče nasprotno reči, da je poezija nekaj takega kot filozofija? Tak izrek bi bil kot nalašč primeren za to, da bi z njim prestrašili poprečnega bralca, ki mu je filozofija nemara sinonim za težko umsko telovadbo. Ali ni lirika — glavna veja poezije — nekaj lahkega, naivnega, otroškega? Nekoč je vsekakor bila, tudi danes najdemo še knjigo pesmi, za katero bi to veljalo. Ni pa to Cundričev primer.

Novejša poezija in njej pripadajoča kritika ima več odgovorov na to, kaj je (in kaj naj bi bila) pesem. V času avantgardističnega pesnikovanja je pesem zdaj reč med rečmi — torej nekaj, kar vsekakor ni v živi zvezi s človekom; zdaj spet govorijo o kombinatoriki, po kateri je pesnikovanje podobno polaganju pasjanse; zdaj je spet pesnik podoben znanstveniku, saj je njegovo poglavito opravilo raziskovanje jezika. Te in podobne oznake poezije so nastale v času tako imenovanega modernizma, zdaj pa smo, pravi, v času, ko se modernizem osiplje: v času postmodernizma.

Mogoče bi se moral takoj na začetku vprašati takole: kaj je pesem za avtorja zbirke **Pesemsol**? Vprašanje bi bilo toliko bolj uместno spriču tega, ker se zdi, da Valentina Cundrič tu (in v drugih zbirkah) teži v nekakšno zunajčasovnost. Vendar sem prepričan, da ga ne morem razumeti drugače kot v kontekstu miselnih in bivanjskih zadreg, v katerih se je znašel sodobni človek. Pa saj gre — z moje strani — za prvi poskus takega razumevanja.

Spet se bom za hip vrnil k Unamunu, oziroma k njegovi knjigi. Unamuno večkrat pravi, da ga ne zanima človek kot rodni pojem, da ga ne zanima človek nasploh, pač pa konkretni človek, posameznik, ta in ta. Podobno nagnjenje je v svojih romanih večkrat izpovedal Dostojevski. V našem primeru bi Unamuno, če bi bil še živ in bi lahko bral Cundričeve pesmi, rekel, da mu ni toliko do občečloveške resnice, ki se nemara razodeva v Cundričevih pesmih, pač pa ga zanima »človek Cundrič«. Le-tega pa si ne moremo zamisliti zunaj zgodovinskega konteksta, zunaj slepe ulice, v kateri se je, kot vse kaže, znašlo današnje človeštvo. In seveda, v kateri se je, če še naprej sledim Unamunovi opredelitvi, znašel predvsem sleherni posameznik, — pa čeprav se — in to je za naš primer pomembno, večina posameznikov se te zagate zaveda samo obrobno, tako ne-čisto-zares.

Kaj mislim s temi **slepimi ulicami**? Na umu mi je večkrat izpričano dejstvo, da je sodobni svet pod nadvlado tako imenova-

nega finančnega kapitala: ta nam diktira razvojni trend, ta določa človeštvu strateške cilje. Vse kaže, da smo zdaj v znamenju mnogo globlje odtujitve od tiste, proti kateri je vstal Marx s svojo humanistično vizijo. Namreč, globlja je od odtujitve v klasičnem kapitalizmu. Zdi se, da je svetovno gospodarstvo samo sebi namen. Življenja milijonov so usmerjena v čedalje večjo proizvodnjo, namen te dirke pa ni svet za človeka, pač pa svet, v katerem je človek tujec brez pravic. Posameznik ima v njem čedalje manj prostora za uveljavljanje svoje samobitnosti — hkrati za preseganje samega sebe in za zblizevanje s soljudmi.

Cundričeva poezija morda res ni direktni odgovor na te razmere, — za to, da postaja človek, narodna skupnost in biotop le material za mesoreznicu industrijske uporabnosti. Povezave niso povsem očitne. Spomnimo se na to, da je bila Cundričeva poezija deležna popolnega nerazumevanja s strani kritike. Pustimo ob strani krivico, ki jo je pri tem doživel pesnik, pomembnejše se mi zdi to: miselnost tistih, ki so pri razumevanju pesnika Cundriča tako totalno usekali mimo, je že šla skozi prej omenjeno mesoreznicu: gre za poenoteno zavest, ki ne zmora doumeti ničesar, kar ni prišlo iz kalupa, ki je trenutno v rabi.

Zdi se mi, da Cundričevo pesniško sporočilo ne raste iz osebne užaljenosti zaradi nerazumevanja: to je bil mogoče hipni impulz, ki ga je pesnik hitro prerasel. Ne trdim, da je občutil sodobno odtujenost na način, kot sem ga prej opisal. Nekje pa gre vendarle za podoben odziv. Čisto naravno se zdi, da se pesnik, ko začuti za Koso velom »da je vse zaman«, zateče v slonokoščeni stolp samozadostnosti; ali pa, da se posveti učenjarski raziskavi jezika, ki je sama sebi namen; ali pa, da proglasi pesem za reč, razpoložljivo, zgolj-igri-namenjeno. Do neke mere so to tudi Cundričevi odgovori: tudi pri njem gre pogosto za vrtanje v globino jezikovnih možnosti, tudi njegova pesem je pogosto igra, čeprav je še pogosteje zarotitveni obrazec; ali pa samogovor osamljenca, ki so mu zaprte poti do soljudi? V prenekateri njegovi pesmi pa lirski subjekt nagovarja nekoga, ki mu pravi ti; in v drugih je spet subjekt množinski, smo »mi«.

V skoraj vseh katekizmičnih modernizma je zapisano, da je poezija — moderna poezija — nekaj, kar stoji samo zase in kar ni zavezano ne družbeni stvarnosti ne konkretnemu človeku. Danes slišimo sicer tudi glasove, da to ni bilo mišljeno čisto zares: da je šlo nemara le za kamuflažo, za šifrirano obliko družbene kritike, ki se je tako prebijala mimo blokad. Naj bo tako ali drugače, Cundričeva miselnost in izpovedna lirika ni bila nikoli zgolj-igra, zgolj-reč ali zgolj-raziskava. Postala je most med prejšnjo tradicionalno izpovedno pesniško besedo in med postmodernističnimi iskanji, v katerih vez s človekom vseskozi obstaja.

Najbolj — ali pa: čedalje bolj je pri njem očitna zavezanost pomenu. Če je šlo pri najvidnejšem slovenskem modernistu Salamunu za izrekanje besed-imen, ki so bolj ali manj osvobodjene zveze z zunajpesniško stvarnostjo, je Salamun vsekakor v nekem smislu pripravljajal pot za Cundriča — pa čeprav sta dejansko vrstnika. (Salamun je celo nekaj let mlajši.) Tudi Cundričeva pesem se včasih izteka v nekakšno obredno naštevanje. Modernizem je osvobodil besede pomenov-šablon, Cundrič išče v njih stare, pozabljene, »prave« pomene, hkrati odkriva svet, ki nam je postal nedostopen.

V modernistični poeziji imajo besede »časne« pomene, pomene, ki so vzpostavljeni prvič in edinkrat v določeni pesmi. Cundričevo prizadevanje občutim kot vedno nov poskus vzpostaviti vez s tradicijo, z davnimi pozabljenimi pomeni. To je nemara njegov lastni posebni odgovor na samoto, na zavračanje, na nerazumevanje. Pesnik si, kot vse kaže, išče brate in prijatelje zunaj svojega prostorsko-časovnega kontinuuma. Oglejmo si samo antologijo alpske poezije — izbor iz sodobne evropske poezije, ki ga je objavila revija **Dialogi** ob srečanju pesnikov alpskih dežel. Cundričev prispevek v tej antologiji je absolutno samobiten v svoji zaresnosti, nereportažnosti. Razlika je v tem, da večina sodobnih pesnikov nagovarja svet v jeziku tega sveta, Cundrič pa dolbe svoj jezik v somraku preteklosti. To sicer ni značilno prav za pričujočo pesniško zbirko, za **Pesemsol**; pa tudi v njej bo bralec obstal pred prenekatero pesmijo, katere pomen mu bo zastrt ali celo s sedmerimi ključki zaklenjen.

Eden izmed motivov za iskanje novejša poezije, ki so jo odtujila občinstvu, je izpraznjenost prejšnjega pesniškega besedišča. Ne gre le za to, da so stare besede postale plehke in zguljene zaradi prepogoste rabe. Za vsem tem stoji tudi moč mehanizmov, ki obvladujejo sodobni svet — in ki so vse človeško spremenili v sredstvo za produkcijo, za ustvarjanje profita. Če se ne motim, je Prešeren v **Poezijah** od vseh samostalnikov največkrat uporabil SRCE. Danes so besede kot SRCE, LJUBEZEN, DEKLICA samo še material za industrijo zabave: vsak dan po tisočkrat nam odmevajo iz akustičnih aparatov kot sestavni del **pop**ev in **domačih napevov**. Kot take so postale neuporabne za tisto medčloveško komunikacijo, ki ji pravimo **poezija**. Če se pesnik danes obrača na sočloveka, če hoče podeliti z njim svojo lastno enkratno izkušnjo, si mora poiskati nove besede. Te pa bodo vsekakor manj »razumljive«. Biti ljudski, biti vsem razumljiv hkrati pomeni, da se moraš odreči bistvenemu. Cundrič se je zavestno odrekel temu, da bi bil »lahek«, razumljiv, »ljudski«. Če bi hotel biti tak, bi moral uporabljati jezik, ki si ga je podredila industrija zabave. Tudi to je ena izmed mogočih poti, pot, ki jo je ubrala tako imenovana pop-art, popularna umetnost. Človek-Cundrič, pesnik-človek-Cundrič pa je šel po drugi poti.

Ob koncu bi pa rekel, da se tudi tu nasprotja prav dialektično sprevračajo. V Cundričevih pesmih — zlasti v pričujoči zbirki — je mnogo preprostih in domačih besed, tudi precej lokalnega kolorita je v njej. Sredi znane blejske pokrajine se mu odpirajo skrivna vrata v pokrajino-tam-zadaj. Marsikateri verz nam zazveni domače in razumljivo, pot do resničnega razumevanja pa je tudi tu vse prej kot lahka.

Ta lirika nedvomno nastaja ob neprijetanju na ceneno sodobnost množične kulture. Stari biblijski rek o »mnogih poklicanih« bi lahko za našo rabo malce prikrojili in rekli: ko gre za pesniški poklic, je mogoče res precej poklicanih, malokdo pa je znal in hotel prisluhnuti pravemu klicu. To velja enako za ustvarjalce in za občinstvo.

POPOTNIKOV DIPTIH

1

Razplatili smo mojo svečo
in jo žgemo zase in za vse.
Ponosili smo mojo srajco.
Namesto eden smo jo vsi.

2

Beseda in tišina
se primeta pod pazduho
in poskakujeta pred mano.
Prisluškujem, katera skupna
dojnica ju kliče.

USODA

Vem, da nisem prav prišel.
Žejen sem kot mrtvi.
V prsih raste mi ledena veža.
V grlu z ognjišča ogenj izžiga glas.
V čelu mi trhla hiša škriplje
s predniki, ki hodijo nazaj.

Vem, da nisem legel prav.
Moral bi v dlani, ne med rjuhe.
Pa še, ko hočem odgrniti posteljo,
je ni, rjuha prasketa le v meni.
Blazina se premakne v meni z bolečino.
In tisti, ki ga iščem v molku postelje,
je spredaj, daleč pred menoj,
na drugi strani, onstran snidenja.

In ne bom umrl prav.
Kruh najdem v jasli položen.
Prišel sem se poklonit, hranit, ljubiti,
a nihče ne čaka neučakan.
Najde boljši par.

REKVIEM

1

V gmajni telesa,
postlanem za praznik
duše, prazno
je, pusto.
Ob rožah spolov
so srca plevelnata
pod dviznimi mostovi
udov, čutov.
Preveč obrazov vrtnih je ob potih.
Sneg rešnjih krikov je prepoln.
Pa še ne sedemo v čoln,
ki je opasan s presojnimi kažipoti.

Postanek v suhi
žili glasov,
ko smo s trnom
in osatom prešiti!
Med robovi ledu,
v očenašu pernatih krikov,
smo pritlični znaki,
spreminjasti na gladini
drug drugega. Na drugi strani
imen in izrekov, v ptici muzevni
sejemo in plevemo revni
kamen, iz katerega smo izrezljani.

Od smrti imamo toliko,
kolikor smo vzeli.
Tudi od ptic in rož toliko,
kolikor ukrademo.
Zastonj smo bili le mi.
Na voljo. Ponujani.
Hoteli smo, da s seboj
svet iznenadimo.

Zdaj živimo kot pismo neodposlano.
Tajinstveni smo, pa dosegljivi. Navzoči.
Drug drugega s svojo dušo moči.
Padamo druga drugemu skozi živo rano.

Vendar ni vse zaman.
Ni vse izgubljeno.
Drug za drugega smo.
In tudi drug brez drugega.
Vsi vidimo: iz cvetov
se iztezajo prsti. In usta.
Vsi vemo: v stebelu
je ujet naš pas.
In ko bi mogli zanihati nebo zvonov,
ki v nas visijo že od smrti,
bi se listali kot raznihani listi gladine,
odprti
joku, ki je na poti domov.

Spreminjamo se v vrtno obraze,
v rokavico
pticam in tisi,
v usta vetrov.
Stojimo na hribu,
ki hodi za nas. In hrope.
Dospeli bomo nekod.
Nekam. Kot snov
luči, ki jo vrtinčimo s tišinami
in odrešujemo jo sebe ter prahu.
Ko bomo postali mir miru,
se bomo oglašali z votlinami.

2

Ta hip, ko se
dotaknem sveče,
in preden
jo prižgem,
pogleda me
iz sobe tleče:
»Ti tukaj?«
In že grem,
kot da mi mnogo,
dosti daje,
omahovaje
proti nji,
ki pričala bo,
da najraje
sem ljubil jo
v temi.

Ko vidim roko,
ki ne ve,
naj bi mi dala
ali vzela,
v oči mi
stopijo solze,
in skoznje
priča bela,
s prestolom
v slapu vročem,
nagiba se mi
v obrvi,
a ko jo poljubiti
hočem,
me v grlu,
v pasu zaboli.

Ob grmu, ki si
ne prizna,
da je in bo
pribezališče,
poljubi me
in mi zavda,
presojna priča,
ki me išče,
in najde,
in se me boji,
in moje
trnato telo
v temi kot
ključ drži,
da odklenila
bi drevo.

Ko bi pa odklenila
reko,
odprla njena
vrata nastezaj,
bi vzela
mi obleko,
jo razcefrala
kot lišaj.
In vedel bi,
da od ondod
ne pridem sam
ne z njo.
Če koga vabil
bi v svoj rod,
bi moral ga
zazidati v drevo.

Bi vabil ga
kakor tančica,
ki vržena
čez mehki vrat
hladi, ne
greje lica,
četudi bo
usak čas pomlad.
Bi vabil ga,
kot sam povabljen
sem skoz snežni
mrak.
Ter bo pogrešan
in pozabljen,
prečrtan,
kakor usak.

Ta hip, ko se
dotaknem sveče,
in preden
jo prižgem,
pogleda me
iz sobe tleče:
»Odhajaš?«
In že grem,
kot da mi mnogo,
dosti daje,
omahovaje
proti nji,
ki pričala bo,
da najraje
umrl sem
v temi.

GORENJSKI AJALON

Zdaj več je obetov kot dni.
Zdaj več je časa kot duše.
Zdaj več joka kakor noči.
Zdaj več duše kakor ure.
Zdaj več je sedanjosti kakor ljubezni
in največ je polnoči po ulicah.
Zdaj več je prihodnosti, ki iz usmiljenja
nikoli ne odide spat.

V gorenjskem Ajalonu
tako svetu prisluškujemo.
Za našo živo mejo se njegovi meči
vse bolj oddaljujejo.
Za našo živo mejo
prepeva sedem žalosti.
Posekani se obraščamo
in drug drugemu ponujamo v temi.

»Pojdi, ah pojdi z menoj!«
»Zapiši se v moj sveti opaž!«
»Ti si moje nadaljevanje!«
»Nekaj vzameš, nekaj daš!«
Zdaj prekrižanih rok čakamo.
Zdaj napenjamo neviden lok.
Vendar: namesto drugega čakaš.
In pretečeš še svetejši krog.

In z ledeno ter kamnito pavolo
pletemo gorenjski Ajalon.
Vsak v svoji glavi niha čuteči
in stoglasni zvon.
Vendar smo le izkušnjavci.
Vsak zase praznik premakljivi.
In se ne praznujemo. Samo izkušamo.
Da drug v drugem se ne bo ubil.

Pletemo gorenjski Ajalon
kot belo srajco, kot vrtinec,
kot preobleko, kakor ljubje
čez zavrelji svinec.
Kot prošnjo ga uslišano
dopletemo za rod in vas.
Čarobnega kokona
naj bo vsaj za topel pas.

Nagnite prste do krvi
nam reže ledena in kamnita nit.
Pa nič za to. Tako naj bo.
Ta, ki v nas je skrit,
očit bo jutri, pojutrišnjem.
Razklal nas bo, zidove,
in zablestel med nami črnimi,
ki bomo gledali v bogove.

BARTOLOMEJEV ZAPIS
na rodovna nihajna vrata

V moji srajci
veter gre na pot,
ko se odpre
poletje nastezaj.
Z mojo roko
nevihta dolbe prod.
Se v mojo dušo
briše zimski mrak.
Ob mene briše noč
roke, noge.
In jaz za zvezde
sem dobrotni prag,
ki ljubosumno lunin
potok'ga razje.
V naročju mojem
svet je blag.
Vendar kdo
objema se z menoj?
Z belo rožo v roki
in ogrnjen
s tlečimi plameni
bom nocoj
kot vsakikrat
pousod zavrnjen.
Pri boštvu. Pri ljudeh.
Nihče ni moj

JELKA ŽELEZNIKAR

Valentin Cundrič

Valentin Cundrič se je rodil 14. februarja 1938 na Poljšici pri Bledu. Osnovno šolo je obiskoval v Zgornjih Gorjah, šolanje pa je nadaljeval na gimnaziji, najprej na Bledu, pozneje na Jesenicah, kjer je 1956. leta maturiral. Zaradi pomanjkanja denarja se je zaposlil pri PTT na Bledu, nato je odšel študirat na filozofsko fakulteto v Ljubljani. Odločil se je za študij slavistike.

Glede na to, da je s pisanjem pesmic začel že zelo zgodaj (v drugem razredu osnovne šole), je logično, da se je med študijem gibal v izrazito umetniških krogih, v družbi Grafenauerja, Krambergerja in Košute. Ti pesniki so skupaj s Cundričem sestavljali močno jedro revije Mlada pota, ki je delovala pod mentorstvom Mitje Mejaka. Pri tej reviji so mu že 1955. leta objavili pesem SREČANJE. Naslednji mesec je na republiškem natečaju za poezijo dobil prvo nagrado za pesem DETE IN OBLAK. Vse to je kazalo na obetavno nadaljevanje

Cundričevega pesniškega ustvarjanja, ki je bilo kronano z izidom prvih dveh pesniških zbirk, POJOČI GRM in KROTKO JUTRO, ki sta izšli 1961. leta. Izidu zbirke so sledile kritike vidnih literarnih delavcev, ki so Cundričevo poezijo označevale kot ohlapno, frfotavo, »brez ognja in čustev«.

Temu prvemu obdobju sledi deset let molka. Če danes gledamo na to desetletno obdobje (od 1961 do 1971), lahko vidimo, da je bilo to pripravljeno obdobje, da brez tega ne bi bilo Cundričeve poezije, tako obogatene z izkušnjami, kot jo imamo danes. V teh letih je imel Cundrič dovolj pripravljene gradiva, ki ga je tudi pošiljal našim založbam. Vendar so bila v tistem času vrata založb zaprta za umetniško ustvarjanje Valentina Cundriča. Šele 1971. leta je pri založbi Obzorja v Mariboru izšla njegova tretja pesniška zbirka GORGONA, ki jo sestavljajo trije cikli pesmi: Beseda kot gosnica, Prst, ki meče štiri sence in Gorgonska polja.

Gorgona je poezija globokega človekovega razočaranja, njegove groze, ko je moral realno pogledati v obraz resničnosti življenja, ki je bolela in teptala človeka v njem. Pesnik v tej zbirki obračunava s krivičnostjo, hinavščino ljudi, ki so mu bili blizu, pa so ga zapustili v najtežjih trenutkih življenja. Njegov jezik v tej zbirki je trpek, v nekaterih mislih postane skoraj psovanje.

Iz grozečega sveta Gorgone se Valentin Cundrič dvigne v svet, ki svoje podobe ni spremenil, spremenil se je le pesnikov odnos do sveta. Ko je svoji bolečini dal prosto pot v pesniškem izrazu, je postal bolj umirjen, sprijaznjen z nujnostjo živeti v svetu, kakršen je. Ker se sam ne more boriti proti njemu, pusti, da gre svojo pot, on pa se umakne v drug svet, ki je boljši, bogatejši, zlasti pa zvestejši — to je njegov notranji svet.

Začetek Cundričevega prehajanja v sama sebe se kaže že v SONETIH ZA MARIJO (1972. leta, samozaložba), v zbirki SATURNIANA (1972., samozaložba) in v SONETIH, ki so izšli 1973. leta v založbi kulturnoumetniškega kluba Tone Čufar pri DPD Svoboda Jesenice.

Zlasti zanimiva je zunanja oblika SONETOV. Cundrič uporablja obliko, ki jo je prvi uporabil Spenser (tri štirivrstičnice in ena dvovrstičnica). Zbirka je sestavljena iz štirinajstih sonetnih vencev, iz motta, ki je hkrati magistralskega, 15. sonetnega venca.

Leta 1973 je Cundrič preživel še eno razočaranje — neuspešno zdravljenje oči na očesni kliniki v Berlinu (odstopili sta mu obe mrežnici, izgubil je levo oko). Takrat je nastal cikel pesmi MNEMOZININA STELA, leto pozneje pa še cikel KOMENTARJI, ki sta hkrati izšla v Pesniškem listu 29 (v založbi Tržaškega tiska in koprške založbe Lipa, 1976. leta).

Iz urejene oblike SONETOV se Cundrič znova usmeri v svobodni verz. Cikla je treba jemati kot problemsko celoto. V obeh se ukvarja z zgodovinskimi konstantami človeškega rodu.

MNEMOZININA STELA — cikel je tridelen. Sestavljajo ga pesmi: Blejska nekropola, V Persefoninem gaju in Čudovito življenje male Ive.

Cikel KOMENTARJI pa sestavlja trinajst enot. V njem je izrazito pesnikovo optimistično razmišljanje v odnosu med človekom in pesmijo. Pesem postavlja nad človeka, nad njegov boj za obstanek, nad omejitve, ki človeka bremene.

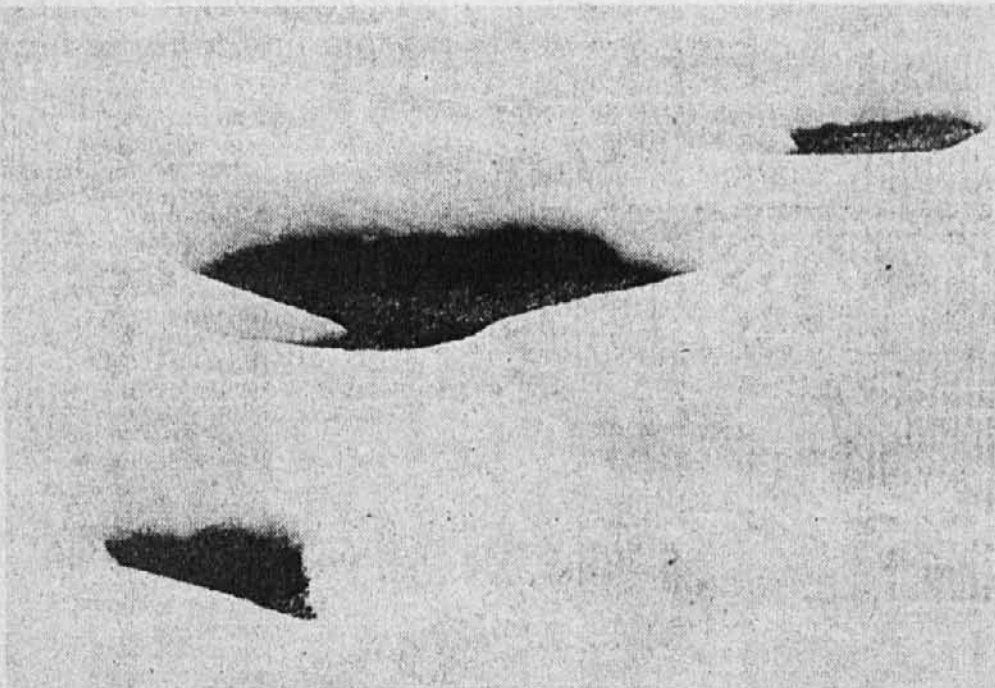
Več o obeh sta pisala France Pibernik v Dialogih in Denis Poniž v Naših razgledih.

V založbi Mladinske knjige je 1979. leta izšla zbirka VRČI, ZAJETJE LUČI IN TEME. Sestavljata jo predvsem dve tematski sestavini. Prisoten je občutek minevanja in končnosti vsega živega. V ciklu Prizori iz votivnega življenja se srečamo z astralno projekcijo, ki v poeziji, ki sledi Vrčem, predstavlja osnoven pristop pesnika k življenju in pesništvu. Vrči so hkrati tudi mejni trenutek Cundričeve poezije — pomenijo Cundričev popolen odmik iz zunanjega v notranje življenje.

Ostale zbirke, ki so izšle do zbirke PESEMSOL:

ŽEGENBAJN, ČATEŽ, GORENJSKI AJALON, MOLITVENI OPAŽ, MOLITVENI OPAŽ, MALI MOLITVENI OPAŽ, DVE PESMI, TRI PESMI, ROSIKONJ, MALI ROSIKONJ, VELIKI ROSIKONJ, PESMI, APOKRIF, ROSIKONJ, IZBRANE PESMI, ŽEGENBAJN, GORENJSKI AJALON, DAENA, ILNATI ROMB, BAROK, STOSONCE, POIMENOVANJA, BETHEZDA in VEČERITVE DUHOV.

Vse to so pesmi, ki so izšle v samozaložbi. Poleg zbirke pesmi PESEM SOL so založbe sprejele še zbirki: GOFROVE RUŠEVINE in MOJ KONJ.

Franci Sluoa: Zimska arafika

Jože Moškrič: Razkrinkana morala

Opazujmo to Moškričevo dramsko delo najprej v njegovi dokončni redakciji, kakršna bi verjetno prišla v poštev tudi za uprizoritev dandanes. Kasneje, v drugem delu razprave, pa bomo spregovorili o nastajanju te drame in o njenem življenju in odmevih pred skoraj petdesetimi leti. Na ta način dajemo prednost delu samemu, njegovemu verjetnemu življenju in učinkovanju v današnjih razmerah, upoštevamo pa tudi zgodovino.

Moškričevo dramsko delo **Razkrinkana morala** ima podnaslov **Komedija v treh dejanjih**. Mi bi ga lahko označili kot satirično komedijo, kakor je satirična komedija, na primer, Gogoljev **Revizor** ali Cankarjevo delo **Za narodov blagor**.

Že naslov »Razkrinkana morala« izraža satiričnost Moškričevega dela. Usmerjen je izrazito družbeno, kritično, angažirano, npravstveno, tendenčno, poučno, bojevito, vzgojno. Nasprotno od tega pa podnaslov »Komedija« gledalcu obeta, da se bo veselil, se smejal in zabaval in da bo na odru prevladovala razigranost in šaljivost.

Druženje satirične in komične prvine v **Razkrinkani morali** lahko izrazimo tudi z oznako **farsa** (smešna, groba, resnična vsakdanjost se povezuje in pogloblja s satiričnostjo) oziroma z oznako **groteska** (družbenokritične prvine so pretirane in ne morejo biti čisto resnične, zato nastaja vtis igre, vtis nečesa umetnega, literarnega, vtis komedije).

Komedija **Razkrinkana morala** se dogaja večinoma v višjih krogih, v meščanski družbi. V prvem in drugem dejanju sta v ospredju zakonca Leon in Sofija Sivec (poročena šele dve leti). Leon Sivec je upravitelj manjšega industrijskega obrata — verjetno okrog petdeset delavcev, kasneje je omenjen kamnolom. Gospodarska oziroma delavska problematika tvori ozadje, na katerem potekajo družabni, družinski in ljubezenski dogodki, ki so v ospredju.

V **Razkrinkani morali** je Moškriču uspel prodor iz prevladujočega delavskega okolja in snovi (**Rdeče rože**, deloma tudi **Borba za kruh**) v meščansko okolje in v prevladujočo meščansko dramsko snov. Moškrič pač ni mogel ustvariti komedije, v kateri bi prevladovala delavska okolje in delavska snov; delavsko vprašanje je bilo zanj preveč krvavo resno.

Na pobudo žene Sofije, ki je velika zapravljivka, sam pa ni dosti boljši — kar pa v družbi izraža z besedami »podjetje je zašlo v finančne težave«, pri čemer ne izvemo za kake druge vzroke finančnih težav kot zapravljanje — Leon Sivec sklene, da bo ponovno (!) znižal plače delavcem, in sicer delavcem za 5 din dnevno, delavkam za 3 din dnevno, ter da bo odpustil deset delavcev. Odpust delavcev naj bi imel za posledico, da bi preostali delavci naredili ravno toliko, če ne, pa bi morali delati dalj časa, obenem pa naj bi ta ukrep delavce držal na uzdi, češ boljše je biti zaposlen kot odpuščen. Plača delavcev znaša 35 din na dan, po novem 30 din na dan (tedensko, kakor so bili plačani, je 210 din oziroma 180 din). Kasneje izvemo, da pa delavka zasluži le 10 din na dan. Delovodja Vrančič s predlogom o znižanju plač in o odpustu soglaša, pravzaprav je najbrž on njegov pravi avtor. Vrančič je velik priganjač delavcev in skoraj sadistični izvajalec priti-

ska nanje. Vrančiču Sivec istočasno poviša plačo za 1000 din mesečno, tako da bo prejemal 4000 din (delavci prejemaajo mesečno manj kot 800 din).

To pa še ni vse. V teku prvega dejanja se poraba denarja nepredvidoma poveča, kar je tudi treba prevaliti na delavce. Leon in Sofija se namreč hočeta izkazati kot podpornika dobredelne ustanove (ljudske kuhinje), zato kupita 50 blokov za kosilo, kar stane 1250 din. Toda teh blokov ne bosta svojim delavcem podarila, temveč obvezno vsilila in vrednost odračunala pri tedenski plači. Tako bodo delavci prejeli ta teden po 25 din manj gotovine. Blok sicer zadostuje za deset kosil, vendar bo menza uporabljala večinoma slabo, celo pokvarjeno, zato od raznih veljakov podarjeno hrano. Kasneje, v drugem dejanju, Leon Sivec mahinacijo z bloki spet zavija v frazo, prevzeto iz gospodarskih razmer: »Saj vidite, da ni denarja. In če ga jaz ne dobim, ga tudi vam ne morem dati. Kriza je, pač kriza. Proti njej smo tudi mi podjetniki brez moči.«

Na tem ozadju delavskega življenja, za katerega je značilno povečano izkoriščanje, se torej odigrava komedija **Razkrinkana morala**. Ugotovimo lahko, da to ozadje ni površno, ampak dobro premišljeno in verjetno, to se pravi dramatik je obvladal in prikazal določene življenjske razmere in pojave v njihovi celovitosti. Vendar se zdi, da je dodatno oškodovanje delavcev z bloki za menzo, potem ko je že znižanje plač in odpust delavcev celo za Leona dvomljiv ukrep (že pred enim mesecem so ukrepali podobno), pretirano in neverjetno. Neverjetno in pretirano je torej stopnjevanje pritiska na delavce, medtem ko so sami pojavi ali oblike pritiska popolnoma verjetni. To stopnjevanje učinkuje groteskno. In res v Moškričevi komediji naenkrat niso več upoštevana vsa dejstva. V nadaljevanju se namreč omenja le odpust de-

lavcev, predvsem pa bloki za menzo, medtem ko o znižanju plač ni več ne duha ne sluha. Moškrič torej opusti nekatera družbeno pomembna dejstva, ohrani pa predvsem komedijsko pomembna.

Zapravljivost Sofije in Leona je tudi komedijsko pretirana. Dejstvo, da na gospodarstvo vpliva zapravljivost, ne pa kaj izrecno gospodarskega, učinkuje kot farsa. Leon ni prikazan kot bolj ali manj skrben gospodarstvenik, ampak predvsem kot donhuan. Še te ukrepe, ki jih sprejme, narekuje žena. Leon ni verjeten tip. Če ga vzamemo kot družbeno resničnega, se nam zazdi, da je najbrž slab gospodar, slab podjetnik, slab poslovnež, morda celo slab strokovnjak. V njem lahko vidimo primer kapitalista, ki ni sposoben voditi podjetja in ki mora kot gospodarstvenik propasti. Tak kapitalist vzbuja odpor proti zasebnemu lastništvu proizvajalnih sredstev.

Medtem ko je bilo zasebno lastništvo nemalokrat slučajno in nesmiselno, pa družbeno lastništvo dandanes omogoča, da se za vodenje podjetja izbirajo najboljši in najbolj sposobni posamezniki.

Če pa Sivec vodi podjetje že več let, potem le mora imeti kake sposobnosti, le da niso prikazane. Leon Sivec je dejanski lastnik, v pravem smislu pa ni lastnik, ampak samo upravitelj ali ravnatelj. Sicer upravlja podjetje namesto nepolnoletne nečakinje Marice, ki ji je za varuha. Zdej je stara devetnajst let, polnoletna bo čez dve leti; če pa se poroči — tako se poučimo iz komedije — lahko prevzame podjetje že prej. Na podlagi Moškričevih iger **Borba za kruh** in **Razkrinkana morala** lahko — nekoliko drzno — sklepamo, da Gornik in Marica predstavljata (simbolizirata) proletarijat, v imenu katerega upravljajo gospodarstvo drugi, a ne več dolgo.

Marica živi v zavodu v Ljubljani; doslej je prihajala le na počitnice. Njen lik je v komediji eden redkih, ki je pozitiven, med drugim zato, ker simpatizira z delavci oziroma delavci zaupajo vanjo. Odnos med Sivčevimi in Marico ni kaj dosti orisan, je komedijsko zabrisan, reduciran in zastavljen. Po drugi strani je Marica izkoriščena komedijsko — v obliki njene zamenjave s Frido. Marica je realen, nepoetičen ženski lik, je mlada oseba, ki vzbuja upanje in se nekam slučajno dviga nad pokvarjenostjo družbe v trgu Bukov dol. Nje-

(Nadaljevanje na 6. strani)

Franci Sluga: Zima se poslavlja

na ljubezen do učitelja Ermana je čista, mlada, lepa. Vendar Maričina pozitivnost ni poudarjena, je samo možnost za upanje. Moškrič ostane stvaren, kar v tem primeru pomeni, da ostane na ravni komedije.

Leonova žena Sofija ima slabe lastnosti, tipične za njen stan in starost, znane iz literature in dramatike. Kot smo videli, so v prvih dveh Moškričevih igrah ženski liki nenavadno pozitivni. Lik Sofije in še drugi negativni ženski liki v *Razkrinkani morali* ne izhajajo iz Moškričevega notranjega sveta, ampak iz literarnega znanja. To velja za ljubezensko izživiljanje, medtem ko je tisto, kar dela Sofijo še bolj negativno, kot je njen mož Leon, prebrisana hudobija, kako bi se dalo čimbolj izkoriščati delavce. To vlogo je Moškrič v tej drami pač dodelil ženski. V prevelike skrajnosti pa Sofijina hudobija vendarle ne gre, kakor je pač prav za komedijo.

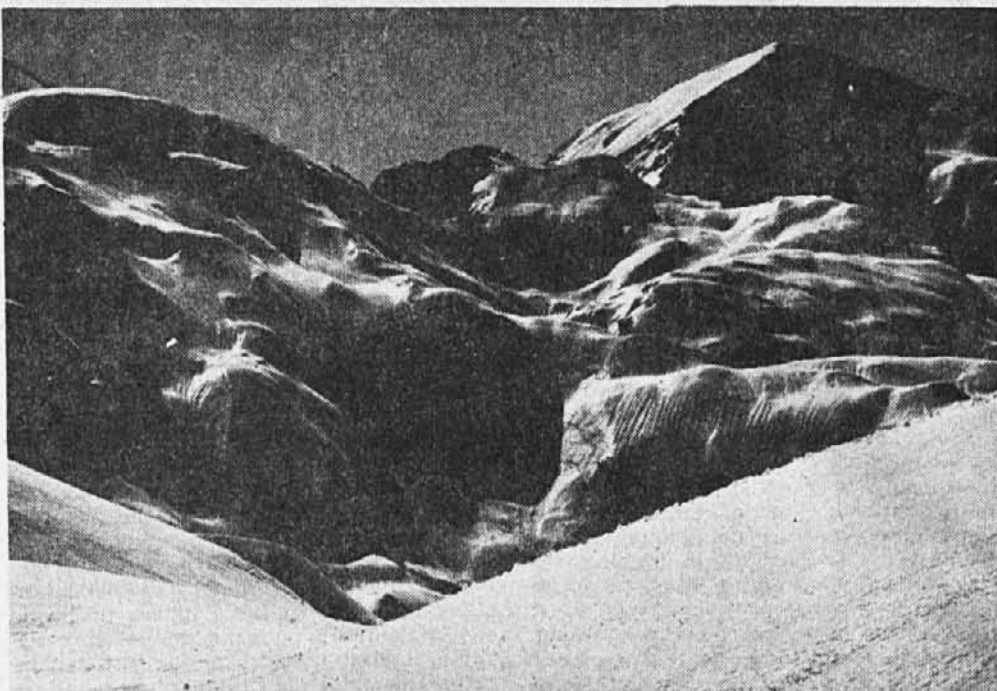
Komedija temelji na ljubezenski nezvestobi in na lažeh in zapletih, ki so posledica nezvestobe. Vsi vprek so nezvesti in skačejo čez ojnice, tako da je to sicer verjetno, tudi značilno za »višjo« družbo, vendar pretirano, igrivo, komično in kar umetno ter s tem bolj splošnočloveško. Nezvesta je Sofija, nezvest je Leon (ta celo dvakratno), nezvesta je Županja, nezvest je Župan in tako dalje. Ta njihova nezvestoba ima človeške ali »normalne« meje; vsak ima pač svojega ljubčka ali ljubico. Župan pa zahaja v javno hišo v Ljubljano. Vsak je v okviru svoje nezvestobe vendarle zvest oziroma »moralen« in »nedolžen«.

Bolj nemoralen, nečloveški, nenormalen kot ostali je v svojih ljubezenskih razmerjih Vrančič. Vrančič ni poročen. V teku enega dejanja oziroma ene ure izmenja tri ljubice: najprej ljubimka s Sofijo, nato »osvoji« Županjo in končno odide ta sobotni večer, ko se drugi zapletejo in se ne morejo izmotati, zabavati se s Frido. Moškrič izpričuje smisel za komedijsko lahkotnost in sproščenost; ne obtežuje dejanja s prevelikim psihologiziranjem ali z realističnim (koristolovstvom) utemeljevanjem. Vrančič namreč kar tako, značajsko zamenja ljubici (Sofija — Županja), a lahko bi, na primer, zaslutil, da se Sivčevima zaradi Maričinega prihoda majejo tla pod nogami.

V liku Vrančiča se ljubezenska nezvestoba stopnjuje. Moškrič ni samo toliko pogumen, da sploh prikazuje ljubezensko nezvestobo, ampak tudi pogumen, da prikazuje poseben, izjemen tip ljubezenskega vetrnjaka, zvodnika in nemoralneža. Z Vrančičevim donhuanstvom stopnjuje komedijo do globljih razsežnosti. V primerjavi z Vrančičem so druge osebe prav nedolžne; Vrančič ne pozna nobenega sramu, kakor da si sam ne more pomagati v svojem osvajalnem pohodu. Kot rečeno, pa ga Moškrič tudi v psihološkem smislu ne poglablja, ampak prikazuje le dejstva.

Na podoben način kot Vrančič stopnjuje ljubezensko komedijo Frida. Frida je »pustolovka«, nekakšna kurtizana (na koncu pa se izkaže, da je pobežla, nezvesta žena), ki je prišla v Bukov dol, da zabava Leona in da prejema od njega denar in darila. Torej je koristolovka. V svoji ljubezenski lahkotnosti je bolj tipična kot Vrančič; od nje je pač pričakovati vse mogoče. In res ta večer ljubimka z Leonom, naveže obetavne stike s trgovcem Plešcem, končno pa se naključno, da se ljubček Leon zaplete in se ne more izmotati, medtem kot Plešec še ni popolnoma »zrel« za njen odstrel, tako da bo Frida preživela sobotni večer s svojim starim znancom Vrančičem.

Trgovec Plešec, star samec, bi rad zasnubil Marico, ki pa je še ne pozna. Zaradi komedijskih zapletov, izhajajočih iz slučaja in laži, je Plešec prepričan, da je Frida Sivčeva nečakinja. Frida to igro sprejme, kar je seveda zelo smešno. Frida torej ta večer oziroma to uro, podobno kot Vrančič, izmenja tri ljubčke. Občudujemo lahko

Franci Sluga: Bohinjski vrhovi I

Moškričevo spretnost, kako gradi komedijo na osnovi situacij in značajev.

Plešec je tipična komedijska oseba in ima tudi značilno ime. Morda je netipično to, da ni skop. Star je, a ne pretirano, samski, bogat, željan neveste in v tem nekoliko negotov, plašen. Učinkuje dokaj naravno, saj ga Moškrič ni posebno označil niti ga ni karikiral. Njegova vloga v komediji ne izhaja iz nezvestobe in niti ne iz komičnega značaja, ampak iz čistih komičnih situacij, v katere se nenadoma zaplete in se v njih osmeši. Njegova smešnost, ki je celo nekoliko grenka, izhaja iz vrtnice igre, ki jo igra usoda in v kateri je človek lutka. Seveda je Plešec lahkomišeln in čudno nepreviden in zato je bolj umeten, komedijski, kot pa verjeten, življenjski. Plešec ni moralno negativna oseba.

Trije začetni prizori obravnavajo pretežno denarne zadeve. Četrti prizor prikaže razmerje Sofija — Vrančič, s čimer se prične ljubezenski zaplet. Nato se nadaljuje obravnava denarnih in družbenih zadev, toda Županje besede »Gospoda je gotovo dobro poznata (pogleda Leona in Vrančiča)«, ki merijo na delavsko vdovo Mano Klančar, ki da se prodaja moškim in živi nemoralno, učinkujejo komedijsko, čeprav Županja najbrž še nič ne sumi.

S 7. prizorom (razmerje Vrančič — Županja) se nadaljuje ljubezenski zaplet. Vedno bolj se kot komedijska prvina uveljavlja situacija na odru. Moškrič izkoristi odsotnost določenih oseb, medtem ko tradicionalnega komedijskega prijema — prisluškovanja — ne uporablja. Situacijsko je značilno, da Sofija in Leon drug od drugega pričakujeta, kdo bo prej odšel od doma — ona v gledališče v Ljubljano, kar pa gledalec že ve, da je samo pretveza, on pa naj bi odšel na sejo, vendar se obnaša nekam sumljivo. Sivčeva stanovanje, to je prvotni kraj dogajanja, postaja vedno pomembnejši in se komedijsko »polni«, zgošča, oživlja.

Sledi zaviralni (v dramaturškem smislu) prizor — obisk Župana, ki je posvečen spet družbenim zadevam, potem pa se z 12. prizorom razigra čista situacijska komedija, ki traja do konca 1. dejanja (vseh prizorov je 20).

Gledalci presenečeni vidijo, da Leon ne gre na sejo, ampak se je dogovoril za ljubezenski sestanek s Frido na svojem domu. Od tu naprej je odrski prostor ves živ: situacijsko in akcijsko pomembna so vhod-

na vrata in vrata, ki vodijo v razne prostore, še posebno pa Maričina soba. Pričenja se zamenjava oseb, ki jo sproži Pleščeva domneva, da je Frida Sivčeva nečakinja.

Čista in tako spretno se stopnjujoča komedija kaže na sijajen Moškričev komedijski dar. V *Razkrinkani morali* je izživel svoj dar za situacijsko komiko, za igro v pravem pomenu besede, ki jo bolj kot značaji in družbeno življenje povzročata situacija in slučaj. Situacija in tudi besedilo sta proti koncu 1. dejanja podobna kot v kaki plautovski ali renesančni komediji. Ker je Moškrič v zgradbi celotne komedije odlično obvladal in uporabil tudi dramaturgijo enotnosti časa, smemo domnevati in trditi, da je bil v situacijski komedijski tehniki ne samo nadarjen, ampak tudi izobražen in da jo je ustvarjalno posnemal in uporabil za svojo snov in svoje ideje.

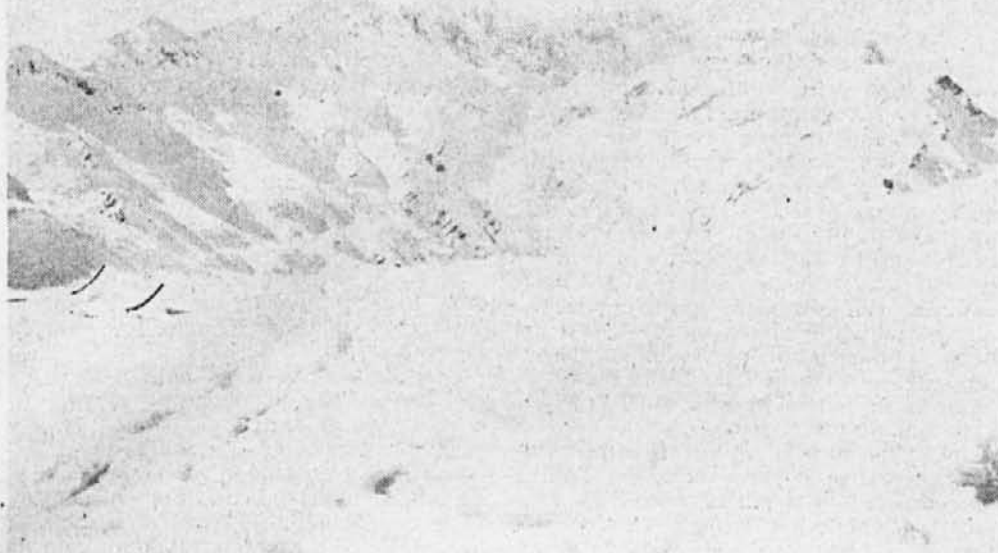
Prvo dejanje je umetnina sama zase. Skladno izmenjavanje družbene in ljubezenske motivike, spretno stopnjevanje komedijske situacije in končno pravi vrtnec duhovitih zamenjav in situacij. Na koncu 1. dejanja torej popolnoma prevlada zabavna komedija in tu ni posebno pomembno razkrinkavanje morale.

Leon nekajkrat vzklikne: »O prekleta komedija!« Ta njegov spontani, iz srca prihajajoči klic odlično označuje Moškričevo delo tudi v literarnem smislu. Leon se jezi nad igro, slučajem, usodo, zapletom, ki prihaja kakor od nekdaj zunaj, v resnici pa ga povzročajo osebe same zaradi svojega igrivega, neiskrenega, izumetničenega življenja in lažnivih medsebojnih odnosov.

Na zunaj se Moškričeva komedijska tehnika očituje v povečanem številu didaskalij (režijskih navodil), v tem da je poleg dialoga izredno važna akcija (situacija), v skopih, kratkih replikah in v možnosti, da so igralci tudi sami ustvarjalni.

Malo pred koncem 1. dejanja se sicer vrine še resni, a ljubezenski prizor Marica — Erman, toda tudi Marica, ta sorazmerno idealna oseba, se znajde v vrtnicu neugodne komedijske situacije. Komedija zajema vse — tako nemoralne (Frida, Vrančič) kot manj nemoralne ali srednje (Leon, Sofija) in moralne, skoraj nedolžne osebe (Marica, Plešec). Najbolj prizadeti od komedijskega vrtnica ali plazu so sredinci in celo nedolžni (Plešec), najbolje pa jo odneseta oziroma se celo okoristita najbolj nemoralna, to je Frida in Vrančič. Ne toliko zato,

Franci Sluga: Zima bela I

ker sta bistra in pametna, ampak ker jima je trenutno naklonjen slučaj. Res pravi renesančni duh! Za nekaj časa prevlada popolna sproščenost od raznih naukov in pravil. A le za nekaj časa, saj komedije še ni konec.

Pomen slučaja (usode, sreče) je zanimal Moškriča ne le v umetnosti, to je v komediji, ampak tudi v življenju, to je filozofsko. O tem smo že govorili v zvezi z dramo **Borba za kruh**. Zanimivo je, da si je na list rokopisa za to dramo Moškrič zapisal tele verze:

Ne obupaj, četudi tare te gorje,
v bolesti joka ti srce.

Saj stalnosti na svetu ni
in hudo večno ne trpi.

Omeniti moramo še novo osebo, ki nastopi na koncu dejanja. To je občinski sluga (stražnik) Žane, ki naj bi bil predstavnik izvršne oblasti, pa je čisti komedijski lik. Učinkuje ljudsko komično, je karikatura. Deloma učinkuje plautovsko, deloma pa butalsko. Kakor nam po eni strani ni všeč, ker se zdi, da tak znani, tipični, karikirani lik znižuje kvaliteto komedije in da za dejanje sploh ni nujno potreben, moramo na drugi strani priznati, da bi brez nje ga in njegove zgornosti komedija učinkovala preveč golo, manj lepo in okrašeno. Poleg tega je Zanetov nastop vreden zato, ker bi sicer nastopil samo v zadnjem dejanju in ne bi bilo pravega ravnotežja. Žane ima torej v dramaturški zgradbi **Razkrinkane morale** predvsem estetski, manj pa družbenokritični pomen in funkcijo.

Ko se vrtnec dogajanja konec 1. dejanja začasno konča in razčisti, tako da so zadovoljni gledalci, pa tudi Leon in Sofija sta »srečna«, čeprav razpleta ne moreta razumeti (njuna »sreča« seveda ugodno, to je estetsko učinkuje tudi na gledalce), nastopi trenutek, ko je potrebna nova intonacija dogajanja, ko bi bila zaželeno idejno pomembna poanta. In res. Poanta je kratka, a pomembna, hkrati lahkotna in globoka. Izreče jo Sofija: »A čuj, Leon, nekaj bo treba storiti. Ali se ti ne zdi, da je lažje živeti s prazno glavo kakor s praznim žepom?« Sofija meri na pomanjkanje denarja, posebno pa na Maričin prihod in odločitev, da bo ostala doma, da ne misli postati redovnica. Marica je morebitni jutrišnji lastnik podjetja. V Maričini odločitvi, prihodu in izstopu iz šole se skriva tudi možnost družbenega preobrata, podobno kot v igri

Borba za kruh, kjer postane lastnik podjetja Gornik. Kajti Maričin zaročenec učitelj Erman ima socialistične nazore.

Iz komedije situacij in zmešnjav, iz sobe, kjer naj bi bila po mnenju zakoncev Sivca ali Vranič ali Frida, se nenadoma (nenadno za akterje, ne za gledalce!) pojavi — Marica. Ljudje (akterji) pričakujejo eno, pride pa drugo. Pojav Marice vzpostavlja ekonomsko realnost namesto ljubezenskega igrakčanja. Ali se bo uveljavila igra slučaja tudi na področju družbenega življenja? Ali pa je tako osebno kot družbeno življenje podvrženo zakonitostim, ki jim ni mogoče ubežati, to je zakonitostim dela in gospodarstva?!

V 1. dejanju nastopajo tri osebe, ki jih nismo podrobneje obravnavali, kajti njihova vloga se bo nadaljevala in okrepila v zadnjem dejanju. To so Župnik, Župan (Gaber) in Županja. Tudi Župan in Županja pripadata višjim krogom, vendar je njun družbeni položaj drugačen, pač bolj tradicionalen, po eni strani močan, po drugi preživel in smešen, kot položaj Sivca in njegove žene. Moškrič je pokazal slovensko družbo »v današnjih časih« izrazito razčlenjeno. Deloma je groteskna, na splošno pa bolj sodobna in realna, kot je Cankarjeva šentflorjanska družba.

Izrazit, slikovit nastop Župnika, Župana in Županje že v 1. dejanju ima tudi estetski pomen. Gre namreč za preplet snovi, za zaokroženost komedije, saj bodo te osebe, ki so tu že močno postavljene, a vendar v ozadju, postale v zadnjem dejanju nosilci dogajanja. **Razkrinkana morala** je sicer enotna komedija, vendar pa prikazuje celo galerijo družbeno tipičnih oseb in težišče preide na koncu k drugim osebam, kot je bilo na začetku, tako da je ta komedija bolj kolektivna kot osredotočena. Široko razvejana.

Obe prvi dejanji se dogajata na domu Sivčevih. Drugo dejanje se prične navsezgodaj naslednji dan. Ta dan naj bi bila nedelja. Žal je premalo poudarjeno, da se igra dogaja na soboto in nedeljo, saj bi se vzdušje teh dnevov lahko dramaturško izkoristilo. Če bi razmišljali o drugačnem, manj družabnem, bolj nevtralnem naslovu komedije in predvsem prvega dejanja, bi lahko predlagali naslov **Sobotna komedija**. Med realističnimi podrobnostmi, ki v komediji manjkajo, je gotovo to, da ni ne duha ne sluha o služkinji pri Sivčevih.

Drugo dejanje je sorazmerno precej pisano in ne tako enotno, kot sta prvo in zadnje. Vendar se tudi 2. dejanje zaključuje učinkovito komedijsko, le da komika ni toliko situacijska kot akcijska. V 2. dejanju ne nastopajo Župnik, Župan in Županja niti Erman. Pač pa močno nastopita dva predstavnika delavskega razreda, tako da v tem dejanju **Razkrinkana morala** pridobiva nadaljnje značilnosti delavske igre.

Delavec Plavšek je odločen zagovornik delavstva, vendar ni kak zaupnik ali sindikalist ali organizator. Prihaja protestirat zaradi protidelavskih ukrepov v podjetju in zaradi nečloveških postopkov novega delovodja (Vrančiča). Ni jasno, kaj omogoča Plavšku, da lahko nastopa tako odločno in da je nekako domač pri Sivčevih. Do Marice pa se vede kar prijateljsko in pokroviteljsko. Ker ga Moškrič prikazuje samo kot zastopnika delavskega sloja, ne pa kot organizatorja, se s tem najbrž izogne »nevarnosti«, da bi komedija prešla v preveč resno delavsko igro. Plavškovo posredovanje se konča samo s tem, da grozi s skorajšnjim nastopom Marice kot lastnice.

Čeprav se v zadnjem dejanju Plavškova družbenokritična vloga nadaljuje, pa tu zasledimo podrobnost, ki kaže, da Moškrič Plavška ni hotel napraviti za idealnega voditelja, za junaka brez vsake napake, kot sta Jerič (**Rdeče rože**) in Gornik (**Borba za kruh**). Razberemo namreč, da tudi Plavšek (sicer oženjen, oče dveh otrok) ljubezensko moralno ni neoporečen: tudi on je hodil ljubimkat k vdovi Mani. To dejstvo je v končni redakciji komedije zakrito, vendar popolnoma ne.

Moškričeva (najbrž komedijska) odločitev, da tudi delavec ne prikaže idealno, ampak da imajo napake, se izrazito pokaže pri Mani. Ne prikaže nobene pozitivne ženske predstavnice delavskega razreda. Mana je nekoliko podobna Mari v **Rdečih rožah**. Mana je vdova po delavcu, ki se je smrtno ponesrečil v Sivčevem podjetju. Da ne bi izgubila dela in da bi preživela otroke in 80-letno mater, začne dajati na razpolago svoje telo — najprej Leonu, kasneje tudi Vrančiču in še mnogim. Njena nemoralnost je tako popolna, a ima take vzroke, da ni primerljiva z nemoralno v meščanski družbi. Mana spominja na primer na prostitutko v Zločinu in kazni Dostojevskega, vendar je Mana uporna. Mana ni popolnoma nemoralna, saj zadnje čase silovito odganja in kritizira svoje kliente.

Manino nemoralno življenje je opravičljivo, medtem ko nemoralna višjih slojev ni. V tem smislu se zna zagovarjati. Mano kasneje obsodi Župnik. V 2. dejanju nastopi z veliko jezo, ker je namesto denarja dobila bloke za kuhinjo. Zahteva denar, a v svoji ihti ne doseže ničesar. Ni sposobna kaj doseči. Leonu in Vrančiču očita njuno vlačuganje, tako da sta pred gledalci razkrinkana, pred Sofijo pa o tem molči. Pač pa v velikem, patetičnem dialogu s Sofijo, ki ga lahko primerjamo s kakim klasičnim dialogom in soočenjem (na primer med Marijo Stuart in kraljico Elizabeto pri Schillerju), primerja svojo in njeno nemoralno.

Mana ni komedijski lik, razen da pač pripomore k razkrinkovanju vpletenih moških. Le v tem smislu tvori eno od osnov komedijskih zapletov. Mana je komedijska kvečjemu zaradi svojih napak — lahko bi namreč poudarili njeno histerijo, razburljivost in nesposobnost, nemoč, ki je hkrati nemoč neorganiziranega delavstva. Vendar Manine napake niso karikirane in pretirane in skoraj ne dopuščajo negativne interpretacije, ampak nujno silijo v patetično. Moškrič si ni mogel kaj, da ne bi tako rekoč pokleknil pred delavsko trpino, čeprav iz njegovega dejanskega družbenega delovanja vemo, da je bil od takih tipov, kot je Mana, kritičen.

(Nadaljevanje na 8. strani)

Med družbenokritične oziroma satirične prizore se v 2. dejanju vrivajo prizori, ki nadaljujejo komiko iz 1. dejanja. To sta najprej dialoga Sofija — Plešec in Sofija — Leon, ki skušata razbristriti, kaj se je pravzaprav dogajalo prejšnji večer v Sivčevi hiši in v katerih se nadaljuje zamenjava Marice s Frido, pri čemer se komika in zmešnjava stopnjuje, ker si Sofija prizadeva, da bi spravila v zakonski jarem Marico in Plešca. Ta komika je lahkotna in vesela. Značilno je, da ostane odnos med Marico in Sivčevima vsestransko nepoglobljen, torej na čisti, formalni komedijski ravni.

Prizor, v katerem Leon odkrije ljubimkanje med ženo, Sofijo in med Vrančičem (kako ju zasači, ni prikazano na odru, temveč za odrom, torej se Moškrič zna izogniti cenenuemu, izrabljenemu teatskemu učinku), seveda ni komičen, vendar se Leonova užaljenost imenitno sprevrže, se komično ter satirično izkoristi z naslednjimi prizori, v katerih nastopa Frida. Leon odkrije ženo prevaro, takoj nato pa se sam sestane z ljubico, a ne zato da bi ljubimkal, ampak da bi plačal.

Epizoda z dragim kamnom v prstanu, ki se začne že v 1. dejanju, nazorno označuje splošno nemoralnost in nizkost oseb iz višje družbe.

Frida izsiljuje denar od Leona (»Tisočak, ki sem ga obljubil župniku, dobiš ti!«), nato sprejme v dar dragoceno ogrlico od Plešca in končno dobi kar v Pleščevi navzočnosti od Leona tisti tisočak. Fridina spretnost izkoriščanja, menjavanja in tako rekoč kaznovanja moških, pri čemer nadaljuje igro, da je ona nečakinja, je komedijsko zelo učinkovita, zelo akcijska. S tem se zaključijo 2. dejanje. Fridino izsiljevanje spominja na klasične ljudske prikaze, kaj se pravi pasti v roke tistim, ki znajo izrabiti človekove slabosti, na primer v Drabosnjakovem izgubljenem sinu. Seveda pa pri Moškriču ni verske moralnosti in počudenosti, ampak meščanska lahkotnost. Iz 1. dejanja nadaljujoči se komedijski zaplet zamenjave in zmešnjave Marice — Frida je torej v 2. dejanju v ospredju.

Tretje dejanje uvaja značilen dialog Župana in Županje, na njunem domu pač ali morda v občinski pisarni, istega dne, to je v nedeljo popoldne, tik pred ustanovnim sestankom »Društva moralno neoporečnih (nepokvarjenih) mož in žen«. Opazimo vzporednost začetka 1. dejanja, kjer nastopa zakonca Sivec, in začetka 3. dejanja, kjer nastopata zakonca Gaber. Podobno kot Sofija tako rekoč nosi hlače in diktira politiko podjetja, Županja diktira politiko na novo ustanovljajočega se društva. Žensko prevladje v zakonu dobro izraža ponavljajoči se vzklík Županje: »Kako si kratke pameti.« Isto frazo uporabi enkrat tudi Sofija.

V liku Županje se negativne lastnosti žensk iz višjih krogov stopnjujejo. Te negativne lastnosti so po eni strani tipično komedijske, zasebne, tradicionalne, toda Moškrič jih je osnoval na verjetni sodobni družbeni vsebini in jim torej dodal pomembno družbeno ostrino. Županjina zamisel o osebnem okoriščanju z letovanjem otrok je vzeta iz resničnosti. Ta motiv bi učinkoval sodobno in aktualno tudi v kasnejših razmerah.

Županja torej prerašča komedijski lik v zakonu razočarane in nezveste žene oziroma žene, ki višji družbeni položaj izkorišča kot priložnost za moralno ohlapnost in uživaštvo. V Županji je predstavljen zavestna družbenopolitična dejavnost, ki temelji na osebnih koristih in na družbenih razlikah. V tej dejavnosti je Županja bolj sposobna in bolj izrazita kot Župan, ki je predvsem komedijski, tipični, znani lik. Županja in Sofija sta idejni predstavnici izkoriščevalskega, vodilnega meščanskega razreda, vendar se njuna angažiranost in

bojevitost ne kaže samo v odnosu do nižjih družbenih plasti, ampak tudi v medsebojni tekmi in ravnanju v okviru izkoriščevalskega razreda, kar pa spet učinkuje dokaj komedijsko.

Županjina ideološka bojevitost in družbena »zavednost« se izrazilo in povečano groteskno pokaže že v njenem nastopu v 1. dejanju. Predvsem v njenem govoru o razliki med delavskimi družinami, ki da naj imajo mnogo otrok, in med meščanskimi družinami, ki da ne morejo imeti mnogo otrok. Ta ideologija je tako resnična, da je groteskna. Še dandanes so lahko aktualne Županjine besede: »A tega si niti misliti ne upam, da bi se moral moj otrok, ko doraste, posvetiti kakemu poklicu in se mučiti in ubijati, namesto da bi živel kot ugleđen, od vseh cenjen in spoštovan zasebnik.« Aktualna je lahko tudi misel, da družbena solidarnost in dobrotelost lahko propade (in res se je nekaj časa zanemarljalo), če »bi bili vsi berači«, to je po njihovem mnenju v socializmu.

Napačno bi bilo pojmovati in prikazovati Župana in Županjo samo kot tipična komedijska lika. S tem v zvezi naj opozorimo, da podobno kot Sofija in Leon verjetno tudi Gabrova dva nista starejša človeka, ampak mlada. Pri branju drame nekoliko moti in vleče v komedijsko karikiranje dejstvo, da se ne imenujeta po imenu, ampak kar Župan in Županja. Vsekakor ima tudi sodobni režiser možnost, da **Razkrinkano moralo** pojmuje in režira ali bolj komedijsko ali bolj satirično (resno, družbenokritično); imeti mora občutek, kdaj naj prevlada prva in kdaj druga prvina.

V nadaljnjem, to je zaključnem delu komedije, Županja nima izrazite vloge. Njeno družbeno delovanje je potisnjeno v ozadje, njene družbene pretenzije doživijo same po sebi neuspeh, hkrati kot propadejo njeni ljubezenski upi v Vrančiča. Celotna njena morala, osebna in družbena, stoji na trhljih nogah. Moškričev dramski svet se izkaže kot družbeno dovršeno utemeljen in komedijsko odlično izpeljan.

Tudi 2. in 3. prizor zadnjega dejanja sta izjemno značilna. Najprej imata dialog Župan in kmet (posestnik, cerkveni ključar) Slamar, nato se pridružita še mesar Petelin in pek Mokar. Že imena teh oseb kažejo na njihovo komedijsko karikiranost. In res se zdi, da te osebe bolj služijo komedijski veselosti in slikovitosti kot satiričnemu obračunu, čeprav so seveda njihovi liki tudi družbeno zelo značilni. Komedijska pretiranost in s tem slikovitost se kaže v tem, da so vsi po vrsti hodili obiskovat prostitutko, delavsko vdovo Mano, medtem ko se je Župan hodil izživljat in zabavat v javno hišo v Ljubljano, pa tudi v tem, da so za javno kuhinjo »žrtvovali« neraben, pokvarjen živež, česar drug pred drugim niti ne skrivajo, učinkuje pa to nadrealno, groteskno.

Moškričevi liki so manj literarni kot na primer Cankarjevi; dosega pa literarnost na osnovi nekoliko večje resničnosti. Moškrič spretno obvlada komedijsko tehniko. Župana, Slamarja in druge prevzema strah pred tem, kaj Župnik pravzaprav namerava z društvom, ki bi skrbelo za moralno. Ta strah in nekakšna solidarnost povzročita, da drug drugemu zaupajo svoje slabosti, svoje ljubezenske avanture. Ko se tako pripravljajo na sejo, doživljamo gledalci niz dialogov in učinkov, ki se kar stopnjujejo. Posebno smešen je Slamar. Med drugim Moškrič spretno uporablja besedno komiko: Slamar namreč ne pozna in ne razume besede »nemoralen« in jo na razne načine popači.

Ko Moškrič postavlja v osprednje nemoralno v smislu ljubezenskega (spolnega) življenja in jo komedijsko izkorišča, se hkrati pravzaprav norčuje iz omejevanja pojma »moralna« na ljubezensko oziroma spolno področje. To dosega s prikazova-

njem pretiranega, vsesplošnega, kar neverjetnega ljubezenskega izživljanja oseb. Torej parodira ljubezensko komedijo.

Župan ostaja na komedijski ravni in se tudi v svoji županski funkciji kaže dokaj nespreten in nesposoben. Nekakšno idejno vodstvo in družbeno argumentacijo v pripravljajanju odpora proti Župnikovi zamisli o društvu prevzema Petelin. Iz Mokarjevega razpravljanja o spolnem življenju odseva Moškričeva razgledanost v tem vprašanju, ki je predmet njegovega poglobljenejšega preučevanja. V celoti so vendarle vsi štirje možje smešni, nebogljeni, nemočni, že vnaprej osramočeni, zato ni čudno, da pred sejo odidejo še na »en kozarček za večjo korajžo«.

Na seji se zbere »smetana« Bukovega dola. Presenetljivo je, da Župnik pride v spremstvu učitelja Ermana in delavca Plavška.

Župnik nastopi že v 1. dejanju, ko pride k Sivčevim. Ker je njegov lik zanimiv in skrivnosten, si ga oglejmo pobliže. Župnik je bil nedavno bolan, a je zdaj okreval. Pričenja akcije moralne in verske prenove, ki da lahko vpliva tudi na družbeni položaj, to je na odpravljanje revščine. Župnik se previdno laska raznim veljakom, zato da bi jih pridobil za udeležbo na seji, ki mu veliko pomeni. Obenem jih pušča negotove, na kakšen način namerava »obnoviti« čednostno življenje v našem trgu«. Poleg tega naj bi društvo skrbelo za siromašne otroke in druge pomoči potrebne krajane. Župnik torej ne organizira ljudske kuhinje; to je zamisel Župana oziroma Županje, ki že izkrivlja prvotno Župnikovo zamisel, jo vleče na stranski tir.

Kot rečeno, pride Župnik skupaj z Ermanom in Plavškom. In vendar prav ta dva baje ne hodita v cerkev. Župnik je izrecno povabil tudi njiju in pred veljaki, ki posebno delavcu Plavšku kot nimaniču odrekajo pravico do sodelovanja, spretno zagovarja njuno vlogo in prisotnost. Sicer pa Župnik na sestanku ne igra izrazite vodilne in aktivne vloge, kot bi morda mislili, ampak pusti (namenoma ali mora pustiti?), da se dogajanje razpleta samo, le tu in tam poseže vmes.

»Nešteti agitatorji, hujskači izrabljajo naše slabosti, da iztrgajo iz človeških src najdražji zaklad, vero!« Svojega govora Župnik ne dokonča, kajti že se vname spor, ali ne bi »nemoralno kugo« izganjali v cerkvi in spovednici, ne pa na takem sestanku. Zdi se, kot da Župnik ni popolnoma pripravljen na sestanek ali pa nalašč pusti, da je raztrgan, da nekako razpada. Župnikovi nameni in načrt za potek sestanka so skrivnost (omogočene so različne režiserske zamisli). Seveda pa je ta oblika dogajanja nujna, zato da imajo zaključni prizori **Razkrinkane morale** komedijski značaj.

Župnik takoj spregovori o obiskih »uglednih mož« v »razvpitih lokalih« v mestu in o »neki ženski, ki bo pohujšala vso faro«. Ko Župnik pove, da je to žensko sklenil povabiti, postane jasno, da je človek akcije (prav ta beseda je tudi uporabljena), delno zavestne, delno samopotekajoče akcije, odkrit in pogumen človek, ne pa dolgovozni pridigar. Veljaki so to najbrž že slutili in se zato bali. Seveda je Župnikova »akcija« hkrati družbena in komedijska. Zanimivo je, da ji tudi učitelj Erman ni naklonjen.

Župnikova akcija ni v skladu z vključeno cerkve v meščanske družbene strukture in sploh strukture višje družbe, ampak je samostojna in ima po svoji metodi revolucionarni značaj. Kdo je Župnik? Kaj predstavlja? Ta lik je izredno zanimiv, samosvoji, netipičen, originalno moškričevski.

Župnik je komedijski razkrinkovalec nemorale oziroma navidezne, lažnive morale. Mana pa je pravi, družbeni razkrin-

kovalec te morale. Ugotovimo, da je v naslovu Moškričeve komedije beseda »morala« mišljena in uporabljena ironično. Morda hoče Župnik razkrinkati le Mano, ne pa veljakov, in je otroško neveden? To ni verjetno.

Medtem ko odide občinski sluga (stražnik) Žane po »žensko, ki je v pohujšanje naši fari« in ki »se vlačí z moškimi«, se med Župnikom in učiteljem Ermanom razvije ideološko pomemben, tako rekoč strankarski dialog. To je dialog med zastopnikom cerkve in med organiziranim socialistom. Zagovornik in govornik socializma torej začuda ni delavec, ampak učitelj. Morda zato ker tudi Plavšek ni moralno idealen, čist? Tak položaj omogoča, da je kritični razčlenitvi podvržena tudi socialistična ideologija, saj je ne predstavlja kak avtentični, temveč nekakšen nadomestni predstavnik. Moškričeve igre so umetnost, podobno kot Cankarjeve, ne pa gola propaganda in ideologija. Tudi junaki imajo slabosti. Umetnik je sicer razredno opredeljen, vendar je prav kot umetnik tudi nad to opredeljenostjo, stoji nad življenjem, nad vso vsakdanjostjo, tudi politično.

Glavni Župnikov očitek socializmu (delavskemu gibanju, delavstvu) je: »Mi smo za mir in ljubezen, vi pa sejete razdor in sovraštvo.« Upoštevati moramo razredno delavsko uzaveščanje, bojevitost, ki jo je porajalo nevzdržno kapitalistično izkoriščanje, in namen delavskega gibanja revolucionarno spremeniti družbo in prevzeti oblast. Razredna ločenost in družbeni razdor pa ne moreta biti v interesu socializma in njegov končni cilj. Zato Ermanov odgovor Župniku ne vsebuje kritike vere kot take, ampak le kritiko cerkve kot organizacije: »Če hoče, da bo dobila zaupanje nazaj, potem mora iti med bogataše, od njih naj zahteva, da živijo po verskih načelih, oni naj pokažejo krščansko ljubezen. Če cerkev to stori, bo mahoma preobrazila svet.«

Značilno je, da Župnik Ermanu ne odgovori. Ali gre Župnik prav zdaj v tako akcijo, kakršno zahteva socialist Erman? Župnikova akcija bo morda razkrinkala veljake, predvsem pa naj bi obsodila delavce (Mano). Župnik ravna tako, da mu nihče ne more očitati, da ne dela v korist cerkve ali da je prestopil v drug tabor ali da je s konkretnostjo akcije prekoračil svoja pooblastila. Zanimivo je tudi, da spor med Župnikom na eni strani in med Ermanom in Plavškom na drugi strani, ali naj pokličejo tisto žensko ali ne, lahko odseva spore v samem delavskem gibanju o taktiki in strategiji delovanja. Vsekakor ima Župnik prav, ko na začetku Ermanu očita, da ni dovolj odločen in trden, skratka moralen. Župnik ne razločuje med delavci (delavkami) in med veljaki.

Omeniti moramo še eno okoliščino. Slamar že prej pove, da ga Mana že en mesec noče več sprejeti in ga je grdo napodila. Mana je bila že v 2. dejanju stresla svojo jezo na Sofijo, Leona in Vrančiča. Ali je morda Mana že »spreobrnjena« ali vsaj »obdelana« od Župnika? Ali je celo njegova sodelavka? Te domneve so seveda preveč dosledne, toda za ščepec resnice pa je le lahko v njih.

Potem ko se je bila komedija za kratek čas umaknila strankarskemu in ideološkemu disputu, se zdaj spet bravurozno razigra. Žane namreč ne pripelje na sceno (na sestanek) Mane, kot vsi pričakujejo in kot pričakujemo gledalci, temveč — Frido. S tem je Župnikova »akcija« potencirana, predvsem pa je preobrnjena v komedijo. Resnoba dogajanja doživi pretres. Nastane veliko presenečenje — tako za osebe, prisotne na sestanku, kot tudi za gledalce, ki jih taka igra slučaja in usode zabava in veseli. V komedijo, »preklete komedijo« je dvakratno zapleten spet Leon, pa Vrančič, še posebno pa seveda lahkoverni preprostež, zaročenec Plešec. Frida nič kaj poseb-

nega ne govori in Moškrič ne obeša možnega razkrinkovanja na veliki zvon, ga ideološko ne izkorišča. Moškrič izkoristi dramsko situacijo okusno, ne pretirano, predvsem komedijsko, za gledalce, ne toliko za prisotne na sestanku.

Medtem ko Žane odide po »ta pravo«, ki jo Župan zdaj kar imenuje, se spet razvname spor o metodi Župnikove »akcije«. Najbolj odkrit je Plavšek: »Potem moram še enkrat reči, da niste izbrali pravih ljudi za to operacijo. Kakor je videti, smo tukaj zbrani le taki, ki smo ta gnoj skupaj znesli.« Če Plavšek tudi ni brez »greha«, kaj pa Erman? S stališča visoke morale najbrž tudi on ni popolnoma idealen, čeprav mu ni kaj očitati. Ker je **Razkrinkana morala** komedija, komedija človeškega življenja sploh, je Erman v ozadju, tako kot še Marica. Gledalcu še vedno ni jasno, ali je Župnik nalašč, prebrisano, vedoma zbral grešnike ali nevedoma. Zdi se, da za potek komedije ta negotovost ni pomembna in da ne škodi.

Župnik zadrži svoje »goste« tako, da privoli v razpravljanje o kuhinji. Dalje razpravljajo o denarnih podporah, pri čemer ne manjka duhovitih bodic na račun začaranega kroga, v katerem se vrti kapitalistično in sploh denarno gospodarstvo. Avtor bodice je Plavšek, ki mu nato Župan »zaveže jezik«. Ko Žane privede Klančarjevo Mano, se zazdi, da je Župnik vendarle bolj neveden kot veden, da je otroško naiven in da so se ga veljaki po nepotrebnem bali, gledalci in hkrati tudi mi pa smo zaman ugibali o bolj ali manj daljnosežnih namelih njegove »akcije« ali »operacije«. Saj skoraj nimamo vzroka, da ne bi verjeli njegovim besedam: »Tu so zbrani ljudje čiste preteklosti in neomadeževanega življenja.« In vendar še vedno ni gotovo, ali je naiven. Kaj pa če ne misli resno in se norčuje?

Vlogo razkrinkovalca naj bi prevzela Mana. Toda gledalci že vse vedo, njim ni treba ničesar razkrivati. Potrebno je razkrivanje in katarza delujočih oseb. Dramaturško to ne bi bilo učinkovito. V tem trenutku se vsekakor komedija sprevrže v nekaj resnega. Morda pa Župnik ni hotel sam kazati ne grešnike in je spreten režiser, ki se hoče poslužiti Mane kot svojega orodja. Toda Mana ne pokaže s prstom od enega do drugega in s tem se ohrani celotna komedija na dostojni dramski ravni. Mana ne razkrinkuje, ampak se skruši. Ne obsoja drugih, ampak se izpoveduje in opravičuje. S tem izpriča večjo človečnost in večjo moralno, kot če bi obtoževala.

Ko Mana odide z Ermanom, nastopi nenadna nova oseba Popotnik. Ta razkrije, da je Frida njegova žena in da je pred letom dni ušla z ljubimcem Vrančičem. Frida torej ni neki splošni tip kurtizane, ampak nemoralna oseba iz meščanskih, višjih krogov. Drug za drugim zbežijo osramočeni z odra: Frida, Vrančič, nato Sofija, Leon in Plešec. Popotnik je samo mehanični razkrinkovalec z malo besedila. Nemogoče se zdi, da bi tudi Frido in Popotnika »režiral« Župnik. Režiser je slučaj.

Županja je zasebno tudi osramočena, ne pa javno. Zaradi Manine zadržanosti se sorazmerno poceni izvlečejo Župan in njegova družina. Nastop Popotnika in gogoljevski beg z odra je treba posebno dobro in pazljivo režirati. Popotnika ne kaže jemati preveč realistično.

Župnik na koncu prijateljsko spregovori s Plavškom in skupaj z njim odide. Ta skupni odhod spet priliva olja na skrivnostnost Župnikovega lika. Ne glede na prejšnji preprič z Ermanom se zdi, da gre za razumevanje in morda za zavezništvo z delavstvom. To bi bil lahko odsev zavezništva, ki so se po tovarnah spletali med komunisti in krščanskimi socialisti. Vendar v tem primeru ne gre za kakega delavca — krščanskega socialista, temveč za Župni-

ka, zastopnika uradne cerkve. Moškrič je v svojih dramskih delih pokazal dosti duhovite igrivosti, ki mu je tudi pomagala iz cenzurnih in drugih težav.

Komedija se lahko, veselo konča s tem, da se tisti štirje, ki jih je na začetku 3. dejanja tako skrbelo — to je Župan, Slamar, Petelin in Mokar — oddahnejo in veselijo, da so se dobro izmazali. Župan v posebnem govoru, ki je lahko namenjen tudi gledalcem, napove, da ne bo ne društva ne kuhinje. Nekakšna idiličnost, pomiritev in ublažitev satiričnosti veje iz Županove zahteve, da je pokvarjena živila treba popraviti. Končno predlaga, da gredo »na kupico vina, ki jo izpijemo v procvit naše občine«.

Ugotoviti moramo, da nakazani zaplet z Marico (vrnitev, poroka, lastništvo) ni razpleten, ampak ostane v ozadju. Marica v 3. dejanju sploh ne nastopa. Ta zaplet tako in tako ni bil komedijski in težko bi bilo razplet izvesti komedijsko, razen če bi Moškrič uporabil izrabljeno shemo o mladem paru, ki si s spretnostjo in srečnimi naključji pridobi svoje pravice in prostor pod soncem.

Da je Moškrič javno razkrinkal predvsem Sivčevo družbo, je presenetljivo in se izkaže kot spretna dramaturška rešitev. Kaže se tudi Moškričev večji interes za družbenokritično prikazovanje razmer na ravni tovarne kot na ravni občine. Idejno pa tako in tako ni velike razlike med javnim in dejanskim razkrinkanjem. Dejanjsko, to je pred gledalci, so razkrinkani vsi.

Dogajanje **Razkrinkane morale** se odlikuje z umetnostjo, igro in literaturno organizacijo. Vse je popolnoma verjetno, vendar ne bi moglo biti resnično in presega resnico. Moškrič se je izkazal kot velik umetnik komedije, h kateri je težil že v **Borbi za kruh**, vendar je tam ni uresničil.

Zgradba **Razkrinkane morale** je glede na širino, s katero zajema družbeno življenje, podobna romanu. To je hotena kolektivna zgradba z umetelnim prepletom več zgodb in brez glavnega junaka. (Tudi Župnik ima nekaj tipičnih komedijskih lastnosti in ni izrazit junak). Vendar je velikost (obseg) te igre ravno pravišnja, da dosega estetske učinke. To je posebno očitno v primerjavi z igro **Star mož in mlada žena**, ki je vsaj v ohranjenem rokopisu gotovo preobširna. **Razkrinkana morala** je odlično organizirano, enovito dramsko delo, uravnoteženo med satiro in komiko, neponovljivo posrečeno, skrivnostno umetniško, zgodovinsko in sodobno (za vse čase), duhovito in zabavno, preprosto in globoko. Tako delo je zmogel mlad, močen, izredno nadarjen umetnik na višku svojega literarnega delovanja, umetnik, ki je tudi od blizu poznal in upošteval oder in dramsko tehniko.

Napisati iz sodobnega delavskega življenja tragedijo — tega se je lotil marsikdo, tudi Moškrič, a napisati komedijo in pri tem ostati na idejni in moralni višini najboljših sil delavskega gibanja — to je zmogel predvsem Moškrič. **Razkrinkana morala** ni čista »delavska komedija«, toda iz nje vendarle diha delavsko življenje, ki je podlaga, na kateri raste. Piscoč **Razkrinkano moralo**, podobno kot ko je pisal **Borbo za kruh**, se je Moškrič moral ozirati na prevladujoče nazore v delavskem gibanju in pri delavskih politikih. Sile komedijske tradicije so ga vlekle na svojo stran. Težave pa ga niso strle, ampak jim je bil kos. Ni zatajil samega sebe — svojega družbenega, političnega stališča in svoje umetniške resnice. Odlično je upošteval in izrazil objektivne razmere obdajajočega sveta in svoj osebni svet, nagnjenje in značaj.

Moškričeva **Razkrinkana morala** je po eni strani sodobna družbenokritična igra, po drugi strani pa je bolj povezana s klasičnim komedijskim izročilom (npr. Beau-

(Nadaljevanje na 10. strani)

marchais, Molière), kot je to v Cankarjevi komediografiji, ki je po eni strani oblikovno avantgardna (Pohujšanje) in po drugi strani politično aktualna (Za narodov blagor). Ali ni bila ljubezenska nezvestoba višjih krogov že od nekdanjega komedijskega snova? Zakaj bi pri Moškriču to nezvestobo razumevali pretirano družbeno in premalo umetniško? Vsekakor je Moškrič nadaljevalec Cankarja, a ne posnemovalc. Moškrič je dosegel kritiko in zabavo. **Razkrinkana morala** ni samo družbena, pomembna, vzgojna, delavska, ampak tudi ljudska igra. Moškričeve osebe in situacije so tipične komedijske osebe in situacije (kot v komediji dell'arte; prav v tem je umetniški in spreten, da ne skuša ustvarjati vse na novo, ampak da zna graditi na tradiciji), pa vendar podane prenovljeno in sveže, enkratno, neponovljivo.

Kako je **Razkrinkana morala** nastajala, kakšne so bile sile, ki so Moškriča silile v to ali drugo smer, ko je hotel napisati in uprizoriti za delavske odre (ali pa sploh za slovensko gledališče; vendar v Dramo ni mogel prodreti, čeprav sem prepričan, da je njegova osebnost ustrezala in da so bile njegove ambicije usmerjene k poklicnemu, osrednjemu gledališču) v kratkem času enega leta že tretje delo, ki naj bi bilo odrsko uspešno in družbeno pomembno, zanimivo in vzgojno, ljudsko in osrednje gledališko — nam nekoliko razkrivata ohranjenega rokopis in tipkopis te igre.

Predvsem lahko ugotovimo, da se je Moškrič moral bojevati v samem sebi, da je opustil nekatere dramske in celo tragične osnovne prvine in se osredotočil na komiko, pa čeprav je to pomenilo določeno zmanjševanje družbene aktualnosti.

Prvotno je imela igra zanimiv naslov **Takšni smo**. Zdi se, da kritičnost tega naslova ne obsega samo oseb, ki pripadajo meščanski družbi, ampak tudi delavce, kot sta Mana in Plavšek in še druge sorazmerno pozitivne osebe, predvsem pa tudi gledalce, občinstvo, torej sploh človeka. Naslov **Takšni smo** je splošnočloveški. Ta naslov je Moškrič sam prečrtal in napisal nad njim **Razkrinkana morala**.

Na ovitku, v katerega je danes vstavljen tipkopis, prvotno pa je vseboval morda še prvotnejši rokopis, pa je z neznanom pisavo napisan naslov **Zenska avtoriteta**, nad njim pa je naslov **Razkrinkana morala**, ki ga je morda dosti kasneje zapisal Moškričev prijatelj in uredilec njegovega zapuščine France Cankar. Naslov **Zenska avtoriteta** pač označuje Sofijo in Županjo in z njima višjo družbo v trgovini in v kraju (trgu). Ta naslov vendarle ne izraža celotne vsebine, ki jo je zaradi romaneskne širine in odsotnosti junaka težko izraziti z naslovom.

Zanimiv je tudi podnaslov ali oznaka igre. Na omenjenem ovitku z naslovom **Zenska avtoriteta** je že podnaslov »komedija v treh dejanjih«. Rokopis pa ima najprej podnaslov »tragicomedija v treh dejanjih«, čemur sledi še »Sodobna igra v treh slikah«. Drugi podnaslov pa je prečrtan in prečrtan je tudi del »tragi« besede »tragicomedija«, tako da je ostalo »komedija v treh dejanjih«. Že samo to kaže, da se je Moškrič res bojeval v sebi za komedijo. Z njegovim značajem se gotovo ni skladalo, da bi prikazoval na primer ljubezensko nezvestobo. Šele če je to prikazovanje iz gole resničnosti presajeno v komedijsko umetnost in tipičnost, je postalo zanj sprejemljivo.

Rokopis se sicer ne razlikuje mnogo od tipkopisa, to je od zadnje ohranjene redakcije, vendar so nekateri deli črtani in nekaj prizorov je v tipkopisu novih. Moškrič je črtal odlomke, ki so snov fabulistično zapletali in vsebini dajali večasih tragičen ozi-

roma preresen značaj, na novo pa je ustvaril prizore, ki so tipično komedijski.

Tako je odpadla zgodba iz preteklosti, to je iz prejšnjega leta, da sta se Leon in predvsem Sofija skušala znebiti nečakinje Marice. Videti naj bi bilo, kot da se je po nesreči utopila. Tako bi podjetje in bogastvo ostalo v njenih rokah. Marico je rešil delavec Plavšek. Plavšek pozna resnico, vendar je ne izkorišča proti Sivčevima, pač pa Marico opozarja in ji prigovarja, naj se nujno poroči. Skrivnost da je razkril le učitelju Ermanu. (Zdi se, da je na Moškriča močno vplivalo branje Jurčičevega Desetega brata in se mu usidralo v podzavest, odkoder so se vračali nekateri motivi. Primerjaj oba učitelja — Lovra Kvasa in Ermana. V zvezi z dramo **Rdeče rože** Kvasov in Jeričev zapor.)

Na osnovi te zgodbe iz preteklosti je jasneje, zakaj je Plavšek pri Sivčevih upošteván, čeprav ni voditelj organiziranega delavstva. V končni redakciji je Plavšek malo obvisel v zraku. Zgodbo iz preteklosti je namreč Moškrič črtal, saj je za komedijo neprimerna, preresna, kriminalna. Sofija in Leon ne smeta biti preveč poglabljena ali strastna, kot je to v tragediji, ampak naj bi bila površna, lahkomišelná. Njune napake naj ne bi bile prehude in celo zločinske. Vse to je v skladu z Aristotelovim pojmovanjem komedije.

Moškrič je izpustil tudi Leonov monolog, ki že vnaprej seznanja gledalce, da bo k njemu prišla Frida (v njem je tudi »obvestilo« o nocojšnji odsotnosti služkinje!). To je pomembna tehnična izboljšava. Podobno velja za izpustitev prizora, v katerem Plešec že ob prvem srečanju Fridi podari ogrlico. To podaritev je Moškrič potem spretno uporabil ob koncu 2. dejanja. Črtal je tudi Plavčkov monolog na začetku 2. dejanja.

V rokopisu v 1. dejanju Marica, ki je v svoji sobi, kar hitro pride ven, a stražnik Žane sploh ne nastopi in 1. dejanje se konča manj izrazito. Moškrič je kasneje uvedel motiv, da Sivčeva Marico zakleneta, kar je omogočilo, da je dejanje nadaljevalo, izkoriščajoč ga za poudarjeno situacijsko komedijo, v kateri nastopa tudi Žane, konec dejanja pa je idejno poantiral.

Rokopis **Razkrinkane morale** vsebuje poleg črtanj tudi popravke in dostavke, večinoma s svinčnikom. Največji dostavek je na koncu; konec je manjkal; dopisan je namreč Županov govor. Morda je bilo popravljalcev (bralcev) več. Na 23. strani (1. dejanje) je opozorilo: »ne samogovori« — morda je kar Moškričevo. Na 17. strani (2. dejanje) je ob nastopu Klančarjeve Mane opomba: »Hej, Joža! Ali je to mogoče, četudi možakarja nimata mirne vesti? Manin patetični, družbeno ostrí govor je skrajšan in tu je opomba: »Prav nič na mestu. Denar je tu prvo.«

Če primerjamo rokopis in tipkopis, ugotovimo, da so nekateri popravki šli v smer, da bi bilo besedilo bolj tipično komedijsko in v tem smislu nezmerno, medtem ko je prvotno besedilo bolj zmerno, sveže, kulturno, okusno. Primerjanje tudi vzbuja domnevo, da je Moškrič sam narekoval tipkopis (vendar je tipkopis pravopisno slab). Upošteval je večino popravkov, vseh pa le ne, kar kaže, da jih je sprejemal tudi kritično, čeprav je bilo sicer v značaju njegovega ustvarjalnega postopka to, da si je želel in da je potreboval koga, ki bi mu popravljal, svetoval, z njim razpravljal.

In kdo je bil glavni popravljalac (bralac) **Razkrinkane morale**? Vsekakor je bil vesten, sposoben, aktiven. Morda je **Razkrinkano moralo** popravljal Mazovec, ki se je ukvarjal že z Moškričevo igro **Borba za kruh**. Najbolj verjetno pa se mi zdi, da je popravljal France Cankar. Kot bomo navedli nižje, Cankar v svoji kritiki ne izkazuje, da bi bil seznanjen z besedilom, še preden je igro videl na odru v Zadvoru. Seveda bi bilo možno, da so popravki nastali

že po prvi uprizoritvi, takrat ko so sklenili **Razkrinkano moralo** razmnožiti. Tako bi bil za krstno uprizoritev uporabljen prvotni Moškričev tekst. Žal se ni doslej našel noben primerek od centrale Svobode razmnožene komedije **Razkrinkana morala**.

Ko govorimo o Moškričevi navezanosti na klasiko in na tradicijo, bi seveda lahko mislili, da je pač spreten, obrtniško izveden dramatik, posnemovalc. Toda Moškrič je plemenito izhodišče tradicije in klasike prežél z družbeno globino in s svojo umetniško svežino in izvornostjo.

Prav v času, ko je nastala in so pričeli uprizarjati Moškričevo komedijo **Razkrinkana morala**, se je na mnogih slovenskih odrih uprizarjala »kmečka šala v 3 dejanjih« **Trije vaški svetniki**, katere avtorja sta bila Maks Reed in Maks Ferner, prevedel in priredil pa jo je Ivan Cesar. Tudi delavski odri si niso mogli kaj, da je ne bi tu in tam uprizarjali in s tem tešili potrebo po razvedrilu in zabavi. Nekateri odmevi v delavskem tisku so bili kritični, na primer v Delavski politiki (2. decembra 1933): »Trije vaški svetniki so navzlic navidezni idejni sproščenosti... meščanska tvorba. Avtorja ne razlikujeta dialektično (razvojno), ampak postavita na oder ljudi z apriorno (naprej postavljeno) trditvijo: taki so, ker so pač taki... Čigav produkt je ta morala, tega ne določita...«

Igro **Trije vaški svetniki** sem našel in prebral v Slovenskem gledališkem muzeju. Ugotovil sem, da je tu in tam kak motiv podoben kot v **Razkrinkani morali**. Na primer tudi tu obstaja župnikovo društvo (»Društvo za povzdigo npravnosti na deželi«). Vendar v **Treh vaških svetnikih** župnik sploh ne nastopa, medtem ko si je Moškrič drznil prikazati ne samo Župnika, ampak tudi sejo društva. **Trije vaški svetniki** so družbeno omejena, družbeno površna, cenena, solzava, komediografsko le tu in tam spretna burka, šala, medtem ko imamo **Razkrinkano moralo** upravičeno za satiro in komedijo v najboljšem pomenu tega pojma. Moškrič jo je napisal morda prav z mislijo, da bi v soočenju in tekmi s **Tremi vaškimi svetniki** delavskim odrom omogočil boljši spored, bolj vzgojen, bolj umetniški, bolj družben, a hkrati zabaven, ljudski.

V tem času je nastala tudi Čufarjeva komedija **Ameriška tatvina** (izšla 1935). Čufar je skušal biti avantgarden v komedijski obliki, idejnosti in snovi, vendar njegova komedija ni mogla postati niti ljudska niti se uveljaviti v velikem gledališču. Obvisela je v zraku kot poskus, medtem ko ima **Razkrinkana morala** danes še lepše možnosti za uspešno uprizorjanje, kot jih je imela v času svojega nastanka, ko je bila kar preveč pogumna in ko je bila omejena na delavske odre, namesto da bi prodrla predvsem in najprej v poklicno gledališče.

Sredi leta 1933 toži neki dopisnik v Svobodi: »S slovensko dramsko literaturo je križ. Delavski odri, ki iščejo v gledališkem udejstvanju ustvarjanje proletarske kulture, so res v zadregi.« In naslednje leto: »Dobrih socialnih del je malo ali se ne dajo uprizoriti iz katerihkoli razlogov, občinstvo pa zahteva burke. Dobrih komedij v našem smislu je pa zopet malo.« V začetku leta 1934, potem ko hvali **Rdeče rože**, dopisnik iz Tržiča upa: »Vsekakor pa želim, da nas sodrug Moškrič prav kmalu razveseli s kakšno novo dramo.«

Moškričeva dramska dela so bila v tem času zanesljiva opora delavskim odrom in društvom Svoboda. Podružnica Svobode v Dobrunjah oziroma v Zadvoru je bila izhodišče in preizkuševališče dramskega sporeda. V začetku 1934 piše v Svobodi: »V ljubljanski okolici dajejo Dobrunje drugim sosednim podružnicam tempo delovanja.«

Moškrič je bil na višku svojega dramskega ustvarjanja. V kratkem času enega

leta so si sledile tri krstne uprizoritve njegovih del: novembra 1932 **Rdeče rože**, maja 1933 **Borba za kruh** in novembra 1933 **Razkrinkana morala**.

Torej je **Razkrinkano moralo** Moškrič verjetno pisal poleti 1933. Ohranjen je dopis Sreskega načelstva v Ljubljani z dne 23. septembra 1933, ki osebno Moškriču sporoča: »Vračam Vam igrokaz Razkrinkana morala s pristavkom, da proti izvedbi iste nimamo pomislekov.« Ko si je avtor pridobil to cenzurno dovoljenje, je do brunjsko društvo pričelo pripravljati krstno uprizoritev. V Zgodovinskem arhivu v Ljubljani sem našel dopis Sreskega načelstva v Ljubljani podružnici Svobode v Dobrunjah z dne 4. novembra 1933, s katerim dovoljuje »prireditve igre Razkrinkana morala ter petjem pesmi Delavski pozdrav, Nam pravijo zidarji ter Slovo dne 12. novembra 1933 ob 16. uri v lokalu g. Jerihe v Zadvoru« o čemer obvešča tudi županstvo, orožniško postajo ter oddelek finančne kontrole. Tako torej vemo za datum in kraj uprizoritve **Razkrinkane morale**. Zanimivo je, da so pridružili nastop pevskega zbora s petjem delavskih pesmi, kar je prireditvi dajalo poudarjen delavski in vzgojni, manj pa čisti gledališki značaj.

Ne vemo sicer zagotovo, ali je bila predstava 12. novembra v Zadvoru krstna ali morda ponovitev; sploh o morebitnih ponovitvah ne vemo nič. Zanimiv pa je prvi odmev na uprizoritev. Prinaša ga okrožnica centrale Svobod podružnicam z dne 13. novembra 1933, torej samo en dan po omenjeni predstavi. Ko okrožnica napoveduje, da bo centrala zbrala in izdala seznam dramskih del za izposajo, dostavlja kratko obvestilo: »Na razpolago je nova, dobra komedija Razkrinkana morala izpod peresa sodruga Moškriča, ki je že znan po Rdečih rožah.« Okrožnico sem našel v arhivu Svobode Črnuče, ki je v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani. Citirani stavek kaže, da je komedija v Zadvoru lepo uspela.

Za revijo Svoboda je uprizoritev komedije **Razkrinkana morala** ocenil France Cankar. Njegova ocena je izšla že v decembrski številki Svobode (1933). Čeprav je zanimivo tudi Cankarjevo obnavljanje in razlaga vsebine, pa tukaj navajamo samo nekaj njegovih siceršnjih zanimivih misli: »Z mešanimi čustvi sem pešalil v Zadvor. Bil sem v resnici radoveden. Bal sem se za Moškriča, kajti njegova narava ni bila porok, da s komedijo uspe... In smo razkrinkavali dobro uro in pol... Komedija, ki pravzaprav ni komedija, ker ima na nekaterih mestih dosti tragičnih momentov, ki so šli gledalcem vidno do srca, je konglomerat komedije in drame, kar vse na nekoliko mestih že prehaja v farso. Ko bi se Moškrič poglobil v bistvo drame in dobil primerne mentorja, ki bi ga popeljal po vseh potih in stezah do bistva dramaturgije, mu razložil vse nujne predpogoje dobre drame ali komedije ali celo še farse, bi mogli od njega pričakovati še marsikaj tudi na tem polju, zlasti, ker ima v sebi naravne predpogoje za doseg cilja, ki si ga je zastavil: nuditi delavskim odrom igre, ki bi ne bile samo razvedrilo, temveč bi nudile še vse tisto, česar v meščanskem teatru tako pogrešamo. Igra kot celota je srečno zakrožena in je Moškrič lahko ponosen. Nekatero nepravilnosti v igri bo treba črtati. Z igralci, kakršne premore Zadvor, bi umen in spreten režiser dosegel nevsakdanje uspehe... Sodruga Moškrič sicer ne bo zavoljo te komedije (ki ni komedija!) sprejet v meščanski Pen-klub, a si bo pridobil med nami dosti hvaležnih gledalcev. In to mu bržkone tudi zadostuje in je s tem njegov namen dosežen.«

Najbrž je France Cankar gledal prvotno redakcijo drame, ko je bila še skoraj tragikomedija, čeprav je imela že današnji naslov in tudi podnaslov. Cankar nima prav, ko misli, da Moškričeve ambicije niso segale preko tega, da bi zadovoljil delav-

sko občinstvo. Moškriča je nekoliko vsiljivo hotel narediti za »delavskega« dramatika in ljudskega komediografa. Pronicljivo ugotavlja nedoslednosti te »komedije«, predvsem pa to, da je »srečno zaokrožena«. Cankarjeva ocena vzbuja zanimanje za prvotno redakcijo tega dramskega dela. Kdo je bil režiser, ne vemo. Tudi igralci niso navedeni.

Že decembra 1933 — v sklopu poročila o uprizoritvi Moškričevih **Rdečih rož** — sporoča dopisnik iz Tržiča: »Tudi njegovo Razkrinkano moralo bomo spravili na oder.« Pa besedila še sploh niso imeli, kajti zgoraj omenjena okrožnica se je napačno izrazila, češ da je že »na razpolago«. V istem arhivu ohranjena okrožnica centrale Svobod z dne 7. decembra 1933 pravi: »Mnogo podružnic je prosilo, da jim pošljemo Moškričevo Razkrinkano moralo. Obveščamo vse, da jo bomo poslali, kakor hitro jo bomo razmnožili. Centralna pisarna je sedaj tako preobložena z delom, da ne more vsem željam naenkrat ustreči.«

Moškrič je moral pohiteti, da je dokončno popravil in pripravil besedilo ter ga predložil za ciklostilno (?) razmnožitev. Marca 1934 je revija Svoboda poročala: »Jože Moškrič, Razkrinkana morala. Pisali smo že o uprizoritvi te komedije, ki jo je spisal delavec Moškrič. Centrala Svobod jo je dala pretipkati in razmnožiti, da jo lahko uprizarjajo naši odri. Sodruga Moškrič ne zahteva nobenih avtorskih tantijem, prosi pa vse podružnice, naj nekaj čistega dobička od teh uprizoritev darujejo za tiskovni sklad Svobode.«

Razkrinkana morala gotovo ni bila uprizorjena tolikokrat kot **Rdeče rože**, vendar moramo upoštevati, da so poročila manj popolna in da vsa niso ohranjena; poleg tega moramo upoštevati, da je bilo uprizarjanje **Razkrinkane morale** bolj tvegano kot uprizarjanje **Rdečih rož**: ne samo zaradi delavske revolucionarnosti, ki je kljub komedijski obliki izrazita, ampak predvsem zaradi občutljivosti klerikalnih krogov na Slovenskem.

Posebno značilna je bila v tem smislu uprizoritev **Razkrinkane morale** v Lescah na Gorenjskem, ki je vzbudila v javnosti velik odmev. Potem ko je zelo uspešno postavil na oder v Lescah že **Rdeče rože**, je mladi Janko Torkar režiral tudi **Razkrinkano moralo**. Prva uprizoritev je bila 27. januarja 1935, in sicer v dvorani »šole kraljeviča Andreja«. Bil je hud snežni metej. V Svobodi piše: »Ker je bila izvedba prvovrstna in vsebina povsem odgovarjajoča, je bila izražena vsesplošna želja, da se naj igra ponovi, da bi mogli videti življenje kapitalistične družbe tudi vsi oni, ki pri prvi predstavi niso bili navzoči.« Ponovitev naj bi bila čez en teden, 3. februarja, vendar jo je onemogočil leščanski župnik, ki se je pritožil in zahteval, da se Svobodi ne dovoli uporabljati dvorane.

Dopis o tej aferi je izšel v Svobodi. Podpisani so »Zavedni leščanski delavci«. V njem je dobesedno navedena pritožba, ki »nam jo je dal v prepisu g. župnik sam, za kar mu naj izrečemo tu priznanje.« Navajamo nekaj citatov iz župnikove pritožbe, ki na svojstven način označuje in ocenjuje Moškričevo komedijo in osvetljuje reakcijo nanjo:

»... je ta igra javno prikazovanje vsesplošnega presustvovanja proti vstopnici, in obrekovanje in žaljenje in smešenje vseh drugih stanov razen delavcev... Ko je Svoboda odigrala prvo igro Rdeče rože po nepredvidnosti naši v šoli, se je... protestiralo, da bo stranka Svobode tudi v šolski dvorani propagirala svoje razrednobojne nauke... nastopa menda ravno dvanajst prešestnikov in prešestnic in vlačug in še vsi drugi stanovi slikajo kot izkoriščevalci in zapeljivci delavcev in delavk. Župan in stražnik, predstavnik oblasti, sta povrh tega še v maski in govoru smešni osebi v

igri. Podpisani v osebi župnika osebno nism prizadet, pač pa se katoliški cerkvi očita onemoglost, ker da v dva tisoč letih ni mogla človeštva moralno in socialno tako preobraziti, kakor si to predstavljajo marksisti. Upam, da bo že Krajevna oblast storila svojo dolžnost in preprečila nadaljnje skandale v šoli.«

Netočno je — glede na naše analize — da ne bi bili tudi delavci prikazani negativno. Seveda pa je uprizoritev lahko to zbrisala. Sploh se je leščanska režija in uprizoritev in tudi besedilo najbrž precej ločilo od zadvorske.

Dopis v Svobodi se nadaljuje s komentarjem k župnikovi pritožbi in k dogodkom v Lescah. Med drugim pravi: »Je že tako: ta družba vidi v vsem pohujšanje, tudi v razkrinkavanju resničnega življenja onih slojev, ki so baje nosilci tega sveta, so pa le nosilci stare družbe, ki je gnila in se že podira od same trohnobe... Čuvar starega družbenega reda, čuvar dvojne morale — ki vidi pri majhnih vsak pezdur, pri velikih pa še bruna ne vidi niti ga ne dovoli videti drugim — ta je pač storil svojo dolžnost.« Dopis se končuje s Cankarjevimi besedami: »... edina pot je boj ljudstva, boj za popolno socialno osvobodjenje... Boj za osvobodjenje pa je kulturen boj — in kdor ta boj obrekuje, kdor mu postavlja nečiste cilje, je sovražnik ljudstva in sovražnik kulture.«

Da, Moškričevi cilji so bili čisti in plemeniti. Dopis v Svobodi je nenavadno kvaliteten.

To pa še ni bil pravi epilog afere v Lescah. O njem poroča France Škrli v knjigi **Delavski oder na Slovenskem** (1964): »Ker nismo dobili dvorane v Lescah, smo se obrnili na društvo v Ribno, da bi nam odstopilo dvorano za zgoraj omenjeno igro. Dvorano smo sicer dobili, ko pa je bila predstava, ni bilo niti enega gledalca v dvorani. Župnik v Ribnem je svojim vernikom prepovedal, da si ogledajo imenovano igro.«

Kje vse so uprizorili Moškričevo **Razkrinkano moralo**, je (gotovo nepopolno) dokumentirano v reviji Svoboda, v časopisu **Delavska politika**, v ameriškem slovenskem tisku, dalje v knjigi **Delavski oder na Slovenskem**, kjer poročajo Škrli, Komavlijeva in Teply. Uprizoritve so bile:

— v Kranju novembra 1934; igro so ponavljali in z njo gostovali 16. decembra v stari šoli v Naklem; režiral je Ravnikar; Škrli navaja tudi igralce;

— v Tržiču verjetno 31. decembra 1934 ali v začetku 1935. leta; režiral je Janko Sova;

— na Slovenskem Javorniku pri Jesenicah leta 1936; predstava je bila »pri Konjiču«; režiral je mladi Edi Giorgioni; Škrli navaja tudi igralce; uprizoritev **Razkrinkane morale** na Javorniku je napovedana v **Kreftovi Književnosti** leta 1935;

— v Trbovljah za zaključek sezone sredi leta 1934; to je najzgodnejša uprizoritev zunaj Zadvoja, ki je dokumentirana;

— v Zagorju 11. decembra 1935;

— v Zabukovici verjetno jeseni 1935; gostovali so v Velenju;

— v Celju v sezoni 1935/36; režiral je Cvetko Vernik; Komavlijeva navaja tudi igralce;

— v Prevljah (Leše) leta 1937;

— v Clevelandu, ZDA, dne 13. oktobra 1935, v Slovenskem delavskem domu; verjetno je režiral Vinko Coff; glej poročila v časopisu **Enakopravnost**, od koder navajamo: »Dramsko društvo Anton Verovšek otvori svojo dramsko sezono... in sicer uprizori velehumoristično satiro **Razkrinkana morala**... Vsakdo, ki bo to predstavo posetil, bo zadovoljen, povrnjen bo za plačano vstopnico s par urami prisrčne zabave in razvedrila... **Razkrinkana morala** je vesela humoreska, zanimiva izmed drugih veseloiger, polna zdravega in neprislilnega humorja v velezabavni obliki.« ... predstava komedije **Razkrinkana morala**... je krasno izpadla.«

Stoletnica Kafkovega rojstva

Kolikor je v Kafkovem pisanju racionalnega (naj) služi za »okvir«: vanj se vmeša svet občutkov, emocij. Za razliko od na primer Joyceovega Uliksa, kjer je vseskozi na delu oster um, ki funkcionira po znanstvenih principih, je Kafkovo pisanje — drgetanje najbolj prikritih, nezavednih in racionalno nikoli dokončno razrešljivih stanj.

Psihoanaliza je resnica. Vendar pri pesniku, kakršnen je Kafka, ne moremo njegovega sveta brez ostanka reducirati na skupke racionalnih resnic. Lahko bi celo rekli, da Kafka nevidno-vidni človek (svet) prav tako more pojasnjevati znanstvene (psihološke) resnice.

Svet Želje je človekov realni svet. Želja nas vodi po najbolj čudnih stranpotih. Življenje je uresničevanje Želje. Uresničitve ni. Človeka vodi realno in morda tako, da vse svoje življenje preživi v irealnem, imaginarnem, navideznem svetu; geometer K. nikoli ne bo prišel v grad: cesta je tako speljana, da se mu niti približati ne more.

Grad ni od tega sveta. Obstaja kot edino realno v človekovi imaginaciji: Želja. Proti cilju K. brodi po meter globokem snegu, po umazanih in skrivnostnih gostiščih, zatohlih kmečkih izbah, vaški šoli; mračna vas je prostor, ki ima prav takšne dimenzije kot univerzum. K. nikoli ne bo prišel ven. Pa tudi, če bi prišel, bi bilo na koncu koncev prav vseeno.

Ali se lahko pri primeru Kafka ponovno vprašamo, kako je s Sartrovo trditvijo: bivanje je pred bistvom. Eksistenca nas šele pripelje do bistva. »Večni« razkol med bivanjem in bistvom, nezaceljena ontološka diferenca se lahko v Kafkovi luči vsaj za trenutek pokaže, da je razlika bivanje/bistvo (ontološka diferenca) umetni konstrukt, operacionalni pojem, ki naj pomaže razrešiti nasprotja v bivstvomstvu človekovem. Ne da ostaja na razliki kot dokončnem dejstvu.

Uradnika Jozefa K., geometra K.-ja in človeka — hrošča Gregorja Samsa srečamo na neki življenjski točki, kjer eksistenca prekrije esenca. Esenca, tista Želja, prevlada. Življenje (telo, če hočete) se podredi iskanju željenega cilja. Pri razliki med bivanjem in bistvom ne gre za neko časovno (dis)kontinuiteto, ampak se stvari odvijajo istočasno. Bivanje postane bistvo. Bistvo postane bivanje. In prav tukaj morda lahko iščemo preboj iz mistike (metafizike) tako literarnega »realizma« (ki verno odslikava stvarnost in to na tak način, da nam pripoveduje zgodbe in prigode iz življenja) in iz sveta vsakdanje resničnosti.

Konstitutivni moment te difference je morda tudi v tem, da se nam odpre ne-končno polje ne-verjetnosti, različnosti, oblik in obrisov. Tavanje po tem polju pa lahko pripelje tudi do takšnih komaj mogočih rezultatov, kot je Kafkin literarni opus.

Kamen z gore

Nekje je gora. Od nje se je odlomil kamen in padel v reko. Ob deževju je reka narasla in ga naplavila na bregu. Tudi drugi kamni so obležali tam, marsikateri se je skušal spoprijateljiti z njim, on pa je vsak tak poskus že v kali zatrl. Ti kamenčki mu pač niso mogli nadomestiti gore. Z mislijo na goro je vstajal, z njo je legel spat. Verjel je v čudež, da se bo reka nekega dne obrnila nazaj k izviru, ga vzela s sabo in vrnila gori. V sanjah je čutil vroč dih gore na svojem obrazu, zamolklo bobnenje njegove srca v svojih žilah. A vsako novo jutro ga je ogoljufalo za izpolnitev. Reka je tekla ne da bi se zmenila zanj in kamen je spoznal, da se mora gori upreti, če hoče najti pot k sebi. Nekega dne ji je rekel: »Tako si daleč, da te moj pogled ne doseže več. Ni te. Meje mojega telesa so tudi meje tega sveta. Naučil se bom živeti sam.« Obrnil se je še k reki: »Pridi pome in me odnesi, kolikor moreš daleč.« In reka je prišla ponj in ga odnesla, kolikor je mogla daleč, prav do izliva v morje. Tam ga je odložila na peščini. Počutil se je kot kralj, saj je bil največji kamen daleč naokrog. In kot se kralju spodobi, je postal počasi kraljevsko ravnodušen do vsega okoli sebe. Pljuskanje vode do koritu reke mu je bilo prav tako blizu in daleč kot utripanje njegovega lastnega srca. — Pa gora, od katere se je bil odlomil? Temeljito je pozabil nanjo.

A v vsakem kamnu so razpoke in v tem smrti podobnem kraljevskem spanju so se spet oglasile nadležne gostje: sanje. Spet se je sklonila nadenj senca gore, katere kri in meso je bil, in kamni izpod njenega vznožja, njegovi zapuščeni bratje, so mu klicali naj se vrne. In ko se je zjutraj zbudil, ga je v dno duše zazeblo ob spoznanju, kako prazno in nesmiselno je pravzaprav to njegovo samotarsko vztrajanje ob izlivu reke. Vrnil se je h kamnom, od katerih je bil nekoč pobegnul, in ostal z njimi v dobrem in slabem. Zanimaril je umetnost izogibanja in se začel učiti umetnosti približevanja. Ta je postala sol in smisel njegovega življenja.

Jesenice, 1975—1983

Pred vrati postave

Pred vrati postave stoji vratar. K temu vratarju pride človek s kmetov in prosi, naj mu dovoli vstop v postavo. Vratar pa pravi, da mu zdaj ne more dovoliti vstopa. Človek premisli in potem vpraša, če bo mar potemtakem kasneje smel vstopiti. »Mogoče,« pravi vratar, »a zdaj ne.« Ker so vrata postave odprta kot vedno in ker se vratar odmakne v stran, se človek skloni, da bi skozi vrata videl v notranjost. Ko vratar to opazi, se zasmee in pravi: »Če te tako mika, daj, poskusi vendar, vstopi nakljub moji prepovedi. A pomni: Mogočen sem. In jaz sem šele najnižji vratar. Od sobane do sobane stoje sami vratarji; eden bolj mogočen od drugega. Že zgolj pogleda na tretjega niti jaz več ne prenesem.« Takšnih težav človek s kmetov ni pričakoval; postava bi pač morala biti dostopna vsakomur in vsekdar, si misli, a ko zdaj natančneje pogleda vratarja v kožuho, ko vidi vratarjev veliki, šilasti nos, njegovo dolgo, redko, črno tatarsko brado — tedaj le sklene, da bo raje počakal, dokler ne učaka dovoljenja, da sme vstopiti. Vratar mu da pručko in mu dovoli, da sme sestiti ob strani, zraven vrat. Tam sedi dneve in leta. Velikokrat poskuša doseči, da bi smel vstopiti, in s prošnjami utruja vratarja. Vratar ga večkrat kaj malega zaslišuje, izprašuje ga o domu in še o marsičem, a vprašanja

so vsa po vrsti neosebna, kakor pač izprašujejo veliki gospodje. Na kraju pa vedno znova pove, da ga še ne more spustiti noter. Človek se je za na pot opravil z mnogimi reči in uporablja vse — pa naj bo še tako dragoceno — kot podkupnino, da bi vratarja pridobil. Ta sicer vsako stvar sprejme, a hkrati reče: »Vzamem samo zato, da si ti ne bi mislil, da si kaj opustil.« Vsa ta dolga leta človek vratarja skoraj neprestano opazuje. Na druge vratarje pozabi in zazdi se mu že, da mu edinole ta prvi ovira vstop v postavo. Preklinja nesrečno naključje, prva leta brezobzirno in glasno, kasneje pa, ko ostari, godrnja samo še takole predse. Na otročje mu gre, in ker je v dolgoletnem študiju vratarjevega pojava spoznal celo bolhe v njegovem kožuhovinstem ovratniku, prosi zdaj celo te bolhe, naj mu pomorejo in vratarja preprosijo. Nazadnje mu oslabi vid in zdaj ne ve več, ali se okrog njega zares temni ali ga samo varajo oči. Pač pa zdaj v temi razbere soj, ki neizbrisno lije skozi vrata postave. Zdaj ne živi več dolgo. Pred smrtjo se mu zbero v glavi vse izkušnje teh let, zgostijo se v vprašanje, ki ga doslej vratarju še ni izrekel. Pomigne mu, ker se ne more več zravnati; telo mu je namreč že skoraj otrpnilo. Vratar se mora globoko skloniti, ker sta zdaj po velikosti še dosti bolj narazen kot

poprej. »Kaj bi pa zdaj še rad izvedel?« vpraša vratar, »nenasiten si.« »Saj si vendar vsi prizadevajo, da bi dosegli postavo,« pravi človek, »kako torej, da v vseh dolgih letih razen mene nihče ni terjal, da bi smel noter?« Vratar uvidi, da se človeku bliža konec, in da bi mu še segel v pojemajoči sluh, se zadere: »Tu nihče drug ni mogel vstopiti, ker so bila ta vrata namenjena samo zate. Zdaj pojdem in jih zaklenem.«

Pejsaž

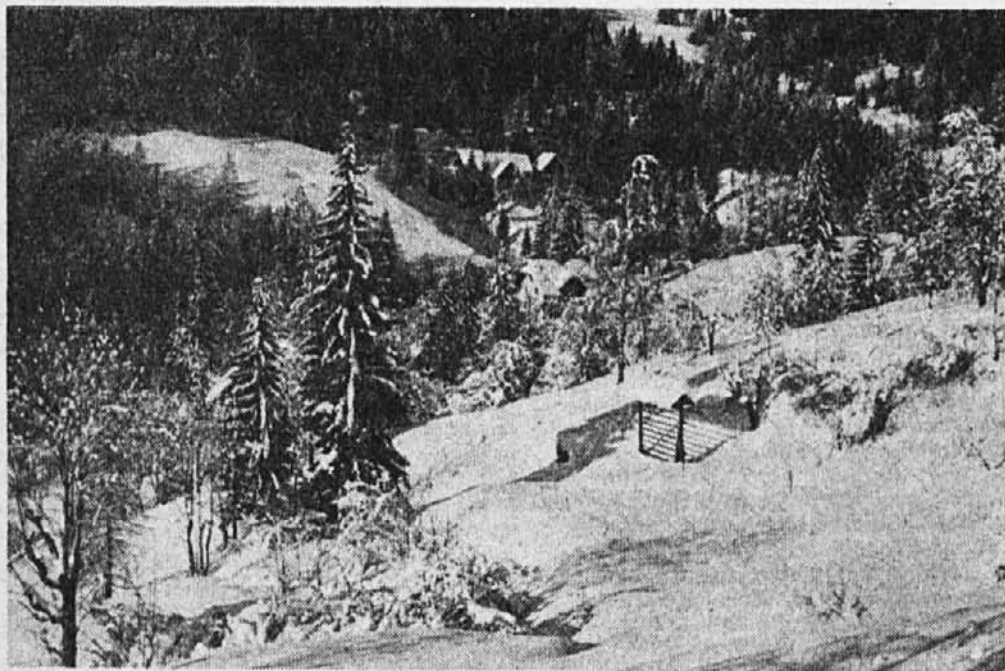
Možnosti je bilo zelo velikò. Izbrati med njimi niti ne bi bilo tako težko, moral bi samo kleno odločiti, kaj pravzaprav hočem. Sovražniká svobodne izbire je potemtakem iskati nekje na relaciji med možnostmi in željami. Stojim na podeželski avtobusni postaji. Zgodnja jesen je in kmetje se po poljskih poteh prevažajo s traktorji in vpregami. Zvonik vasi, ki ni prav blizu, štrli nad sadnim drevjem, ki zakriva vaške hiše. Sem in tja se vidi kakšna streha. Tudi zidove nekaterih hiš je moč videti. Površen pogled na to scenerijo običajnemu Slovencu ni tuj. Igra svetlobe in senc vsekar poživlja nekoliko enolično, da ne rečem stereotipno podobo. Na traktorju, ki pelje mimo sedi suh kmet. Volan drži z žilavimi rokami, od sonca porjavelim do tam, kjer se običajno začne zavihanj rokavi. Na prikolici na kupu sena sedi kmetica oblečena v predpasnik in ruto. Tudi otrok je tam. Deček, star kakšnih sedem let. Vsi gledajo tujo prikazen, ki stoji in čaka. Utegnil bi bil pomisliti, da se je mimo peljala kulisa, da se je del scene odtrgal hoteč razbiti nepremičnost, skrepenost celotne podobe. Če bi se vse dogajalo samo v vidnem območju, bi lahko pomislil, da gre za dogajanje v nemem filmu. Zvok, boljše rečeno, ropot traktorja pa ne dopušča takšne prevare. Dizelski motor klopota in zrak vibrira. Ta dotik zvoka je resničnejši od vidnega vtisa. Kmet za volanom ne pogleduje več, pozornost je usmeril na prazno cesto. Ženska in otrok še gledata, vendar bolj zaradi lege na kupu sena. Njun položaj je v tem trenutku takšen, da jima za gledanje v mojo smer ni potrebno obračati glave. Gledalec ali gledani. Gledalec in gledani. Obe situaciji do potankosti sovpadata. In vendar je med njima neskončna razlika. Pozicija gledanja določa videno. Ko traktor s kmečko družino izgine iz prizorišča nenadoma nastopi popolna tišina. Pordngnil sem se po uhljih, vendar značilnega šumenja, ki običajno nastane pri takšnem drgnjenju ni bilo slišati. Morda je bil prav zaradi tega tudi občutek dotika nekoliko šibek, neizrazit. Lesen. Spomnil sem se, da sem takšen občutek že doživel. Morda pri kakšnem poljubljanju brez strasti. Dogodka ali dogodkov, kjer se je občutek lesenih

stikov pojavil se ne spominjam. Prav tako se ne spominjam, da bi mi kdaj odpovedal sluh. Mislim si, da bi se tako nevsakdanjega dogodka prav gotovo spominjal. Ali pa tudi ne. Na svojo moč spominjanja se prav nič ne morem zanesti. Čeravno nisem pozornosti usmeril na dogajanje okoli sebe, so se misli, ki so si dajale opraviti okoli ušes, začele počasi premeščati na druga področja. Nekoliko tegobne misli so se izgubljale v serpentinastem labirintu možgan. Napravljjal se je prostor za drugačne razmisleke. Počasi me je preplavila podoba na pol skrite vasi. Morda bi pri tem tudi ostalo, če bi se ne prestopil. Tudi v nogah, posebej še v predelu stopala sem nenadoma začutil olesenost. Bolje bi rekel, da nisem ničesar začutil. Nekako je umanjkala prožnost. Tisti most na notranji strani stopal. Kot da bi imel platfus. Nogo ravno kot deska. Tudi z gležnjem se ni godilo nič drugače: predolgo že stojim, sem pomislil. Pa mi je kri zastala in mišice otrpnile. Še enkrat sem se skušal prestopiti. Vse skupaj je izgledalo tako kot, če bi miza z lesenimi nogami naredila korak. Tudi zvok je bil verjetno podoben, vendar ga nisem slišal. Skušal sem se spomniti, kakšen zvok nastane pri premikanju mize ali kakšnega drugega lesenega pohištva. Nič prijetnega. Sklonil sem se, pravzaprav hotel sem se skloniti, da bi potipal noge. Nadvse me je namreč zanimalo, kaj mi bodo roke povedale o stanju nog. Akcija je propadla takoj, ko je bilo potrebno misel-željo prevesti v gibanje. Sploh pa: ni bilo časa, da bi o nastalem položaju razmišljal. Telo je hitro izgubljalo svojo mehko, elastičnost. Zazdelo se mi je, da stojim z razširjenimi rokami. Prepričati se o tem nisem mogel več. Ravno ko sem pomislil, da takšno stanje niti ni tako slabo in, ko sem že razmišljal, da bi se dalo iz novonastalega položaja izvleči kakšne užitke, se mi je v vidnem polju pojavilo nekaj ljudi. Takoj sem prepoznal kmeta, ki je vozil traktor. Spremljala sta ga dva moška nedoločljive starosti. Kmet je bil oblečen v ista oblačila. Druga dva sta nosila delavsko-kmečka oblačila, kakršna se na podeželju običajno nosi ob delavnikih. Možaka sta nosila vsak svoj tram. Eden je krajši, drugi daljši, na enem

Franci Črv: Pomlad

koncu ošiljen. Kmet je nosil torbico z orodjem iz katere je štrlel ročaj. Verjetno kladivo. Čisto so se mi že približali in nenadoma izgubili. Morda so sedli, da si odpčijejo. Skoraj bi bil že pozabil nanje, če se ne bi na spodnjem robu v skrajnem desnem kotu, ki ga je še dosegel pogled otrplih oči, prikazala roka, ki je — kot sem pravilno domneval — držala kladivo. Roka s kladivom se je ritmično prikazovala in izginjala. Ali bodo naredili klop, da bodo ljudje lažje čakali na avtobus. Tista dva kosa lesa . . . miselni napor je pretrgal kmet, ki je stopil predme in se postavil tako blizu, da je bil njegov obraz le nekaj centimetrov od mojih oči. Nič nenavadnega ni bilo na tem obrazu. Običajen podeželski obraz. Opazil pa sem, da so žile na sencah nabrekli, da obraz postaja nekako rdečkaste barve in usta so se odprla. S kotičkom očesa sem videl enega od mož. Nisem mogel ugotoviti kaj počne. Tretjega nisem videl. V tem trenutku se je drevje s skrito vasjo zamajalo. Zvonik je nevarno zanihal. Še preden sem pomislil, da se lahko podre, mi je izginil izpred oči. Zagledal sem hribe in daleč zadaj gore. Vedno več je bilo neba. Končno se je podoba prenehala premikati. Videl sem nebo brez oblakov. Od nekod je sijalo sonce. Čisto na robu pogleda je migljala sivo-zeleena črta. Videl pa sem možakarje, ki so si dali opraviti tam nekje, kjer naj bi bile roke in noge. Imeli so dosti opraviti. Zabijali so dolge žeblje: enkrat na enem koncu, potem spet na drugem. Pomislil sem celo, da bi to utegnil biti kakšen obred. Misel sem zavrgel, ker so ljudje izgledali preveč vsakdanji. Ali pa vseeno? Možeje so obstopili nekako v predelu glave in rok. Pot, ki jo je prej napravil moj pogled, se je sedaj ponovila; le da v obratni smeri. Spet sem zagledal znano podobo vasice. Možakarja sta stala: eden na levi, eden na desni. Verjetno sta me držala za roke. Kmeta ni bilo videti. Nenadoma se je podoba vasi stresla. Čez nekaj trenutkov se je slika ponovno zatresla. To se je v enakomernih presledkih še nekajkrat ponovilo. Takoj, ko je to občasno tresenje prenehalo sem tri može zagledal v hrbet. Odhajali so. Ko so izginili izpred oči, je scena zopet postala negibna. Vse je bilo kot prej.

Franci Črv: V Routah

Sedem pesmi iz zbirke »portret vode«

Leta 1949 rojeni Zdravko Kecman sodi v mlajšo generacijo bosansko-hercegovskih pesnikov. Po končani vojaški gimnaziji v Sarajevu je skoraj devet let služboval pri nas v Sloveniji kot aktivni podoficir JLA. Medtem je študiral tudi na ljubljanski pedagoški akademiji in diplomiral na oddelku za srbskohrvatski jezik in knjižničarstvo, zdaj živi in dela v Banja Luki.

Leta 1980 je bil za svoje pesniško delo nagrajen z nagrado »Slova gorčina«, naslednje leto pa mu je pri sarajevski založbi Svetlost izšla prva pesniška zbirka Portret vode. Prihodnje leto mu bojo natisnili roman »Rukopisna ostavština Tereze Žagar Komacove«, za katerega je zajemal snov iz našega, slovenskega okolja, sedaj pa piše nov roman, prav tako na »slovensko« temo, pripravlja pa tudi novo pesniško zbirko, saj zase pravi, da je predvsem pesnik.

Zavzeto spremlja dogajanje v sodobni slovenski literaturi in jo tudi prevaja v srbohrvaščino — zlasti pesmi in kratko prozo.

Zaljubljen je v Julijske Alpe, preplezal je triglavsko severno steno in vsako zimo pride smučat na Kanin.

V PRAZNI HIŠI
ZAKLENJEN

Moje telo se v prazno hišo
zaklepa
v omare zapira
in pokleka
pred razbito sliko
mojstra uničene ikebane.
Sam se pokopljem
s ključavnico na ustih
Skozi okno prileti kamen
zadene me v glavo
in hiša se mi v krvave drobce razbije
Pred zenicami začenjajo ljubice
svoj odurni ples
Bakreno sonce se jim topi
v telesu
zaprem se v svojo školjko
in izločam sluz

DUH SVINČNIKA
NAD PAPIRJEM

za Gorana Simiča

Vse češče prepoznavam duh svinčnika
nad belino papirja
opustošen vrt, pohojeno cvetje, polomljeno
pohišstvo v sobi, razbito ogledalo. A
na mizi mrvice gladi.

Drevje se ziblje v mrežah
glasbe

Sonce se v trnju
uči
besed

Na obzorju mlad
prednik
z dolgim kopjem svinčnika
mrak na zvezde ščuva
in žejen stekleničko črnila na dušek zlije
vase

Nad njim, osvetljen z gorečim mestom
labod v zraku lebdi
Jaz pa sklonjen
nad papirjem jočem
Brez konca jočem

LAJEŽ PESMI

Kaj napraviti z najinimi štirimi
polnokrvnimi psi?

Sklede pred njimi so prazne
a krvi je vse manj
Sledijo tvoji s cvetom podaljšani roki
ko mi maha skozi lajež
in zapušča svetlobo
— bolečino iz mojega zlatega rebra
Ne pozdravljaj me več
tvoja drobna roka se bo zlomila
v šopku cvetja
in jezero v očeh
s katerim me skrivaj osvetljuješ
bo ugasnilo

Po drevju vise cvetovi in zvezde
za oblaki glinasti ptiči
spusti jim glasbo v bobnič
poslušaj kako krožijo muhe
in trgajo najtanjšo nit
v kateri se dotikajo najine misli

PO DOLGIH
POGOVORIH

Dokler molčiva
se tišina izmika
najinim pogledom
Vrnitev je kot odhod
odhod kot izgnotje

S semenom prahu v laseh
se seliva
v šesti čut v ušesu

V jezercu očesa
se še ribica zbudi
in zadnje lužice svetlobe
izpljuska

Ti
pa še zmeraj
odlašš z vrnitvijo v pesem
vržeš pest prsti na knjigo
nenapisano
in se zbríšeš iz spomina

BRATOVO DREVO

Drevo na katerem se je obesil
moj brat
se je nehalo sušiti
Še vzbrstelo bo
varujoč bratovo telo
z vej bo spustilo ptice
da polete
Kadarkoli grem mimo drevesa
mi spregovori z njegovim
glasom — Jaz pa sklonim glavo
in pospešim korak — s seboj nosim sliko
vrvi in trupla

PREBUJANJE METULJEV

Najprej se zbudi mati
in pepel včerajšnjega dne
po vrtu razsuje

Vstane sestra
in po pomoti slano kri
namesto vode
v rože na balkonu zlije

Še omotična od spanja
v laseh vetra
svoje in moževe misli razpleta
Sanje ji kot metuljeva krila
nad dvoriščem lebdi
in odletijo.

NA POTI
V ALEKSANDRIJO

Na dnu morja se zravna hrbet
zlomljenega noža
in prereže membrano vodne gladine nad
seboj;
skoznjo potonejo s knjigami natovorjene
ladje

na poti v Aleksandrijo
Nad breznom mlada kača
zapleše soncu
— svileno srajco slači
o, neka prerokba se izpolnjuje
govore začudeni morski volkovi
nagnjeni nad kompase zvezde

in zemljevide
Ne! — le morje in zemlja se iz
ljubezenskega sna budita
ali pa se veter z modro daljo igra — govore
drugi

Ne izpolnjuje se prerokba
in tudi morje se z zemljo ne budi,
to je samo
čarobna igra svetlobe v vaših očeh
in duša vam v zanosu pleše — razlagajo
tretji

Franci Črv: Stol

VALENTIN POLANŠEK

Recital

Za slavnost ob imenovanju ulice Karla Prušnika-Gašperja v Vojniku 23. maja
1982

Karel Prušnik-Gašper,
rojen 7. februarja 1910
v Lepeni,
dolinici zeleni,
ki se razsteza vzhodno od Železne Kaple
proti mogočni Peci.

Karel Prušnik-Gašper,
umrl 16. marca 1980,
pokopan v Kotmari vasi blizu Celovca.

Karel Prušnik-Gašper
leži v koroški zemlji,
v slovenski zemlji,
kjer počiva širom po deželi
več sto partizanov.

KARLU PRUŠNIKU-GAŠPERJU SLAVA!

Ob trdem delu za obstanek
na majhni kmetiji pri Velfeljnu
v Lobniku tik nad Železno Kaplo
že prezgodaj spozna
socialno in politično zapostavljenost
slovenskega človeka v Kapli,
ponemčevalnici vsega okolja.

Mladi Karel hodi zvesto po stopinjah svojega očeta,
Franceta Prušnika, umnega zadružnika in prosvetarja,
sposobnega pevovodje in pogumnega razsvetljevalca
med domačini za narodno stvar.

Z enaindvajsetimi leti je Karel že tajnik
Slovenskega prosvetnega društva Zarja v Železni Kapli,
mladi idealist zna usmerjati društvenike in občane
v napredno miselnost,
jih kulturno osvešča
in usposablja v moškem zboru,
ki ga vodi sam.

Štiriindvajsetletni
Karel je že v vodilnem krogu
krajevne politične organizacije KPA
in doživlja dogodka
okoli rdečega februarkega puča 1934.

Mladi politični aktivist
in narodnozavedni koroški Slovenec
je kaj zgodaj okusil
krutost diktature
klerofašistične Schuschniggove vlade,
ko se je leta 1935 prvič znašel
v zloglasni kaznilnici Karlau.

S trpečim, ponosnim slovenskim srcem,
s trezno napredno razsodnostjo
se je suval mladi človek z družino
skozi leta, ki so sledila:
ko je oholi nemški nacizem
pomendral in izbrisal takratno Avstrijo,
ko je Hitler začel drugo svetovno vojno,
ko je klecnila stara Jugoslavija,
ko so nacisti zapirali demokrate,
ko so uničevali antifašiste,
ko so začeli načrtno reševati
takoimenovano 'koroško vprašanje'
z dokončno iztrebitvijo koroških Slovencev...

**S TRPEČIM, PONOSNIM SRCEM,
S TREZNO NAPREDNO RAZSODNOSTJO
JE VEDEL KAREL PRUŠNIK
LETA 1942,
KAJ MU JE STORITI
KOT KOROŠKEMU SLOVENCU!**

**UPOR! UPOR! UPOR!
IN NEIZPROSEN BOJ PROTI
VELENEMŠKEMU NACIZMU,
SMRTNEMU SOVRAŽNIKU
SLOVENSKEGA NARODA
IN VSEH SVOBODOLJUBNIH NARODOV EVROPE!**

Ko so mu svojce
z drugimi koroškimi Slovenci
pregnali ali pozaprlji,
se je pogumno iztrgal
gestapovskim kleščam
in pobegnil v domače gozdove,
v slovenske gozdove,
kjer se je porajala
nova pesem,
nova pesem iz gozda,
pesem o slovenski svobodi!

Tokrat mu ni bila več Peca
tisto bajno bivališče nekega kralja!
ki bo po povesti kdaj prišel rešiti
slovenski rod...

tokrat je bil v Peci
že legendarni Pavel Žavcar-Matjaž
s svojimi prvimi partizani
na koroških tleh...

in decembra 1942
postane tudi Karel Prušnik partizan,
postal je partizan
s partizanskim imenom Gašper!

**KAREL PRUŠNIK-GAŠPER
JE PARTIZANIL
NAD TRIDESET MESECEV
PO SLOVENSKE ZEMLJI...**

Sam bo pozneje pisal
knjigo
o tem času.

Od Pece do Svinške planine,
čez Dravo, čez Dravo v bližino Kolpe,
od mežiške do solčavske strani,
od Olševe do Košute,
po Podjuni in Rožu,
v domači okolici Železne Kaple
in po Selah,

s koroške strani do Bele krajine
je prehodil slovensko zemljo,
se boril za slovensko svobodo,
se tolkel z okupatorjem
in izpolnjeval odgovorne naloge,
ki mu jih je zaupalo partizansko vodstvo.

Po končani drugi svetovni vojni
se ni končal boj koroških Slovencev,
boj za narodnostni obstoj,
boj za pravico,
boj za enakopravnost,
boj za svobodo
do današnjih dni...

**IN KAREL PRUŠNIK-GAŠPER
JE OSTAL V OSPREDJU TEGA BOJA
DO SVOJEGA POSLJEDNJEGA
SRČNEGA UTRIPA!**

Žalostno je ugotoviti,
da so mu bivši zavezniki
za časa partizanske dobe
pripomogli do dvakratnega kazenskega
zopet v zloglasnem Karlau.

**V TISTI LETIH 1947/48
JE NADALJEVAL NAŠ GAŠPER
NAŠO BORBO S PERESOM,
KO JE V ZAPORU PISAL
SVOJO KNJIGO 'GAMSI NA PLAZU'**

Neupogljiv,
borben
in delaven
je ostal KAREL PRUŠNIK-GAŠPER
veseskozi...

aktiven tako na mestu
narodnopolitičnih organizacij
koroških Slovencev ZSO v Celovcu
kot v borčevski organizaciji ZKP.

Če v današnjih dneh
poimenujejo v matični Sloveniji
ulice
po našem
in vašem
KARLU PRUŠNIKU-GAŠPERJU,
je to izraz povezanosti
tu in onstran meje
med nami Slovenci
za vse čase
slovenske bodočnosti!

**VSEM GAŠPERJEVIM
SOBORCEM IN PRIJATELJEM,
POBUDNIKOM
IN URESNIČITELJEM
DANAŠNJEGA SLAVJA**

H V A L A !

**NAŠEMU
IN VAŠEMU
KARLU PRUŠNIKU-GAŠPERJU**

S L A V A !

(Za slavlje napisal
Valentin Polanšek, 15. maja 1982)

Sanj — ladja

PRVA PESEM

LEDENI KONJI, VAŠA BLEDIKAVA
BELINA —

obrazi črepinjastih ste dni,
položeni na oltarni plet
daritvenih čeri.
Rdeče oltarje ožarja
spomin,
topot popotnika škrblatastih
noči, da bedi zaman vestalka
templja na
skalnatih podobih
božjih poti.
Vem, da so zaman stopinje
pustinje,
vem, da so zaman potoki
žalnih ptic,
le obzorja so
moje večnostne slike
in topot ledenih konj
spominast klic.

DRUGA PESEM

V STEBRU LESENEM NESKONČNOST
DONI,

v kamenju preperem me večnost
boli.
Ogrnjen v ogenj, dim daritvenih
roč,
kot senca odhaja moj luskjasti
bog.
Zaman so vse prošnje, daritve
kamnite,
zaman so obljube, reke bele v
morje izlite,

le voda je bela odsevast
pogled in
črna je skleda pozabljen
daritveni amulet.
Na oltarnem kamnu ostaja
za večnost daritveni lesk!

TRETJA PESEM

V MRAKU DNEVA HODIJO SENCE
noči,

po poti kameniti
kot strah strasti.
V svetlobo noči zariše
ogenj
strah pepelnatih obljub,
da pozabiš,
kdaj sijal je zvezdni prah
na oltarni mah.
Pa posodi ti nekdo
luč teme,
in ne veš, da si sam kot
hrast prebel,
le kamnito okno nemo
zre v ogledalasti
brezvetrni pepel.

ČETRТА PESEM

VEM, BOLI ME KAPLJA VEČNOSTNEGA
DEŽJA

in skeli me roka tuja
na predpražniku kamnitega boga.

PETA PESEM

LADJA SVITANJ — OGRNJENA
v rdečkast svet,
zelenih si daljav telo
kot začaran amulet. In
prazne so puste vodne poti,
po njih ladja svitanj drsi.

Nima ne jambora, vesla ne toka
za pot neskončnosti.
Dovolj me skeli rjasta pustota.
Mornarjev krik je
včerajšnja tišina in ptic
belih prelet jutrišnja
zagrjnena črna.
LADJA SVITANJ — iskri žar noči
odplula je za jutri v vetrovne
brazdaste čeri.
Ostale bodo sence, kamenje zbledelo,
zašlo za jutri sonce LADJE SVITANJ —
preperelo.

ŠESTA PESEM

PRISEGAM NA LES, ŠEPET DREVES,
prisegam na Stiks in daljno
reko strahu,
da vem,
za podobo in raj,
kjer večnosti smrti obraz
vprašuje — zakaj?
Izginejo reke, pustinje
same zro v sonce,
izginejo gozdovi sence
same zro v meglo dneva,
izplamti zvezda
včerajšnjega boga
in oltarna slika
je podoba rečnega,
modrega neba.

SEDMA PESEM

PLAVA KLJUČ SPOMINA
po grbastih rekah
praljudi.
Moja bela hiša
nema zre
v njihove prazne oči.
Ognje prižiga za
jutri
angel brez strasti.
Dam dan in noč — oprosti kletev,
le tebe ne dam — obljubi spomin!

OSMA PESEM

BILA SVA DVA —
božjega strahu odsev,
zdaj sem sama —
pozabljeni daritveni pepel.

Iz gline stkali
angeli so vrče bele,
kot nebo —
izpraskali ilo na
črepinje
izplamtelih ljudi.
Nikogar več ni
po glino raztrošeno v
vrt raja —
le koža od kače tam
mrtva leži —
steptana od božjega
koraka.

DEVETA PESEM

SIMUNABA — PRAZNA SKLEDA ŽADA,
in pepelnata bleščava na preprogi
božjega odseva.
Ladja ali človek bel od včeraj
odskeli na vrata
levja kot izdih,
in prepadi SIMUNABA tvoj so
večnosti izvir.
Prt od angelskih podob
in peket popotnikovih konj
odzvanja na lesket neba
kot da je zaklenjen
SIMUNABIN dom.

Daj, Sendal, zažgi kamniti oltar
poderi razsekaj
včerajšnje drevo
za daritveni žar.
Videl ne boš, da moje
telo, razpeto v kamnito drevo
brez ognja žari
in zaman so stopinje
nesrečne, steptane
v božje oko.
Obljubi, Sendal, požgan
bo moj vrt
in kamniti oltar
bo večnosti prt.

DESETA PESEM

SANJ — DAN V METULJA KRILA VPET,
na jambor bel in rdečilo odet,
zapluje kot vihar v
štiriindvajset praznih sanj.
SANJ — DAN v nočeh belih razodet
in na poteh neskončnosti ujet,
kot trepetlika v roke tuje
podarjen in na vzhodu
skalnatih obljub izjet.
SANJ — DAN kričava sanja, trsje
neizdelanih dejanj
in pustinja steptanih
črepinjastih iskanj.

SANJ — DAN štiriindvajseti
popotnik mojih belih sanj.

ENAJSTA PESEM

MOJE SO STOPINJE NEKOGA ODMEV
večnosti odsevast pogled.

DVANAJSTA PESEM

SANJ — LADJA, MORJE RDEČIH
VZHODOV,

praprotna obljuba na palubi
temnih zavesastih valov
kot severni je modri lév,
da peče v zaliv neskončni
sivkast odsev.
SANJ — LADJA, domovanje
modrih ptic brez kril
in sinjih podob in neplodnih
daljav —
sama kot žalosten pristan.
VEM, SANJ — LADJA
neskončnosti je prah,
v zemljo staro obrnjen
obraz in pustinje dih
je zamegljen rdečkast
severni izdih.

TRINAJSTA PESEM

PO ČEREH OD MODREGA JE JUGA
plula ladja stara, a vendar
nova — SANJSKA.
Na njej je mrak dejanj in
okrogla svitanja
božanskih stanj,
v njej mornar kot jarbol bel,
v sence sanj
te ladje tuje vpet.
Po neskončnostih sledeh je
pot ubrana, po livadah tujih
rek je postelja postлана,
za mornarja brez oči in slovesa
pluje v viharni svet
večnega slovesa.
SANJ — LADJA bela na obzorju
včerajšnjega boga,
na krovu rdeča skleda
daritvenega blaga,
le kam zahaja mornarjevo
neskončnosti oko,
da ne vidiš,
ko zapluje v teminasto
telo.

Dr. Julij Kugy — klasik in poet alpinizma

(Ob štiridesetletnici smrti)

Dr. Julij Kugy

»NE PROSITE LAHKEGA ŽIVLJENJA. PROSITE, DA BI POSTALI MOČNEJŠI. NE PROSITE NALOG, KI USTREZAJO VAŠIM SILAM. PROSITE SIL, KI DOSEGAJO VAŠE NALOGE.«

(PHILIPS BROOKS)

Doktor Julij Kugy je ime, ki ga hranijo v spoštljivem spominu tisoči ljubiteljev gorske prirode širom kulturnega sveta. Mož s tem imenom je vse svoje dolgo življenje (1858—1944) neutrudno odkrival in s čudovito pesniško besedo oznanjal lepoto Julijskih vrhov in dolin ter svojstveno bit njihovih domačinov, med katerimi je našel svoje najboljše vodnike in zgledne zveste spremljevalce.

ODKOD IZHAJA?

V avtobiografski knjigi »DELO, GLASBA, GORE« nam dr. Kugy na prav otroško zaupljiv način pripoveduje o svoji materi, da je bila hči pomembnega slovenskega pesnika JOVANA VESELA KOSESKEGA, finančnega svetnika v Trstu. Prav tako zveemo o očetu, da je bil iz kmečke hiše v slovenski vasi LIPJE pri Podkloštru na Koroškem.

»SRH MI JE ŠEL PO HRBTU...«

Govoriti o dr. Kugyju kot narodnem izneverjencu, je spriči navedenih dejstev in malo, pozneje navedene faktografije grdo natolcevanje. Da se ni naučil knjižne slovenščine, ne zadane njega samega niti najmanjša krivda. Prilastil si je pač le predmestni dialekt v kolikor se mu je zato ponujala priložnost. Za silo se je okoriščal s tem v sporazumevanju z vodniki in nosači,

ki pa so navadno kar tekmovali med seboj, kdo se mu bo bolj prikupil s svojo pošvedrano nemščino.

Da je bil dr. KUGY član »nam sovražne planinske organizacije« ni še nič hudega, dokler ni dokazov, proti nam sovražnega delovanja. Tega pa pri dr. KUGYJU niti sence ne, bi mogli zaslediti. V njegovem blagem značaju ni bilo mesta za kakršnokoli zlobo. Po skrbni vzgoji in široki intelektualni razgledanosti je bil daleč od vsakega šovinizma. Ljubezniv in resnicoljuben v občevanju s komerkoli, do kraja odkritosrčen tudi v svojih iz bogatih življenjskih izkušnjah v dozorelih spisih.

»Moje gornišstvo korenini iz ljubezni do narave.« To je uvodni stavek dr. KUGYJEVE prve in najlepše knjige: »IZ ŽIVLJENJA GORNIKA.« Vso mladost je daroval tej ljubezni in vsa najlepša moška leta. Zaradi nje se je odpovedal vsem drugim užitek, celo zakonski in družinski sreči, razen glasbi, ki mu je bila bogato dopolnilo v alpinistični ustvarjalnosti. Ko je naposled opešalo telo, je sedal k pisanju. Spomin je zvesto ohranil neštete vtise, za katere ni bilo nobenih beležk. Kakšna sreča, da niso utonili v pozabo! V enem letu je bila napisana knjiga, ki pomeni še danes, po več ko pol stoletju, nedoseženo mojstrovino v svetovnem planinskem deloslovju. Ni čuda, da je bila prevedena v vse kulturne jezike in doživlja še zmeraj ponatis za ponatisom. Z njo gre po svetu tudi visoka hvalnica našim vršacem. Več kot polovica knjige je posvečena samo Julijcem.

»Kar sem kje videl gora, nobene se v mojem srcu ne morejo meriti z Julijci. Sanje mojih mladih dni so tamkaj ustvarile domovino moji duši. Triglav je bil idealna gora mojih mladih časov, tako kot je bila Trenta njihova idealna visokogorska dolina. Ni je gore, ki bi ji bil postavil toliko oltarjev kot njemu. Nekoč smo se ustavili v Kranjski gori in stopili malo v dolino Pišence. Po belih prodih ob vodi sta cvetela alpska orlica in kranjski zali klobuček. Vse je bilo potopljeno v belo svetlobo. Povedali so mi, da tam zadaj za gorami leži Trenta in že se je moja domišljija pognala navzgor proti širokim vratom prelaza pod Mojstrovko, kjer je prehod. Globoko med nebotičnimi gorami je gledala v čudovitem soju poezije in romantike pravljica dolina. Dolgo sem stal pod Prisojnikom in Razorjem in srh mi je šel po hrbtu.«

Tako je mogel pisati samo čudovito navdahnjen poet, kakršnega naša zemlja morda nikoli več ne bo rodila... Planinska zveza Slovenije se mu je oddolžila z dostojnim spomenikom v njegovi nad vse ljubljene Trenti.

»... IN KO SEM PRIŠEL ŠE TEŽKO DIHAJOČ OD NAGLICE SILNEGA DELA ZADNJIH UR TER ZASADIL CEPIN V OZKI ROB OPASTI NA VRHU, MI JE BIL O, KAKOR DA SLIŠIM SREBRNO ČISTE ANGELSKO GLASOVE, KI SO SE ZDRUŽEVALI V VISOKO UGLAŠENE HARMONIJE, KAKOR DA BI ŠLO SKOZI NEBEŠKE PROSTORE POSVEČENO PETJE. ALI JE MORDA UČINKOVALA OBILNA SREBRNA SVETLOBA, KI JE VALOVALA OKROG MENE?»

ALI JE BIL O MORDA NEPOPISNO VESELJE, DA JE V MOJEM SRCU PREPEVALO IN PRAZNOVALO?

PA VENDAR MISLIM, DA SEM TAKRAT SLIŠAL ANGELSKO PETJE, BILO JE KAKOR, DA BI SE KLICALE SERAF-SKE TRUME OD VRHA DO VRHA. KA-

KOR, DA JE ZAZVENELA ČEZ VSA OBZORJA GLORIA NJIHOVIH ČISTIH, BELIH GLASOV. GLORIA V VIŠAVAH!

SEDEL SEM NAD NEIZMERNIMI PREPADI, KAKOR ODMAKNJEN OD ZEMIJE V SVETLOBI IN NEBEŠKEM BLESKU NA MALEM BELEM OTOKU, TAKO TEŽKO OSVOJENEGA VRHA.

UŽIVAL SEM URO ČISTE SREČE, KI SE NIKDAR NE BO VRNILA TER PRISLUŠKOVAL MUZICIRAJOČIM NEBESNIM TRUMAM IN MISLIL — DA SANJAM NAJLEPŠI SEN SVOJEGA ŽIVLJENJA.«

(DR. JULIUS KUGY:
AUS VERGANGENER ZEIT
BERGVERLAG-GRAZ-1943,
BERGVERLAG RUDOLF
ROTHER MÜNCHEN-1944)

Bibliografija dr. Kugyja je obsežna, pisal je v nemščini, njegova dela so prevedena v vse evropske jezike. Precej njegovih del je prevedeno tudi v slovenščino.

Pregled njegovih del je naslednji:

1. »ŠKERBINA, ČRNA PRST UND TRIGLAV«, LAIBACHER SCHULZEITUNG 1876, No 129, LAIBACH-1876

2. »EINE WANDERUNG DURCH OBERKRAIN«, LAIBACHER SCHULZEITUNG 1976, No. 137, LAIBACH-1876

3. »AUS DEN BERGEN IN TRENTA«, ZEITSCHRIFT DES DEUTSCHEN UND ÖSTERREICHISCHEN ALPENVEREINES-1878

4. »DIE JULISCHEN ALPEN, ÖSTLICHER TEIL — I.«, ZEITSCHRIFT DES DEUTSCHEN UND ÖSTERR ALPENVEREINES-1883

5. »DER LANGENFELDER KRIZ«, ÖSTERR. ALPENZEITUNG-1898, p. 81-93.

6. »DIE JULISCHEN ALPEN, OSTALPEN II«, ZEITSCHRIFT DES DEUTSCHEN U. ÖSTERR. ALPENVEREINES-1894

7. »AUS DEM LEBEN EINES BERGSTEIGERS I.«, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1925

8. »ARBEIT, MUSIK, BERGE — EIN LEBEN«, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1931

9. »DIE JULISCHEN ALPEN IM BILDE« — PHOTOMONOGRAPHIE, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER, MÜNCHEN-1934, BERGVERLAG GRAZ-1934

10. »ANTON OITZINGER — EIN BERGFÜHRER«, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1935, BERGVERLAG-1935

11. »FÜNF JAHRHUNDERTE TRIGLAV«, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1938

12. »IM GÖTTLICHEN LÄCHELN DES MONTE ROSA«, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1940

13. »AUS VERGANGENER ZEIT«, BERGVERLAG GRAZ-1943, BERGVERLAG RUDOLF ROTHER — MÜNCHEN-1944

MODERNI ALPINIZEM JE DETE KLASIČNEGA

Dr. Kugy je bil klasik, vendar ne puritanec. Moderni alpinizem sega vse višje, zajema vse globlje. Klasični alpinizem je v Sloveniji izumrl z ljudmi, kot so bili Kugy in Tuma. Vrhunski alpinizem, plezanje na gornji meji človekovih telesnih in dušev-

nih zmogljivosti ima svojo globoko vsebino, etiko in estetiko.

Vsakdo, ki se pogloblja stvarjem do dna, ki izvablja naravi vse, kar ta premore najlepšega, najglobljega, vsakdo je posebej, poprečnežu nerazumljiv. Vendar zato ni nič manj pionir, sonosilec napredka sveta, njegove civilizacije in kulture.

Od Ptolomeja do Einsteina, od Bacha do Chopina, od Temistokla do Marxa, vsi so bili revolucionarji, uporniki proti stagnaciji. Čigavo življenje je bogatejše — filistra-bogataša ali umetnika-berača? Kdo je sploh živel, doživel: zapečkar-lenuh ali garač-ustvarjalec? Zakaj je toliko nemirnih, s samim seboj nikdar zadovoljnih ljudi prav v vrstah alpinistov? Počno stvari, ki se zde nerazumljive, nepomembne, kdo nam daje pravico jih soditi ex cathedra, iz naše varne trodimenzionalnosti mehkih naslonjačev, po suhih paragrafih za vsakdanjo rabo? Naj gluhi ne sodi o simfonijah, evnuh ne o ljubezni!

Govorimo o njih, ki v svoji doslednosti za dosego postavljenega cilja zastavijo največ kar premorejo — tudi svoje življenje.

Pokojni dr. Kugy je bil alpinist-umetnik in alpinist-estet, v vsaki žilici, vsaki misli in vsaki črki. Estetski in viteški tip alpinista, želja po lepoti in akciji, sta mu bila odmerjena v enaki meri.

Zato dr. Kugyju moderni alpinizem s svojimi tehničnimi pripomočki ni bil tuj, čeprav v življenju ni zabil enega samega klina v skalo. Ekstremni plezaleci so mu bili prav tako prijatelji, kot klasični mojstri.

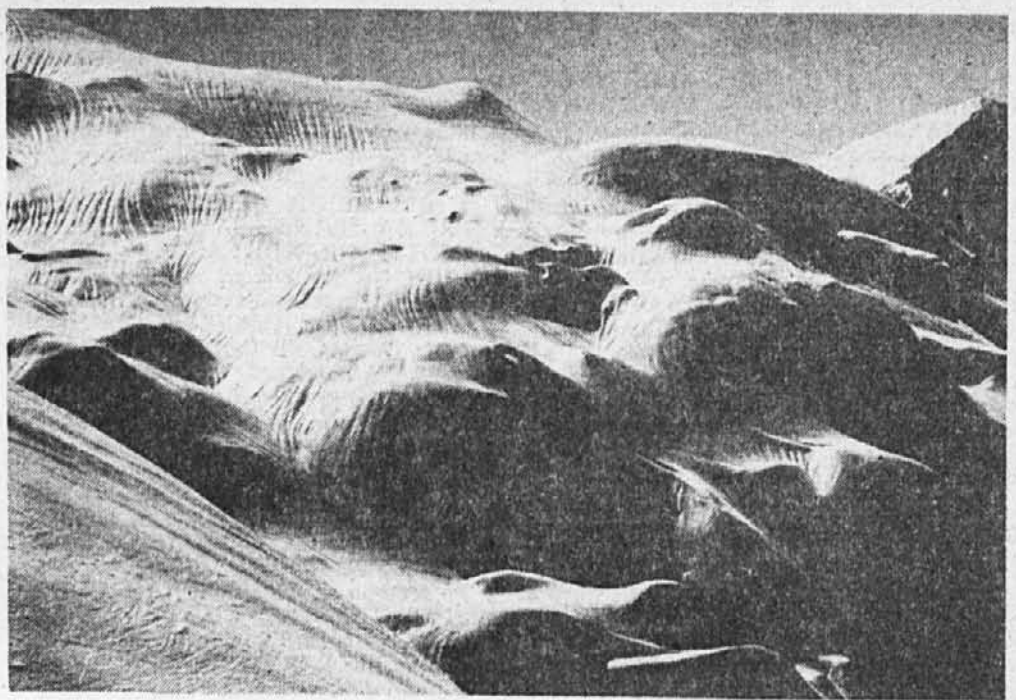
V KUGYJEVEM ČASU JE POMENIL VSAK VZPON V JULIJCE DOGODEK, VSAKA TURA NA VELIKANE ZAPADNIH ALP PA CELO PODJETJE

Razdalje, pomanjkanje komunikacij in koč je zahtevalo bivačev, neznana pokrajina brez točnih zemljevidov, je zahtevala krajevnih vodnikov. Vodniki so dajali svoje lokalno znanje in plačano silo, dr. Kugy je prispeval svoj podjetni razum. Le v tej zvezi so se lahko rodili vsi za tedanje čase naravnost senzacionalni mojstrovski uspehi.

V letu 1871, ko so Trento in Reklanico še pokrivali gozdovi, ko skoznje še niso držale ceste je mladi Julij prvič stopil na Triglav — iz Tolmina prek Škrbine k Bohinjskemu jezeru ter dalje prek Zgornjih bohinjskih gorá na troglavi vrh. Vse do leta 1914, celih štirideset let traja dr. Kugyjeva doba raziskovanja Julijcev, njegov boj za vse težje in težje dostopne stene, škrbine in vrhove.

Leta 1877 je mojster — poet prvič na Kanjavcu, leta 1880 na Škrlatici. Leta 1881 odkrije pristop na Triglav s trentarske strani »po Kugyjevi smeri« in prav tako na Bavški Grintovec. V letu 1882 obkroži vrh Triglava po »Kugyjevi polici« in stopi kot prvi turist iz Trente na Jalovec. Leta 1884 je prvi alpinist na Naboisu in prvi iz Planice na Jalovec. Leto 1885 mu prinese zapleteni vzpon na Razor s severa ter prvič prekorači Travnisko škrbino. Leta 1886 si prvi utre pot na Gamsovo mater, Špik nad Mrzlo vodo in na Visoko Belo Špico. Leta 1887 sledi v plemenitem tekmovanju z drugimi alpinisti prvi vzpon na Špik, Hude Police s severozahoda in na Suhi plaz na Škrlatico po severni steni. V letu 1888 odkrije direktni vzpon na Razor s severa. Leta 1890 je prvi na CIMI VALLONE in prvi preko severne stene Prisojnika. V letu 1891 odkrije svoj pristop na Viš z zahoda in prvi stoji na Malem Mangartu. Leta 1892 si utre pot na Poliški Špik iz Špranje. Leta 1893 se povzpne prvi na Lastovice in iz vzhoda na Viš. Leta 1895 prvi pripleza na Kanin s severne strani. Leta 1898 prvi preči Kamen na Rezijo skozi Žlebe, leta 1899 pa Krniško špico in ves greben Muzcev.

Na prelomu stoletja 1900 sledi prvenstveni vzpon na Špik nad Vradi, naslednjega leta pa varianta zahodne smeri in prvi vzpon skozi severovzhodno žrelo na Viš.

Franci Sluga: Gorski kraterji I

Leto 1902 prinese dr. Kugyju ogromen uspeh — direktissima na Poliški Špik s severa. Še istega leta mu uspe doseči vrh Špika nad Tratico in prvi zimski vzpon na Kanin. Leta 1903 si utre pristop na Krniški Turn. V letu 1905 beleži dva velika uspeha — zimski vzpon na Poliški Špik in severno prečenje Viša. Leta 1906 se vzpne prvi s severa na INNOMINATO, naslednjega leta je prvi na Špiku nad Plazom.

Leto 1908 mu prinese težak vzpon na Poliški Špik s Škrbine vrh Strmali. V letu 1910 se prvi povzpne na Turn nad Zadnjo Špranjo in na Severni stolp Poliškega Špika, to je Kugyjevi zadnji prvenstveni vzpon v Julijcih. Leta 1911 sledi druga varianta zapadne smeri na Viš, leta 1912 pa vzpon s severa na Špik nad Vradi.

V to izjemno bogato plejado dr. Kugyjevih vzponov štejemo še prvenstvene smeri preko Mlinarice, zahodne stene Struge, celotno prečenje rateških Ponc, zimski vzpon na Prisojnik in na Kotovo špico.

Skupaj beleži preko petdeset prvenstvenih vzponov najvišje težavnostne stopnje.

(Nadaljevanje na 20. strani)

FRANCI TUŠAR

PRIJATELJU V SLOVO

Črn asfalt,
zmečkana pločevina
in rdeča tekočina.

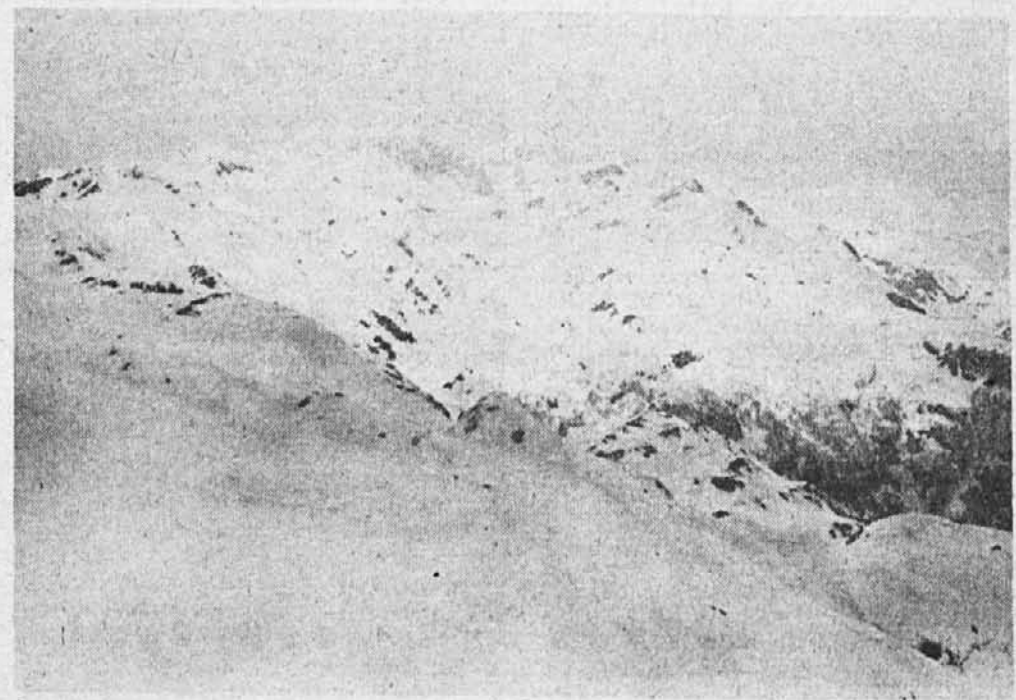
V občestnem jarku
v mlaki krvi
zdrobljene kosti.

Spet je davek krvav
dih ceste pobral.

PRIČAKOVANJE

Zavit v plav dim
v gostilni sedim
in pijem preveč
odkar te ni več.

Spet te čakam zaman,
spet sem pijan,
a vendar v srcu te nosim:
»Še en konjak, prosim!«

Franci Sluga: Julijci I

DR. KUGY — AMBASADOR TREH RAZLIČNIH KULTUR — SLOVANSKE, GERMANSE IN ROMANSKE

V posebno odliko lahko štejemo njegov globok iskreni humanizem do naših zapuščenih gorjancev ter na sožitje treh narodov, ki se stikajo ob vznožju Julijcev.

»V gorah najdemo le to, kar sami vanje prinesemo« — je napisal prof. dr. LAGARDE, k francoski izdaji njegovih knjig. Zato dr. Kugyja danes ne bo razumel tisti, ki je svoj alpinizem začel graditi s konca — namesto od začetka. Kdor je iz plezalnega otroškega vrtca v kamnolomu preskočil naravnost v stene šeste težavnostne stopnje, ali kdor je od samih prvenstvenih smeri prezrl — GORO.

— »IL FAUT COMMENCER PAR LE COMMENCEMENT — ZACETI JE TREBA PRI ZACETKU«

Gornji izrek še kako velja v alpinizmu. Tako je tudi dr. Kugy šel po lestevici žive NARAVE. Vzporedno s plemenitim delom v Julijcih ni zanemarjal visokih gora Zahodnih Alp. Prvič so se mu razodele leta 1886 v MACUGNAGI, ob vznožju znamenite vzhodne stene MONTE ROSE. To ogromno ledeno ostenje ga je vezalo vse življenje.

Leta 1885 je pomembno, saj je leto priprav za največji dogodek v življenju — osvojitve MATTERHORN. Bližal se ji je v svetem spoštovanju do naporov in žrtev, ki jih je bil ta MONS IDEALIS zahteval od prvopristopnikov.

V letu 1887 je na širnih ledenih poljanah BELE GORE — MONT BLANCA. Po prečenju COL DU GEANT se povzpne še na GRAND PARADISO in na AIGUILLE DU MIDI, MONT DOLENT in AIGUILLE DES GLACIERS. Pri poskusu na GRANDES JORASSES bi skoraj tragično končal.

Zopet je na vrsti MONT BLANC v letu 1889. To pot prek DOME DU GOUTER v spremstvo OTTONA ZSIGMONDIJA. Od tod sta plezala na MONT VELAN, ZUMSTEINSPITZE, SIGNALKUPPE, MONTE DISGRAZIA in na BERNINO. Skupaj s prijateljem SZIGMONDIJEM osvoji v BERNISKEM VIŠAVJU še naslednje vrhove — FINSTERAARHORN, JUNGFRAU, SCHRECKHORN, LAUTERAARHORN in WETTERHORN.

Le slučajna zamuda ga reši plazu pod kočjo BERGLI. Kljub temu ga ponovno pritegne MONTE ROSA. To pot pleza na LYSKAMM čez PERAZIJEV GREBEN na PAROTSPITZE, BALMENHORN, SCHWARZHORN in PYRAMIDE VINCENT.

Leta 1890 obišče še NORDEND iz WALLISA, WEISSHORN in DENT BLANCHE z znanim vodnikom ALEXANDROM BURGNERJEM. Od tu nadaljuje dr. Kugy vzpone na OBERGABELHORN, DOM GRANDE, LYS, COL D'ARGENTIERE, ALLALINHORN, WEISSMIES in FLETSCHHORN.

V poznejših letih se je znova vračal k BELI GORI, tja na AIGUILLE DU TRIOLET, AIGUILLE DU MOINE, COL DE TALEFRE, COL DE PIERRE JOSEPH. Trejtjič je stopil na vrh MONT BLANCA po viharni noči v pol podrti zavetišče CABANE DU MIDI. Bil je neugnan, povzpel se je še na LES DROITES, COL DE HIRONDELLES, AIGUILLE DE TRELATETE, LES COURTES in na AIGUILLE NOIRE DE PETERET.

Z GRIVOLE se je bil prvič zagledal v divji gorski svet DAUPHINE. Pozno se je obrnil proti DAUPHINE, vendar s tem večjo zagnanostjo. Prišel je pri MONT PELVOUXU preko GLACIER DE VIOLETES. Prečil je BARRE DES ECRINS in stopil na slavno MEIJO. V drugi turi je osvojil PIC D'OLAN in se poskusil z AILEFROIDE, temu sledijo še COL EMIL PIC, PIC DE NEI-

GE CORDIER, PIC DES AGNEAUX, LES BANS in končno le uspe na AILEFROIDE. V poznejših letih srečamo dr. Kugyja še na PIC COOLIDGE, AIGUILLE D'ARVES in končno leto 1912, na PIC GASPARDU. S tem je vzel slovo od svoje oboževane DAUPHINE za vselej.

V SAVOJSKIH ALPAH SE JE POVZPEL NA GRANDE SASSIERE, GRANDE MOTTE, GRANDE CASSE in MOUNT POURRI. Neznani klic ga ponovno zvabi k BELI GORI, neizčrpani skupini v Alpah. To so vršaci COL DE GRANDES JORASSES in COL DU MONT DOLENT. Po stranskem skoku na GRAND COMBIN osvoji MONT DOLENT s strani NEUVAZ. S sijajnim ledeniškim vodnikom Josephom CROUXOM osvoji novo vrsto vrhov: AIGUILLE DE ROCHEFORT, MONT MALLET, AIGUILLE DE TALEFRE, DOME DE MIACE, PUNTA ISABELLA, AIGUILLE DE LESCHAUX, AIGUILLE DE BLAITIERE in TOUR NOIR.

Po sestopu se vrne na STRAHLHORN, RIMPFISCHHORN, ZINALROTHORN, AIGUILLE DU PLAN ponovno občudovati kraljestvo BELE GORE.

V njem dozoreva veliki načrt — prečenje NORDENDA iz Italije, v Švico iz MACUGNAGE v ZERMATT. Drugo prečenje vzhodnega ostenja MONTE ROSA mu uspe natanko dvajset let po prvem prečenju. Ob tej priliki je prečil DVOJČKE (CASTOR in POLUX) v smeri BETEMPS-BREUIL.

V novi akciji osvajanja okrog GRAND PARADISA, se je povzpel na PUNTO DELLA TRIBOLAZIONE, PUNTO DI CERESOLE in TORRE SAN PIETRO.

Sledijo vrhovi Savojskih Alp — POINTE DU CHARBONNIER, POINTE DE MEAN MARTIN, DOME DE CHASSEFORET in še mnogi panoramski vrhovi.

S tem je zaključena velika epopeja v ledene gore.

ŠEL JE MIMO VSEH SIREN, TJA V TRDO ŠOLO JULIJCEV, V VIHARJE MONT BLANCA IN V DIVJINE DAUPHINE...

Od časa do časa vzniknejo na slovenskem »majhne duše«, ki dr. Kugyju očitajo zapravljivost. Vprašamo se, za kaj pa je trošil svoj podedovani denar? Prav tako so bila njemu odprta vrata na COTE D'AZUR — na pomehkuženo riviero. Tudi zanj je bila lahka glasba, ples, vino in ženske. Toda šel je mimo vseh minljivosti v trdo šolo alpinizma. Doma pa je sedel za svoje orgle k BACHU in PALESTRINI. Še ljubezen do žene je žrtvoval samo, da je lahko ves služil svojim goram, svoji glasbi.

In če je potem po izjemnih gornjskih uspehih razmetaval denar za šampanjec prijateljem in svojim vodnikom, kdo ga je lepše in komu je bil slajši, iskrenejši? Ni znal biti majhen v velikih trenutkih. Odlično je naložil svoje podedovano imetje — za vse čase bo resni človek užival obrestni kapitala naloženih v njegovih izjemnih enkratnih knjigah.

Dr. Kugyjeva najdaljša tura je bilo prečenje BARRE DES ECRINS, najnevarnejši pa obe prečenji MONTE ROSA in MONT DOLENT. Najtežja tura v ledu MONT BLANC preko BRENVE, v skali pa COL DES GRANDES JORASSES, MONT DOLENT z ledenika ARGENTIERE in POLIŠKI ŠPIK s ŠKRBINE v STRMALI. Najlepši turi pa sta bili BELA GORA (MONT BLANC) s COL DU MIDI in zimski MONTAŽ — POLIŠKI ŠPIK.

NARODNA PRIPADNOST DOKONČNO REŠENA — SAM JE POGOSTO PRIZNAVAL, DA JE SLOVENSKEGA RODU

Dr. Kugy sam piše, da mu je bila mati Julija, najstarejša hiše slovenskega pesnika Jovana Vesela-Koseskega. Značilno za doktorjevega očeta je, ko je zaključil trgov-

ske šole v Gradcu in praktical v nemških trgovinah, si je kljub temu poiskal življenjsko družico Slovenko — Julijo Veselovo. Tudi služkinjo so imeli Slovenko — Urško Šebenik iz Logatca, ki je gospodinjala pri Kugyjevih celih štirideset let.

Tudi dr. Juliju Kugyju je pozneje gospodinjala prav tako zavedna Slovenka Malalanova iz Opčin pri Trstu.

O svojem očetu piše dr. Kugy naslednje: »Er stammte aus einem Bauerhause in Kärnten, in Lind... Das war und ist heute noch windisches Land, vom Deutschen stark durchsetzt«.

Oče Pavel se je po končani trgovski izobrazbi preselil v Trst, kjer je osnoval trgovsko podjetje »Paul Kugy«.

Potrebno je bilo raziskati še očetovo linijo, koroški rod Kugyjev. To je storil iz prijaznosti naš rojak prof. dr. Zwitter iz Celovca v letu 1951.

Iz podatkov, segajočih tja do leta 1700 nazaj, je ugotovljeno, da se je prvotno ime pisalo v knjižni slovenščini KUGAJ, z izgovorjavo KUGAJ. Obstojajo pa še sledeče pomemčevalne variante v pisavi imena v

- navedenih letih, torej:
- leta 1727... KUGEJ
- leta 1722... KUGI
- leta 1718... KUGEI
- leta 1735... GUGEI
- leta 1781... KUGGI

Črke »i« in »e« na tem mestu, kjer stoji v priimku KUGY pa dr. prof. Zwitter ni zasledil nikjer.

Današnje koroško ime se je ustalilo na pisavo KUGI. Torej je bil tedaj Pavel, doktorjev oče — edini, ki je rodbinsko ime v Trstu spatil v KUGY.

Rojstni podatki očeta Pavla so fotokopirani in vzeti iz matrik v župnišču v Podkloštru (Arnoldstein). V istih matrikah v letnicah ustreznih tomih je dr. Zwitter našel okrog 30 zapiskov, od katerih tile kar v slovenščini pričajo o različnosti pisave rodbinskega imena, torej:

9. IV. 1718 — JURIJ KUGGEI, sin Valentina in žene Magdalene, botra Mateja Filci in Marija Pislejgin, stran 20.

12. III. 1722 — GREGOR KUGI, sin Mihaela in žene Uršule, botra Valentin Smoli in Stina Catin, stran 40.

6. III. 1727 — GREGOR KUGEI (v seznamu), sin Mihaela Kugi in Uršule, botra ista, stran 68.

28. VIII. 1735 — JOSEPH GUGEI, sin Andreja in Lucije, botra Gregor Mandre in Kristina Gembsenin, stran 104.

28. III. 1781 — MARGARETA KUGGI, hči Mateja in Kristine, stran 10.

16. VI. 1783 — MAGDALENA KUGI, hčerka Andreja in Magdalene, str. 19.

»Nobenega dvoma torej ni, da je rod Kugyjev, tudi po očetovi liniji povsem slovenski« — navaja dr. prof. Zwitter.

Dr. Kugy je pripadal vsemu alpinističnemu svetu — bil je njegov veliki klasik. Za umetnika dr. Kugyja velja globoka beseda: »JAZ SEM, KAR SEM.«

»DR. KUGYJEVE KNJIGE SO VZOREC, KAKO NAJ SE OPISUJEJO PLEZALNE TURE, SO VZOREC, KI GA V EVROPI ŠE NIHČE NI DOSEGEL.«

Naj citiram še besede dr. CHERSIJA ob odprtem grobu v Trstu 8. marca 1944., torej:

»Ob Kugyjevi zibelki so stale rojenice in mu položile vanjo dragocene darove. Znal jih je prav uporabljati. S hvaležnostjo se jih spominja v svojih spisih. Sin potomca koroškega Slovenca iz Lipe pri Podkloštru nikdar prišel v denarne stiske. Oče mu je preskrbel inštruktorjev in mu prvi vcepil ljubezen do gora. KUGY je po očetu podedoval vso odločnost ter bistro prevdarnost v kritičnih trenutkih, ki je potrebna planincu. Po materi, hčerki slovenskega pesnika je KUGY podedoval tisto, kar dviga njegove spise daleč nad vsako povpre-

čnost, saj spada med planinske pisatelje svetovnega slovesa. Vsekakor KUGY zaseda prvo mesto med planinskimi pesniki — v prozi. Saj je Kugyjeva knjiga — AUS DEM LEBEN EINES BERGSTEIGERS — dosegla že dvanajsti ponatis do danes.

Knjiga je pesem v prozi, mogočna simfonija brez not, izražena z golimi, navadnimi, vsakomur dostopnimi črkami, ne da bi bilo za to potrebno znanje kontrapunkta. Jezik v knjigi je višek planinske proze. KUGY poje o planinah, čeprav ne piše verzov. To je prvi stavek velike simfonije, skratka imitacija godbe z mrtvo besedo.

Nad štirideset let je hodil križem po Alpah. Ko si je naložil šesti križ plodnega življenja na rame, je pričel pisati knjige. Prvič je obiskal Triglav v Julijskih Alpah leta 1875, zaključil pa z letom 1914, ko je burja svetovne vojne preorala vrhove Julijcev. Bil je in ostal bo zastopnik klasičnega alpinizma z marsikatero romantično potezo. Opisoval je vseskozi zelo izpostavljene plezarije ob jasnih sončnih dneh, v silovitih viharjih in neurjih.

Vendar opisi niso dolgočasni. Prepleteni so z duhovitimi opombami, kratkimi anekdotami in značilnostmi ljudi.

Kugyjeve knjige so vzorec, kako naj se opisujejo plezalne ture, so vzorec, ki ga v Evropi še nihče ni dosegel. Če je kdo svetu odkril Julijce, potem je bil to vsekakor Slovenec po duši in kozmopolit dr. Julij Kugy.

Opravil je vsaj petdeset prvenstvenih vzponov najvišje težavnostne stopnje. Ves svoj planinski sen štirih desetletij je opisal v sedmih knjigah. Prvo in edinstveno knjigo — IZ ŽIVLJENJA GORNIKA — je bil napisal v zreli starosti šestdesetih let in to v eni sami potezi brez popravkov. Tako popolno so bili urejeni dogodki v njegovem spominu. Kaj takega zmore pač le človek, ki za svojo stvar ni le živel, ki je za njo gorel. To prvo delo je temeljne vrednosti za študij psihologije alpinizma.

Eleganca stila, visoka kultura, globoka poezija dajeta prvi knjigi svojstven pečat in nedosegljivo višino. Ves alpinistični svet mu priznava mesto ne le med prvimi alpinisti, temveč med največjimi poeti gora.

Druga knjiga — ARBEIT, MUSIK, BERGE — EIN LEBEN, v mnogočem dopolnjuje prvo. Mojstrova kultura se odkriva v njih v visokih finesah utripov srca muzikalnih akordov orgel in klavirja. Nad vsem pa večno lebdi — GORA. Opisi polic, škrbin in voda Julijcev ostanejo neponovljive mojstrovine.

V tretji knjigi — DIE JULISCHEN ALPEN IM BILDE — je mojster strnil izbrano fotografij, ki se čudovito ujema z njegovimi komentarji.

V četrti knjigi — ANTON OITZINGER — EIN BERGFÜHRER, je postavil trajen spomin zvestemu vodniku koroškemu Slovencu Ojcingerju.

Peta knjiga — FÜNF JAHRHUNDERT-TE TRIGLAV — je vezilo sveti gorji Slovencev.

Šesta — IN GÖTTLICHEN LÄCHELN DES MONTE ROSA — je podobna v konceptu, le širša v prijemih, primerna ogromnemu kraljestvu in tradiciji te ledene gore.

Izida zadnje knjige pa mojster KUGY ni več doživel.

Slovenski planinci so lahko ponosni, da je iz slovenske zemlje zrasel prvak med planinskimi pisci, klasik in poet alpinizma, ki mu zlepa ne bo enakega . . .

(Dr. CARLO CHERSI: »IN MEMORIAM JULIUS KUGY«

Poslovljni govor ob odprtem grobu. Trst 8. III. 1944)

SPOMENIK V DOLINI MEHKIH SRC — TRENTI

Spomenik, mojstrovina kiparja akademika Jaka Savinška stoji v Trenti — KUGYJEVI TRENTI. V najljubši dolini od vsega širnega gorskega sveta, kar ga je poznal in opisal. V nadživljenjski postavi strmi njegov bronasti spominski lik v daljavo, preko skromnih trentarskih bajt, prek Soče — najbistrejše reke Evrope, tja proti Jalovcu, Matterhornu, Julijskih in Julijevih Alp. Tak stoji tam, kot je bil vedno v življenju, v gore zamaknjen, vzvišen nad dolinskim svetom.

Mrtev, da! In vendar tako večno živ! Živ v velikanih, v Triglavu, v Prisojniku, Škrlatici, Jalovcu, Matterhornu in Mont Blancu.

Viri:

1. Arhiv NUK — Ljubljana 1983
2. Arhiv SRS — biografski oddelek — Ljubljana 1983
3. Dr. prof. F. Zwitter: Izpis matrik župnijskega urada — ARNOLDSTEIN-KLAGENFURT — 1952
4. Dr. Carlo Chersi: »Poslovljni govor« Belletino Alpin Journal — 1944
5. BIBLIOGRAFSKI ODDELEK NUK — Ljubljana 1983
6. Knjižnica PZS — 1983

MIMA SMAJ

PESMI

Ne cenijo te, če si humanist
ne cenijo te, če iščeš ljubezen
ne cenijo te, če iščeš resnico.

Zato si drugačen kot bi rad bil,
zato si spačen in si se napil,
napil gorja in laži in
praznih obljub.

V vsakem trenutku
čutim,

da v meni vre in kipi;
usa halucinacija človeštva,
usa njegova tožba in bolelost.
Vse se zbira,
vse se upira,
vse poti se odkrivajo na novo.

In nekje v tem novem bivanju
stojim na razpotju svoje volje in sugestij.
Močna je volja drugih ljudi.

Dovolj močna, da me ubija.

Zvezdni utrinek je
v nemi noči priča
bolesti,
rojene iz krvaveče zavesti,
da umiram v vsemirju
zaničevanih ljudi,
da garam in se ubijam že tisoče let,
da pridem vragu na sled.

ZA SREČNO IN MIRNO NOVO LETO 1984!

Se od nas poslavlja staro in naglušno leto;
za nekatere morda bogato in uspešno?
za druge s težavo in klavirno preživeto;
za nekatere lakomno, nenasitno
in požrešno!

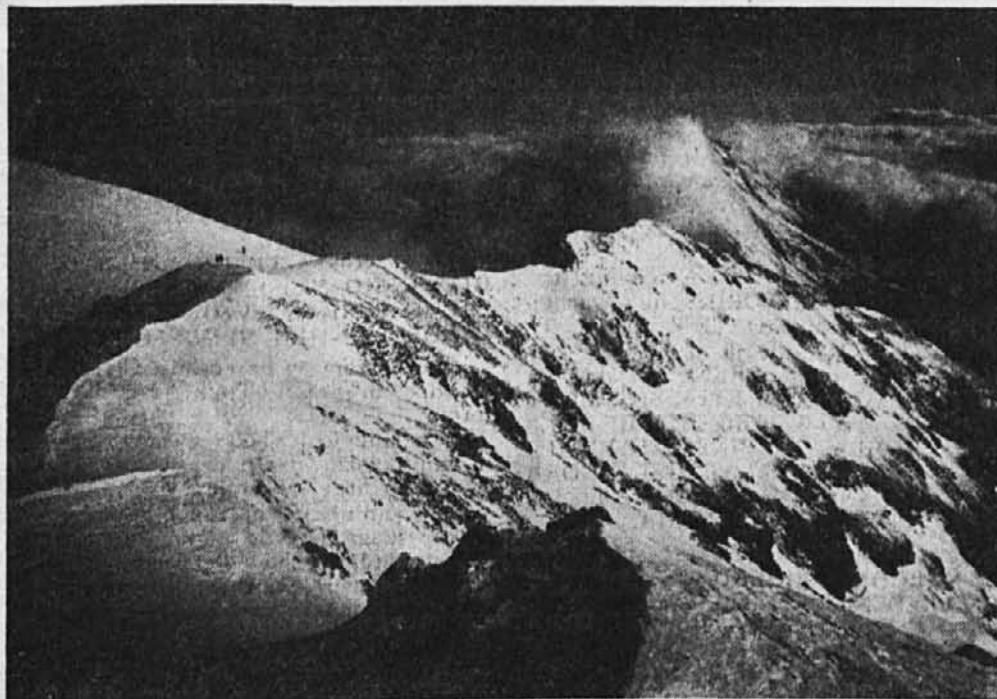
Mnogo srčnih želja se v minulem letu
ni izpolnilo,
nekaterim celo pelina v življenja čašo
je nalilo!
Le izbranim željam njihovim je z obilico
ugodilo
in jih z bogastvom dobrot preobilno
nagradilo.

Kaj pa novo leto, le kaj na up nam
bo prineslo?
Bo uspelo obdržati mir za nas vse
na svetu??
Ali bo prevladal razum nad vso norostjo
kruto?
ali bo morda pošastno nas z atomsko
vse razneslo?!

Naj le moč razuma prežene vse te sile
mračne!
Moreča noč naj izgine in naj zastije sonca
dan!
Naj reši ves svet nadloge te temačne;
nasilni strah s sveta naj za vselej
bo pregnan!

Mir, zaupanje in ljubezen v srcih naših naj
gori!
Sproščeno, aktivno, blagostanje za vse
naj bo ljudem!
Priateljstvo, iskrenost, poštenost, naj naše
so vezi!
Vsestransko srečo naj radodarno novo leto
nam deli!

Franc . . .

Franci Sluga: Karavanka I

SLAVKO TARMAN:

Fanny Susan Copeland ambasadorica našega alpinizma in turizma

Fanny Susan Copeland, ambasadorica lepot naših gora

»Gore, kjerkoli se dvigajo, so mi postale prijateljice...«

(BYRON)

ISKRENA PRIJATELJICA SLOVENIJE

Miss Copeland si je po pravici zaslužila naslov ambasadorke našega gorskega sveta. Postala je košček življenja našega alpinizma. Gore so ji bile prave in edine prijateljice.

Pri vsem tem planinstvu je bila neutrudna publicistka, dopisovalka revij v svoji domovini Angliji, za nas Slovence pa zasluzna razširjevalka poročil in razprav o lepotah in življenju na tem malem delu Evrope. Do zadnjega je sejala prijateljstvo do nas v svoji domovini, ki jo je strastno ljubil.

Ustavila se je v Sloveniji in postala lektorica angleščine na ljubljanski univerzi. Bila je sodelavka jugoslovanske delegacije po prvi svetovni vojni na mirovnih pogajanjih. Če bi pogledali prav v globine njene od človeških radosti in bridkosti zvalovanega srca, bi našli veliko osebno zadoščenje — saj je v vseh petdesetih letih bivanja v Sloveniji naredila ogromno turistično propagando in s tem privabila v naše Julijce generacijo najboljših gorohodcev iz anglosaksonskega sveta.

Srečne okoliščine so botrovale ponudbi našega poslanika v Londonu dr. Leona Pitamica, ko jo je povabil naj sprejme lektorstvo angleščine na bodoči univerzi v Ljubljani.

Vabilu je sledilo imenovanje:

»Spoštovana miss Copeland, obveščamo Vas, da je fakultetni svet na svoji prvi seji 4. oktobra 1921 izbral Vas za lektorja angleškega jezika, z mesečnim prejemkom 2000 Din...«

(Dr. A. GAVAZZI, dekan filozofske fakultete univerze v Ljubljani — 19. oktobra 1921.)

TAKRAT ŠE NIHČE NI SLUTIL, KAKO POMEMBNO OSEBNOST SMO PRIDOBILI ZA NAŠ ALPINIZEM IN TURIZEM

Miss Fanny Susan Copeland se je rodila 27. septembra 1872 sredi Škotske v Birru, okraj King's Country. Predniki po očetu Ralphu so bili farmarji. Oče Suzanine matere je bil v Indiji zelo znana osebnost. Prevajal je iz sanskrta staroindijsko literaturo. V materinem domu so bili plemiči iz Belgije, znameniti svobodomiselnih filozof Spinoza spada v to vejo. Med materinimi predniki je tudi znameniti himalajec dr. TOM LONGSTAFF.

Suzanin oče Ralph je prišel iz grofije Lancaster ter postal ugleden astronom na škotskem observatoriju v Edinburgu. Bil je alpinist in popotnik, ki je obredel vse Kordiljere, se povzpел na vrhove Čimboraso, Catopaxi, Sajamo in se izjemno zanimal tudi za Balkan. Očetovi predniki so imeli znamenite tovarne porcelana (copelanski porcelan). Eden teh prednikov se je udeležil ekspedicije na Severni tečaj v letu 1896/1897, zato neki grič nosi ime Cap Copeland.

Susan Fanny je pravzaprav iz krajev Shakespearjevega Macbetha. Iz Birra so se preselili najprej v Dublin, potem pa v Eberdeenshire na Škotsko.

Kot njeno sestro Agnes so starši tudi Fanny usmerili v študij glasbe. Petje, jezikoslovje in klavir je Susan študirala v Londonu in Berlinu. Skupaj s sestro Agnes sta prirejali koncerte, na katerih jo je spremljala s klavirjem. Nekaj let poprej se je Fanny kot gojenka glasbene akademije seznanila s svojim bodočim soprogom, operetnim komponistom in dirigentom J. S. Barkworthom. Fanny je v neki opereti nastopila kot pastirica. Kmalu nato mu je postala žena. Rodila je sina in dvojčka sina ter hčerko. Vsekakor je bilo to odločilo za njeno poznejšo življenjsko pot. Starejši sin je državni uradnik, mlajši je agronom, hčerka je poročena.

Fanny je imela za seboj nekoliko razglašen zakon in poznejšo možovo smrt v letu 1928. Tedaj se ji je v skoraj petdesetem letu odpirala tretja pot.

»JULIJCI, CILJ MOJEGA NAJVEČJEGA HREPENENJA...«

Ko je ostala sama, se je poskušala preživljati z glasbo. S pomočjo ruskega violinista ZAHAREVIČA se je seznanila z zagrebškim dramaturgom SRDJANOM TUCIČEM. Violinista ZAHAREVIČA je spremljala na klavirju na javni produkciji. Tako je Fanny prišla v stik v letih prve svetovne vojne z nekaterimi člani Jugoslovanskega odbora v Londonu. Pozneje je posredoval še Tržačan Lasič in dokončno pregovoril Fanny, da je sprejela mesto lektorice na univerzi v Ljubljani.

Gore so odločile. Da niso pogledale rojenice, če je v drobnem, mlademu srcu male Fanny zametek dr. Longstaffovega hrepnenja: »JULIJCI, CILJ MOJEGA NAJVEČJEGA HREPENENJA...«

Če povzamemo oceno dr. TOM LONGSTAFFA (Fannynega prednika po materi), svetovnega popotnika in osvajačca himalajskih vrhov, ki jo je napisal dr. KUGYJU, se ne smemo čuditi magični moči, ki je ni-

tegnila Fanny v naš gorski svet in med naše ljudi.

Dr. LONGSTAFF v pismu dr. KUGYJU pravi: »Sprašujete me, kakšen vtis so name naredili Julijci. Odgovor je težak. Resnica je, da so zame — po štiridesetletnem čaščenju gorskega sveta — ostali še vedno največje hrepenenje. Obiskati jih še enkrat — tega si bolj želim kot ponovno videti katerokoli pokrajino Alp. Bolj kot si želim še enkrat videti ledeni Kavkaz, Himalajo ali gore Kanade in Aljaske ali pa stoječega sonca na fantastičnih vrhovih Arktike. Ali je še kaj drugega v Alpah — vstevši tudi vsa vrsta Julijcev — kar bi se moglo primerjati s skrivnostno pravljicnostjo Martuljkove skupine?.. Prav gotovo ni nobene druge gorske pokrajine, ki bi bila tej enaka!«

KNJIGA — BEAUTIFUL MOUNTAINS — SLAVOSPEV JULIJCEM

Fanny kot odposlanica našega alpinizma razpošlje svojo knjigo najpomembnejšim tujim alpinistom tridesetih let. Generacija alpinistov preteklih trideset let se ji z laskavimi besedami zahvali za pozornost. Fannynina knjiga Beautiful Mountains je reprezentativni vrh z literarnimi delci pisateljske ustvarjalnosti, zlahka naplavina, v kateri se kot po mediju pojavljajo njeni predniki z večnih potovanj.

S tem delom je zbudila Fanny Copeland zanimanje za naše gore pri članih angleškega znanstvenega društva THE LE PLAY SOCIETY v Londonu. Pridobila jih je za obisk Slovenije. Proučevali so pokrajino, živalstvo, rastlinstvo in ljudske običaje. Na teh potovanjih jih je spremljala sama, prof. Pavle Kunaver in ostali naši alpinisti. Vsako leto je prihajalo več teh ljubiteljev gora z Otoka. Med njimi so bili biolog in pisatelj JULIAN HUXLEY, profesor FAWCET z londonske univerze, dr. ROLAND ROSE z univerze Cambridge ter drugi.

Kot vidni dosežek teh raziskav je izšla v Londonu knjiga »SLOVENE STUDIES«. Mimo skupine znanstvenikov so obiskali slovenske gore še INGLE FINCH, naskakovalec Mount Everesta ter najboljša garnitura alpinistov z Otoka pred drugo svetovno vojno.

Fanny je neutrudno delovala v svoji novi domovini. Včlanila se je v ljubljansko SKALO ter bila iskrena tovarišica z mnogimi planinskimi tovariši. Plezala je z MARTELANCEM, dr. MIHO POTOČNIKOM, DE REGGIJEM, JOŽETOM ČOPOM ter ostalimi vidnimi predstavniki alpinizma tedanjega časa.

Mnogo je delala za Slovensko matico, prevajala v angleščino, dopisovala v angleške revije in časopise. Predavala je o jugoslovanskih gorah v angleških in škotskih alpinističnih društvih. Na ta način je na nevsiljiv način vabila alpiniste v slovenski gorski svet. Bila je na vseh vrhovih slovenskih snežnikov, na nekaterih celo večkrat.

OGROMEN PISATELJSKI IN PREVAJALSKI OPUS

Z vsemi močmi se je Fanny posvetila svojemu lektorskemu delu na novo ustanovljeni univerzi. Našla je čas za obisk slovenskih gora, obenem pa je mnogo pisala in prevajala v angleščino.

Pisala je v angleške in slovenske planinske revije, izdala reprezentativno knjigo BEAUTIFUL MOUNTAINS. Opravila je ogromno poslanstvo v prid našemu alpinizmu. Slovenijo je zamenjala za novo domovino ter se vrasla v naš način življenja. Njeno publicistično delo sega v leto 1919, ko je napisala pomembno dokument o kratki politični zgodovini Reke. Ta dokument je bil pomembna osnova pri pogajanjih v Parizu.

Njeno bibliografijo lahko strnemo v naslednja dela, ki so izšla doma in na tujem:

1. »ABRIDGED POLITICAL HISTORY OF RIEKA«, Paris 1919
2. »KANADSKI EVEREST«, Planinski vestnik, Ljubljana 1925
3. »MOUNT LOGAN«, Planinski vestnik Ljubljana — 1925
4. »PLANINSTVO V KANADSKEM ROCKY MOUNTAINS«, Planinski vestnik, Ljubljana — 1925
5. »FOR A STICK OF CHOCOLATE«, THE LONDON MERCURY, London — 1925
6. »THE HOUSE IN THE WOOD«, THE LONDON MERCURY, London — 1926
7. »ULTIMA RATIO MONTIS«, DAILY MIRROR, London — 1927
8. »BEAUTIFUL MOUNTAINS IN THE YUGOSLAV ALPS«, MERCURY PRESS LTD. CHELMSFORD — 1931
9. »OF FATHER TRIGLAV AND HIS GREAT NORTH WALL«, TIME AND TIDE, London — 1932
10. »THE VISION AND THE QUEST«, TIME AND TIDE, London — 1932
11. »THE CYCLOPS«, THE LONDON MERCURY, London — 1932
12. »IN THE JULIAN ALPS«, ALPINE JOURNAL, London — 1931
13. »FROM THE FORCA DISTEIS TO THE CLAPPADORE«, ALPINE JOURNAL, London — 1932
14. »ŠPIK BY THE NORTH FACE«, THE SLAVONIC REVIEW, London — 1932
15. »ŠPIK BY THE NORTH WEST FACE«, SUNDAY PICTORIAL, London — 1932
16. »NAPORNA SMUČARSKA TURA Z MENINE NA VELIKO PLANINO«, Planinski vestnik, Ljubljana — 1933
17. »THE EXPECTED QUEST«, THE OBSERVER — 1933, London — 1933
18. »THE SPEARHEAD«, THE SCOTSMAN — 1933, Edinburgh — 1933
19. »FOUR OLD LONG SYNE«, ALPINE JOURNAL — 1934, London — 1934
20. »ORKNEY ALI IZLET NA ŠKOTSKO«, Planinski vestnik 1931, Ljubljana
21. »VIŠINSKO ZDRAVLJENJE V MARTULJKU«, Planinski vestnik, Ljubljana — 1935

Behold the mountains rising tier on tier
from the mist-laden marsh beyond
the town,

In serried ranks, immense, yet not too
near.

Amid the wrack broods heavy as a frown
Upon their marble brows. Their
darkened crests

Distil the thunder and hold up the cloud:
From piled-up vapours frozen on their breasts
They cast upon the land a wintry shroud.

They commune with the sun, and lo! they smile,
Like half-gods mindful of the lesser dust.
The faithful guardians of a sacred trust.

Hills of our fathers, favour us awhile!
Befriend the foolish children of your plains,
Refresh our fields with harvest-giving rains!
October 26, 1921.

Ljubljana Castle.

Str. 14 iz knjige »Beautiful Mountains«

GEOGRAPHICAL ASSOCIATION, NORFOLK BRANCH.

Tuesday, November 6th, 1934.

LANTERN LECTURE: The Mountains & Legends of Yugoslavia.

Mrs. F. COPELAND
(Lecturer at Ljubljana University)

AND

Mrs. MARKO DEBELAK
(Slovene Alpine Society)

Lecture Room,
Central Library.

7-30 p.m.
Ticket Transferable.

22. »A SHORT GUIDE TO THE SLOVENE ALPS«, KLEINMAYER AND BAMBERG — 1936, Ljubljana — 1936

23. »THE NORTH WEST FACE OF ŠKRLATICA IN THE JULIAN ALPS«, THE GRAPHIC — 1938, London — 1938

24. »TRIGLAV NORTH FACE IN WINTER«, MANCHESTER GUARDIAN — 1939, Manchester — 1939

25. »NOSTALGIA ALPINA«, FIRENZE — 1944, Italy

26. »WHO ARE YUGOSLAVS«, EASTERN EUROPE — 1953, London — 1953

27. »WHO ARE YUGOSLAVS«, THE BANKING DIRECTORY ALMANAC, London — 1935

28. »POEMS«, SLAVONIC REVIEW — 1955, London — 1955

29. »NEW VIEW ON SLOVENIAN ALPINISM«, BRITISH-YUGOSLAV SOCIETY — 1968, London — 1968

30. »EXTREM ALPINISM IN JULIAN ALPS — I.«, BRITISH-YUGOSLAV SOCIETY — 1969, London — 1969

31. »EXTREM ALPINISM IN JULIAN ALPS — II.«, BRITISH-YUGOSLAV SOCIETY — 1969, London — 1969

32. »EXTREM ALPINISM IN JULIAN ALPS — III.«, BRITISH-YUGOSLAV SOCIETY — 1969, London — 1969

Njena poslanska zagnanost in prevajala ter pisateljska nuja nista poznali me-rojena Škotinja je svoji novi domovini skušala dati iskreni pečat prijateljstva urejenih planinskih hotenj za nenehnim predkom.

Prevajala je dela, ki so bila pomembna našo ožjo domovino ter širila plemenite žnje v širni svet.

Prevajalska bilanca Fanny Copeland je slednja:

1. A. E. MCIE: »SLOVENIA« — LONDON (translated from english to slovene), aninski vestnik — 1932, Ljubljana — 32

2. K. C. EDWARD NOTTINGHAM: »SLOVENIA AND HIS PROBLEMS« (translated from english to slovene), aninski vestnik — 1932, Ljubljana — 32

3. B. O. LOGHLEN, LONDON: »IMPRESSION FROM SLOVENE« (translated from english to slovene), Planinski vestnik Ljubljana — 1932

4. M. SEVERN, NOTTINGHAM: »SLOVENE MOUNTAINS« (translated from english to slovene), Planinski vestnik, Ljubljana — 1932

5. LORD S. AMMERY: »IMPRESSION FROM SLOVENE MOUNTAINS« (translated from english to slovene), Planinski vestnik, Ljubljana — 1939

6. DR. L. DUDLEY STAMPA, LONDON: »SLOVENE STUDIES« (translated from english to slovene), Planinski vestnik, Ljubljana — 1934

7. DR. HERMANN WENDEL: »AUS DEM SÜDSLAWISCHEN RISORGIMENTO« (translated from german to english), EASTERN EUROPE — 1954 London

8. CIRIL KOSMAČ: »POMLADNI DAN« (translated from slovene to english) »ONE DAY OF SPRING«, ALPINE JOURNAL — 1959, London

9. VLADIMIR LEVSTIK: »GADJE GNEZDO« (translated from slovene to english) »AN AADERS NEST« RODKER'S PRESS, London — 1967

FANNY COPELAND, MIRA DEBELAKOVA IN EDO DERŽAJ — PRVO PRISTOPNIKI SAMOTNEGA BENEVISA NA ŠKOTSKEM

Alpinistična trojka COPELANDOVA-DEBELAKOVA-DERŽAJ je v letih med obema vojnama preplezala vse pomembne vrhove in smeri vseh težavnostnih stopenj. Debelakova se je lotila angleščine in je kmalu predavala v Angliji o naših planinah na srečanjih, ki sta jih organizirala GEOGRAPHICAL ASSOCIATION in THE PEN CLUB za svoje člane. To je bila pogumno izvedena in pozneje od nikogar ponovljena turneja v Angliji leta 1934.

Zlata trojka je dve leti in pol živel v Angliji, predavala v vseh večjih mestih Anglije in Škotske. V tem obdobju je trojka našla tudi čas za sebe. V družbi alpinista WEDEBURNA je trojka COPELANDOVA-DEBELAKOVA-DERŽAJ v škotskih gorah kot prva vklesala v samotni BEN NEVIS novo »slovensko smer«. S tem smo pridobili pomembno anglo-slovensko turistično magistralo. Miss Copeland je po svojih dobrih zvezah zagotovila tudi objavo prvenstvenih tur v Julijcih — v vodilni reviji ALPINE JOURNAL. Veliki uspehi trojke so bili mogoči predvsem zaradi srečnih okoliščin, da so se ujeli ljudje z istimi težnjami in danes skoraj nerazumljivim entuziazmom ter nekakšno obredno ljubeznijo do gora.

Fannin obisk »očaku siv'ga poglavarja« je rekorden. Na vrh Triglava se je povzpela kar štiridesetkrat. Poleg tega ima tudi edinstven ženski rekord. V starosti 88 let se je povzpela na Triglav v stiri najstih urah.

(Nadaljevanje na 24. strani)

Ta edinstven rekord je imel odmev tudi v tujini. Bostonska revija je objavila v zvezi s tem naslednji zapis: »Miss Fanny Susan Copeland, rojena Skotinja, ki živi že petdeset let v SLOVENIJI (JUGOSLAVIJA), ima edinstven svetovni ženski rekord. V starosti 88 let, se je povzpela v štirinajstih urah na najvišji vrh Jugoslavije — TRIGLAV, visok 9400 čevljev. Do danes tolikšno starost — za tvegan vzpon v gorništvu ne beleži statistika niti pri moških. Edinstven podvig — čestitamo miss Copeland in še mnogo let v okrilju gora.«

(APPALACHIA REVIEW, DECEMBER 10th 1958, BOSTON — 1958)

Nenehna pisateljska in prevajalska ter goriška dejavnost ji je prinesla izjemno čast — častnega članstva. V obrazložitvi za podelitev je navedeno naslednje:

»Fanny Susan Copeland izhaja iz Škotske. Filologijo, petje in klavir je študirala v Londonu in Berlinu. V njenih zrelih letih jo je kipečo od energije, odnesla plima na mesto prevajalke na mirovnih pogajanjih k jugoslovanski delegaciji v Parizu. Tam je prevajala propagandno literaturo v angleščino.

V letu 1921 zasede Fanny Copeland mesto lektorja angleškega jezika, na novo ustanovljeni univerzi v Ljubljani. Angleščino je predavala na ljubljanski univerzi polnih dvajset let. Izjemen dar za publicistiko, je miss Copelandovi omogočil širok razmah v vodilnih britanskih revijah. Njene literarne, predvsem pa planinske študije objavljajo — THE OBSERVER, THE NEAR EAST, THE SCOTSMAN, MANCHESTER GUARDIAN, DAILY MIRROR, SUNDAY PICTORIAL, THE GRAPHIC, TIME AND TIDE, THE LONDON MERCURY, THE SLAVONIC REVIEW in ALPINE JOURNAL.

Svojo publicistično nalogo v novi domovini Sloveniji je uresničila v treh smereh: z listi in revijami, v društvih in korporacijah ter z osebnimi stiki.

Komentar o njeni zagnanosti ter pomembnosti njenega dela med Slovenci, je popolnoma odveč. Vrsta tehtnih razprav in studij, številni prevodi slovenske beletristike ter izjemni dosežki — uvrščajo miss Copeland med najplodnejše sodelavce matične revije SLAVONIC REVIEW.

Redko čast, ki jo naša institucija podeljuje pomembnim publicistom in slavistom, je dosegla danes F. S. Copeland — »MEMBER HONOUR OF SCHOOL OF SLAVONIC STUDIES«.

Literarna dela miss F. S. Copeland odlikuje nenavadna nadarjenost, polna žive domišljije v snovanju in pripovedi. V njenih delih je vedno prisotna vera v človeka ter prekipevajoča ljubezen do domovine.«

(DR. R. W. SETON WATSON: »F. S. COPELAND — NEW MEMBER HONOUR OF SCHOOL OF SLAVONIC STUDIES«. SLAVONIC REVIEW — III., p. 43, MAI 5 1960, London — 1960)

USODNO LETO 1941, KULTURNI MOLK IN KONFINACIJA V ITALIJO

Miss Copeland se je odpeljala leta 1938 na pobudo dr. Marušiča v London s prošnjo, naj pove na vplivnem mestu, da v Jugoslaviji zatrdno računamo z vojno proti Hitlerju. V Britaniji je bil na vladi omahljivi Chamberlain. Obiskala je članico parla-

menta lady Ireno Ward. Ta ji je obljubila, da bo sporočila vse podrobnosti lordu L. S. Ammeryju in W. Churchillu.

Leta 1941 so miss Copeland Nemci že prvi dan zaprli v šentpetersko vojašnico. Ko so čez dva dni zasedli Italijani Ljubljano, so jo zelo ljubeznivo odpravili v konfinacijo v Bibieno pri Firencah. Tam je prišla v stik z naprednimi antifašisti. Delovala je tudi v taboriščnem komiteju odpora. Ob osvoboditvi se je ponovno vrnila v Ljubljano. Žagnano je pričela delovati v vseh smereh, ki se jim je zapisala za vse življenje. Večino življenja je torej preživela v svoji novi domovini Sloveniji.

V konfinaciji v Italiji je napisala pesniško zbirko NOSTALGIA ALPINA, polno zlatih biserov in hrepenenja po naših Julijcih.

Umrla je v Ljubljani 29. julija 1970. Z njo smo Slovenci zgubili svetel žarek, ki je pol stoletja poživiljal kraljestvo naših ledeniških gora. Očaku Triglavu nad zelenim snegom se je tedaj gotovo utrnila solza, ko so jo pokopali na Dovjem, kamor je hodila na dan mrtvih prižigat svečke. Tu si je izgovorila tudi zadnje domovanje — torej pod mogočnim očakom.

Na njen grob gledajo snežni vrhovi, za katere ji je hrepenenje po njih zapisalo v konfinaciji naslednje izbrane vrstice iz njene pesniške zbirke:

»KOLENA SO JIM OVITA Z VALUJOČIMI GOZDOVI, LEDJA OPASANA Z ŽAMETNO PAŠO Z UVEZENIM CVETJEM, RAMENA JIM POKRIVA PLAŠČ BREZMADEŽNEGA SNEGA, NAD OBRVMI JIM JE DIADEM IZ GLADKE SKALE IN IZ DRAGULJEV LESKETAJOČEGA SE LEDU...«

V svoji pesniški zbirki NOSTALGIA ALPINA je izrazila polno pripadnost našemu gorskemu svetu.

Viri: 1. Planinski vestnik 1921—1940 Ljubljana

2. BULETTIN MERCURY PRESS — 1938 — London 1938

3. BULETTIN ALPINE JOURNAL — 1939, London 1939

4. BULETTIN BRITISH YUGOSLAV SOCIETY — London 1970

5. BULETTIN OF SCHOOL OF SLAVONIC STUDIES, London 1960

TATJANA SAVINŠEK

MATERI ZEMLJI

*Pregrešna sem hčerka tvoja,
s silo svojo me nase prižemaš,
z nemirom me svojim napajaš
in z željo potepuštva tako me osvajaš.*

*Bom mogla, vsaj za hipec,
se izviti iz tvojega opojnega objema?
Bom zmogla ta nemir zatrepi?
Ne, še prej bo treba umreti.*

*Naj bi še tako rada šla od tebe,
zdaj se več ne upiram —
ves ta tvoj nemir sprejemam,
saj vendar hčerka sem tvoja pregrešna,
moja krvna mati — Zemlja.*

PROGNOZA

*Enkrat
kasneje
spremenil boš
mnenje
in
sodbo.
Varljiva
zunanost,
jeziki
ljubezni,
ostali
bodo
v megli
pozabe.*

V 59. številki Listov s svojimi prispevki sodelujejo: Valentin Cundrič, Milan Dolgan, Oskar Hudales, Marko Hudnik, Franz Kafka, Zdravko Kecman, Sonja Koranter, Valentin Polanšek, Tatjana Savinšek, Mina Smaj, Ana Stazè, Slavko Tarman, Edo Torkar, Franci K. Treven, Franci Tušar, Jelka Železnikar. — Slike: foto dokumentacija avtor, umetniške fotografije člana foto kluba Andrej Prešeren Jesenice Franci Črv in Franci Sluga.

Franci Sluga: Zimska impresija III

LISTI izhajajo kot priloga tednika Železar — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ Železarne Jesenice. Ureja kulturno umetniški klub DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.